

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra genderových studií

Bc. Lucie Chocholatá

Genderové a (pro)ženské NNO v České republice – reflexe proměny
tematického portfolia od vstupu do Evropské unie

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Petr Pavlík, Ph.D.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 6. 2016

Lucie Chocholatá

Poděkování

Vyjadřuji své poděkování vedoucímu práce, panu Ing. Petru Pavlíkovi, Ph.D., za inspiraci, cenné rady, připomínky a v neposlední řadě i trpělivost. Děkuji zástupkyním organizací a dalším respondentkám za věnovaný čas a ochotu sdílet jejich zkušenosti a reflexe. Zároveň vyjadřuji vděk za podporu rodině a přátelům.

Obsah

Seznam zkratk	4
Abstrakt	5
1. Úvod	7
2. Teoretická část	11
2.1. Genderová rovnost v politikách Evropské unie a jejich prosazování	11
2.1.1. Ukotvení genderové rovnosti v politikách EU a širším teoretickém rámci	13
2.1.2. Strategické dokumenty EU pro prosazování genderové rovnosti	20
2.1.3. Diskuse zacházení s genderovými tematikami v kontextu Evropské unie	24
2.2. Co se odehrává na národní úrovni?	32
2.2.1. Institucionální zabezpečení agendy genderové rovnosti	35
2.2.2. Diskuse o zacházení s genderovými tematikami a jejich vymezování v kontextu ČR	38
2.3. Genderové a (pro)ženské neziskové organizace v ČR	47
2.3.1. Typologie organizací a hlavní tematické oblasti	50
2.3.2. Vstup do EU a s ním spojené změny	53
2.4. Shrnutí	60
3. Empirická část	62
3.1. Metodologie	62
3.1.1. Výzkumný záměr a cíle výzkumu	62
3.1.2. Metodologický rámec, výchozí pozice výzkumného přístupu	63
3.1.3. Metody výzkumu	66
3.1.4. Sběr a produkce dat	67
3.1.4.1. Kritéria volby dat, výzkumný vzorek a výběr respondentek	67
3.1.4.2. Zpracování dat	68
3.1.4.3. Etické otázky	70
3.2. Výstupy a analýzy	71
3.2.1. Výstupy analýzy rozhovorů	71
3.2.1.1. Evropské konceptuální vymezení genderové rovnosti - reflexe ze strany NNO	72
3.2.1.2. Zacházení s genderovými tematikami na národní úrovni - reflexe ze strany NNO	75
3.2.1.3. Reflexe změn v oblasti práce genderových a (pro)ženských NNO od vstupu ČR do EU a proměny jejich tematického portfolia	90
3.2.1.4. Adaptační strategie a strategická rozhodnutí organizací	94
3.2.2. Výstupy analýzy výročních zpráv	98
3.2.3. Shrnutí	102
4. Závěr	105
Bibliografie	109
Seznam tabulek	115
Seznam obrázků	115
Přílohy	116

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
ČŽL	Česká ženská lobby
EHP	Evropský hospodářský prostor
EHS	Evropské hospodářské společenství
ES	Evropské společenství
ESF	Evropský sociální fond/European Social Fund
ESIF	Evropské strukturální a investiční fondy/European Structural and Investment Funds
EU	Evropská unie
JPD3	Jednotný programový dokument pro Cíl 3 (zkrácené programové období 2004 – 2006, ESF)
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NNO	Nestátní neziskové organizace
OP LZZ	Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost (programové období 2007 – 2013, ESF)
OPVK	Operační program Vzdělání pro konkurenceschopnost (programové období 2007 – 2013, ESF)
OPVVV	Operační program Výzkum, vývoj a vzdělání (programové období 2014 – 2020, ESF)
RGE	Respondentka – genderová expertka působící primárně mimo NNO
RNNO	Respondentka z nestátní neziskové organizace
RVNNO	Rada vlády pro nestátní neziskové organizace

Abstrakt

Nestátní neziskové organizace (NNO) jsou v oblasti prosazování genderové rovnosti významným činitelem a častým partnerem při realizaci a formulaci veřejných politik. Jejich fungování a tematické portfolio jsou významně ovlivněny možnostmi financování, které doznalo výrazných změn v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské Unie. Práce si klade za cíl určit, jakým způsobem unijní rámce nastavené v oblasti genderových politik a s nimi spojené finanční zdroje ovlivňovaly a ovlivňují tematická portfolia genderových NNO v ČR, a je rozdělena do dvou základních oddílů. První z nich představuje teoretická východiska, úvod do problematiky, vymezení tématu, pojetí a ukotvení genderových tematik v unijní agendě a aspekty jejich praktického prosazování skrze mechanismy strukturální politiky EU. Dále je pozornost soustředěna na to, jakým způsobem je zacházeno s genderovými tematikami na národní úrovni, jak jsou vymezovány a jak jsou tato evropská nastavení převáděna do národního kontextu prostřednictvím výzev k čerpání prostředků. Empirickou část tvoří analýza informačních zdrojů poskytnutých vybranými neziskovými organizacemi v podobě rozhovorů s jejich představitelkami a jako doplňující jsou použity informace vycházející z analýzy dostupných výročních zpráv těchto organizací. Výsledky této práce potvrzují, že oblast trhu práce zůstává hlavním zaměřením NNO a je rozvíjena jak v rámci jejich hlavních projektových linií, tak jako vstupní bod pro práci s jinými, s pracovním trhem primárně nesouvisejícími oblastmi. Výzkum dále ukazuje, že omezené možnosti financování genderových aktivit na národní úrovni napomáhají vzniku vztahu závislosti na velkém dárci. To může mít zásadní vliv na strategická rozhodnutí organizací včetně volby tematického směřování a na jejich ochotu věnovat se problematičtější a potenciálně konfliktním, resp. společensky méně přijatelným tematickým oblastem.

Non-governmental non-profit organisations (NGOs) constitute an important actor and partner in implementing gender equality and formulating gender-related public policies. Their functioning and thematic portfolios are for the most part influenced by existing possibilities for funding, which have been significantly transformed by the Czech Republic joining the European Union. This research project aims to determine how EU frameworks established in the area of gender-related policies and financial resources derived from them have been influencing the thematic portfolios of gender-focused NGOs in the Czech Republic. It is divided into two sections. First, it discusses the theoretical basis of the research, introducing the problematics, identifying main gender-focused themes and embedding them within the EU agenda while defining aspects of their practical implementation through mechanisms of the structural politics of the EU. Further, the research paper concentrates on describing the means through which gender-related topics have been treated on the national level, how they are being defined and how the EU setting is being translated into the national context through the offered funding opportunities. The empirical part analyses information data provided by participating NGOs and consists of interviews with NGOs' representatives, being complemented by information from available annual reports of the organizations. The results confirm that the area of labour market represents the main focus of NGOs and is developed under their main project lines, but it is also

used as an entry point for accession to other primarily non-market related thematic areas. The research shows that the limited possibilities for funding in relation to gender equality activities at national level create a big donor dependency phenomenon. This might influence NGOs' strategic decisions including the thematic portfolio choices and their willingness to develop potentially confrontational thematic or those that are less socially accepted.

Klíčová slova: genderová rovnost, nestátní neziskové organizace (NNO), Evropská unie, Česká republika, Evropské strukturální fondy, Evropský sociální fond, tematické portfolio, genderové konceptuální rámce

Key Words: gender equality, non-governmental organizations (NGOs), European Union, Czech Republic, European Structural Funds, European Social Fund, thematic portfolio, gender conceptual frameworks

1. Úvod

Nestátní neziskové organizace (NNO) jsou v oblasti prosazování genderové rovnosti významným činitelem a často partnerem při realizaci veřejných politik a do jisté míry se také podílejí nebo přispívají k formulaci takových politik. Fungování NNO neovlivňuje pochopitelně jen problematika financování jejich aktivit, ale i další aspekty spoluutvářející podmínky, ve kterých organizace působí (mimo jiné legislativní rámce, spolupráce veřejné správy a NNO, otevřenost politické agendy vůči NNO a tématům, na kterých pracují, vývoj občanské společnosti, mediální oblast atd.). Nicméně lze říci, že otázka financování NNO je podstatným faktorem ve smyslu ovlivňování struktury a fungování organizací a pravděpodobně i co se proměny tematického portfolia organizací týká. Se vstupem České republiky do Evropské unie se změnilo také financování genderových NNO¹, které se rozrůžnilo a převzalo zejména podobu časově pevně omezených grantových projektů, na nichž je dnes mnoho organizací závislých. Nejvýznamnějším zdrojem finančního zajištění se stala Evropská unie a částečně český stát. (Hašková a Křížková, 2006)

Hlavní otázkou, kterou si tato práce klade, je tedy to, jakým způsobem unijní rámce nastavené v oblasti genderových politik a s nimi spojené finanční zdroje ovlivňovaly a ovlivňují tematické portfolio genderových nestátních neziskových organizací v ČR. Jinými slovy, jak evropské nadnárodní politiky proměňují tematickou náplň těchto organizací. Snahou je ale podívat se i na to, co se s těmito tematickými rámci děje na národní úrovni a jak jsou národními politikami a institucemi spravujícími evropské prostředky „překládány“ do konkrétních výzev ovlivňujících následně aktivity organizací. Cenné poznatky a reflexe z českého prostředí přinesly zejména některé práce publikované v letech 2005 až 2007 (např. Hašková, 2005b, Hašková, Křížková a Linková, 2006, Císař a Vráblíková, 2007). Tyto práce se zaměřovaly právě na období kolem vstupu České republiky do EU, finanční zdroje dostupné NNO v oblasti genderových aktivit, resp. prosazování rovných příležitostí žen a mužů, a dále zkoumaly, jaký vliv měly změny na tyto organizace, a to především ve strukturálních a organizačních ohledech. Tato práce přináší reflexi změn s větším časovým odstupem, mnohé organizace ušly velký kus cesty a

¹ Pro účel této práce používám kategorii nazvanou *genderové a (pro)ženské neziskové organizace*, resp. neziskové organizace zabývající se genderovou a (pro)ženskou tematikou. Patří sem ty subjekty neziskového sektoru, které se ve své hlavní náplni nebo v jednom ze svých hlavních programů věnují genderové rovnosti a/nebo podpoře žen¹ a zlepšení jejich postavení a pokud možno reflektují a nabízejí reformulaci tradičních genderových rolí. Více v kapitole *Genderové a (pro)ženské organizace*.

v tomto světle jsou schopny svou zkušenost nahlížet. Pozornost je věnována také tématu adaptačních strategií organizací na změny².

Téma konceptuálních rámců³, tedy toho, jak a o čem uvažujeme, jak strukturujeme náš okolní svět do komplexních systémů, jak tyto rámce ovlivňují formulaci politik a to, jakým způsobem jsou pak tyto politiky realizovány, považuji za velmi zajímavou oblast. Sama v neziskovém sektoru (ačkoliv ne v genderovém) dlouhodobě pracovně působím, a proto je mi navržena reflexe o to bližší a přístup do sektoru snazší. Navíc je české prostředí tu a tam zmítáno diskusemi o tom, co nám členství v Evropské unii přináší, jaké závazky nám z něj vyplývají a méně často o tom, jak můžeme ke společnému rozvoji přispět nebo do jaké míry ovlivňuje naše smýšlení a činnost. Proto podkrytí toho, co v otázkách genderové rovnosti přináší Evropa, co se následně odehrává na národní úrovni a jak to vše souvisí s tím, co je ve výsledku realizováno, jaké tematické oblasti získávají prostor a jaké (možná) chybí, stojí za prozkoumání. Hlavním cílem práce je přispět k reflexi vlivu vymezení konceptů genderových tematik v rámci agendy Evropské unie na určování a proměnu tematického portfolia českých neziskových organizací, které se profilují jako genderové a (pro)ženské nebo tato tematika tvoří významnou součást jejich aktivit.

Práce je rozdělena do dvou základních oddílů. První z nich představuje teoretická východiska práce, úvod do problematiky a vymezení tématu. Zabývá se pojetím a ukotvením genderových tematik v unijní agendě (Kampichler, 2009, Verloo, 2007) a jejich praktickým prosazováním skrze mechanismy strukturální politiky EU. K diskusi o zacházení s tematikou genderové rovnosti, jejím ukotvení ve formálních strukturách a nástrojích jejího prosazování v prostředí Evropské unie významně přispěli a přispívají např. Kampichler, 2009, Kantola, 2010, Lewis, 2006, Lombardo a Meier, 2006, 2008, Lombardo a Verloo, 2009, Lombardo, Meier a Verloo, 2009, 2010, Pollack a Hafner-Burton, 2000, Stratigaki, 2004, Verloo a Maloutas, 2005

² Dílčí otázky výzkumu jsou blíže rozebrány v úvodu empirické části práce.

³ Pro konceptuální rámce existují různé definice, a to i v souvislosti s tím, v jaké oblasti a s jakým primárním záměrem jsou využívány. Pro účel této práce se konceptuálními rámci rozumí „*systémy konceptů, předpokladů, očekávání, přesvědčení a teorií*“ (Maxwell, 2013: 39), které v širším smyslu „*odkazují k aktuálním představám a přesvědčením*“ o určité oblasti v dané chvíli. Představují systémy způsobů uvažování o určité problematice, vypovídají o tom, jak v jejím kontextu strukturujeme svět kolem nás do ucelených systémů. Tyto rámce následně ovlivňují zacházení s problematikou včetně formulace politik a také to, jakým způsobem jsou realizovány. Konceptuální rámce „*nejsou výčtem konceptů, ale jedná se o konstrukt, ve kterém každý z jednotlivých konceptů hraje svou roli (...) a zároveň tyto rámce poskytují interpretativní přístup k sociální realitě, nikoliv příčinné/analytické prostředí.*“ (Jabareen, Yosef. 2009: 51). Tyto rámce „*mají své ontologické, epistemologické a metodologické předpoklady*“ (Jabareen, Yosef. 2009: 51). Ontologické předpoklady se vztahují k tomu, jakou povahu svět a realita mají, epistemologické předpoklady určují, kdo a co může poznat (Guba a Lincoln, 1994) a konečně metodologické předpoklady se vztahují k „*procesu vytváření konceptuálního rámce a posouzení toho, co nám může o světě sdělit*“ (Jabareen, Yosef. 2009: 51).

nebo Verloo, 2006, 2007. Dále je pozornost soustředěna na to, jakým způsobem je zacházeno s genderovými tematikami na národní úrovni, jak jsou vymezovány a jak jsou tato evropská nastavení převáděna do národního kontextu prostřednictvím výzev k čerpání prostředků.

V druhé empirické části práce jsou představeny výsledky samotného výzkumu zaměřujícího se na to, jestli a jakým způsobem evropské prostředky ovlivnily a ovlivňují tematické portfolio genderových organizací, a na jejich případné adaptační strategie. Empirická část je dále dělena na obsahovou analýzu informačních zdrojů poskytnutých vybranými organizacemi v podobě výročních zpráv a rozhovorů s představitelkami těchto organizací. Osloveno bylo třináct neziskových organizací, sedm z nich se rozhodlo podělit se o své zkušenosti a jejich zástupkyně souhlasily s provedením rozhovoru. Pro výzkum byly zprvu identifikovány NNO působící v genderové oblasti nejméně deset let tak, aby bylo možné nahlédnout delší časové údobí a vysledovat případné adaptační strategie NNO. Původní vymezení deseti let působnosti organizace pro její zahrnutí do výzkumu se ukázalo být limitující, proto byla tato hranice brána jako ideální, nikoliv však jako nezbytný předpoklad. Jedním z důvodů rozvolnění kritéria byla možná exkluze dnes v sektoru významných organizací. Druhým důvodem byla existence jisté fluidity a propojenosti genderových a (pro)ženských organizací. V mnohých z těch s kratší historií působí lidé mající zkušenost ze skupin, které byly založeny dříve, a jsou tedy schopni poměrně snadno reflektovat historickou změnu.

Součástí empirického oddílu práce je také analýza rozhovorů se třemi osobnostmi, které se zabývají, resp. se v nedávné době zabývaly problematikou unijního financování genderových aktivit a jeho nastavení ať už na akademické půdě nebo ve státní instituci. Tyto rozhovory slouží k tematickému ukotvení a reflexi širšího kontextu. V tomto smyslu respondentky poskytly informace, které jsou komplementární k informacím získaným skrze rozhovory se zástupkyněmi neziskových organizací. Prostřednictvím jejich analýzy je tedy diskutováno zejména to, jak jsou evropská vymezení genderu převáděna do národního kontextu prostřednictvím jednotlivých výzev a jak je s nimi zacházeno. Oba typy rozhovorů byly koncipovány jako polostrukturované.

V rámci úvodu je také dobré zmínit, že výraz *rovnost žen a mužů*, který je v českém prostoru často nesprávně používán jako ekvivalent daleko obsáhlejšího pojmu *gender equality* (Pavlík, 2007), je v této práci nahrazen výrazem *genderová rovnost*. Koncept genderu odkazuje ke kulturní podmíněnosti představ o vymezení femininity a maskulinity.⁴ Ty jsou obvykle

⁴ Genderové stereotypy pak představují zobecněné představy o tom, jaké ženy, resp. jací muži jsou a mají být (Smetáčková, 2015).

postaveny do binární opozice a asymetrického vztahu⁵ zakládajícího genderovou nerovnost. V rámci společnosti jsou tyto představy sdíleny a během života neustále performovány, potvrzovány a posilovány. Utvářejí tak organizační princip společnosti, jsou základem pohlavně genderového řádu, který směřuje biologické pohlaví s kulturně podmíněnými představami. Genderové představy se nedotýkají pouze heterosexuality, „*ale i homosexuality, transgenderových vztahů a identit atd.*“ (Pavlík, 2007: 8). Z tohoto důvodu bude (až na výjimky) v textu užíváno výrazů a pracováno s koncepty genderu a genderové rovnosti, které v sobě obsahují jak aspekt rovných příležitostí, tak rovnost ve výsledném postavení. Zároveň umožňují reflektovat další aspekty, jakými jsou například věk, etnicita, společenské postavení, sexualita, rodinný nebo zdravotní stav (Smetáčková, 2015).

⁵ Reflexe rozložení moci je v diskusi o genderových vztazích nezbytně nutná, protože „*maskulinita (je) definována v protikladu k femininitě (...) je také chápána jako nadřazená (dominantní) a je používána jako norma lidství*“ (Pavlík, 2007: 8). Obvykle tedy dochází k tomu, že muži jako skupina disponují většími možnostmi, mají větší moc a kontrolu nad zdroji než ženy jako skupina. Přesto ale existují situace, kdy je tomu naopak a kdy jsou muži jako skupina ve společnosti znevýhodněni (Pavlík, 2007).

2. Teoretická část

Následující část práce je věnována představení teoretických východisek, jejich diskusi, ukotvení v širším kontextu a za účelem jednoznačnosti výkladu i vymezení pojmů, se kterými v textu pracuji. Jednotlivé podkapitoly přibližují výzkumu relevantní témata a poskytují základ pro následující empirickou část. Teoretická část je tedy rozdělena do tří základních kapitol a pěti podkapitol a poté následuje shrnutí. Nejprve se budu věnovat problematice oblasti genderové rovnosti v kontextu Evropské unie, základním principům strukturálně-regionální politiky, resp. politiky soudržnosti, konceptuálním rámcům vymezujícím zacházení s tematikou genderové rovnosti, jejímu ukotvení v politikách Evropské unie a nástrojům jejího prosazování. Následně se zaměřím na základní kritiky a diskusní linie zacházení s problematikou genderové rovnosti na evropské úrovni. Poté přenesu pozornost ke kontextu České republiky, mechanismům zajištění a prosazování genderové rovnosti a k tomu, jak bylo a je s těmito tematikami zacházeno v období od vstupu do Evropské unie (resp. od předvstupního období). Nakonec představím spektrum genderových a (pro)ženských organizací působících v České republice a tematické oblasti, kterým se věnují. V rámci této kapitoly se zaměřím i na to, co pro organizace vstup do Evropské unie a změny s tím spojené znamenal. Za účelem jednoznačnosti výkladu použitých pojmů a konceptů bude jejich vymezení popsáno na relevantních místech textu.

2.1. Genderová rovnost v politikách Evropské unie a jejich prosazování

Jak bude představeno v následujícím textu, Evropská unie⁶, resp. ES a EHS během své historie prošla v oblasti uchopování genderové rovnosti poměrně významným vývojem. Posunula se od konceptuálně jednoduchého pojmání rovnosti mezi ženami a muži v podobě rovného odměňování (stejná odměna za stejnou práci), přes vícespektrální oblast diskriminace, postupné rozšíření principu nediskriminace na další oblasti (i když stále spojené s trhem práce), ke komplexnějšímu zacházení s tématem, které zahrnuje i některé aspekty stojící mimo trh práce.

Strukturální politika Evropské unie se soustřeďuje na posilování hospodářské a sociální soudržnosti v rámci členských a kandidátských zemí a má sloužit ke snižování rozdílů mezi jednotlivými evropskými regiony. Politiky Evropské unie jsou budovány na komunitárním základě, ale procházely a procházejí vývojem. Zřejmý je posun od přístupu v počátcích vzniku

⁶ Pojem Evropská unie používám i při odkazování na období před přijetím tohoto názvu v roce 1992, resp. 1993, kdy dohoda vstoupila v platnost. Zahrnuje zde tedy i období Evropského společenství (ES) a ještě dříve Evropského hospodářského společenství (EHS).

společenství, kdy byla každé členské zemi ponechána odpovědnost za vlastní strategie rozvoje, cíle a řešení národních témat (a to pochopitelně také v oblasti sociální), až k postupnému intenzivnějšímu vstupu do národních směřování (například prostřednictvím regionálních rozvojových programů) a ke stanovení společných cílů a navázání přidělovaných prostředků na tyto cíle. Prostředky z některých fondů byly původně přidělovány na vyrovňovacím principu: členskými státy byly hrazeny náklady vynaložené na realizaci opatření, která byla ale plně ve správě dané země. Ne nutně ale tato opatření reflektovala společnou vizi (Čepelka, 2003, Boháčková, Hrabánková, 2009).

Prosazování genderové rovnosti je v kontextu Evropské unie realizováno dvojitým způsobem, prostřednictvím specificky zaměřených programů, aktivit nebo opatření a genderovým mainstreamingem. To mimo jiné znamená, že v evropských strukturálních fondech a zejména pak v Evropském sociálním fondu je genderová rovnost ukotvena i v podobě horizontálního tématu. Měla by tedy být zohledňována, resp. je nutné přispívat k jejímu rozvoji prostřednictvím všech podpořených projektů (EU, 2011, Smetáčková, 2015). Primárním cílem Evropského sociálního fondu, který vznikl v roce 1958, je snižování nezaměstnanosti a řešení problémů na pracovním trhu (Boháčková, Hrabánková, 2009). Dnes se v této oblasti zaměřuje také na podporu znevýhodněných skupin, např. žen po rodičovské dovolené, mladých lidí a absolventů nebo osob po padesátce (Smetáčková, 2015).

K významné reformě regionální politiky, a tedy i strukturálních fondů, došlo v roce 1988. Základy této první reformy zůstaly jak po obsahové, tak po organizační stránce zachovány bez větších změn až do konce roku 2006. Byla ale zdůrazněna vazba na prioritní cíle a jejich počet se v programovém období 2000 – 2006 snížil z šesti na tři⁷ s cílem soustředit pozornost a prostředky na vybraná témata a problematické regiony. V souvislosti s rozšířením společenství o nové členské země se objevila nutnost další reformy regionální politiky. Následující programové období 2007 – 2013 s sebou přineslo významné změny. Chápání a definování strukturálního přístupu bylo nově vedeno preferencí regionálního pohledu a řešením regionálních disparit s cílem zmenšovat hospodářské, sociální a územní rozdíly. Politika hospodářské a sociální soudržnosti je uznána hlavním nástrojem pro udržitelný rozvoj, růst zaměstnanosti, konkurenceschopnosti a sociálního začlenění a pro ochranu životního prostředí. V daleko větší míře se tedy začíná hovořit o *politice soudržnosti* spíše než o strukturální nebo strukturálně-regionální politice a důraz je kladen na větší propojení s ostatními politikami evropskými i

⁷ Prioritní cíle programového období 2000 – 2006: podpora rozvoje a strukturální adaptace zaostávajících regionů; hospodářská a sociální koheze oblastí, které čelí strukturálním obtížím; adaptace a modernizace politik a systémů vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti (Boháčková a Hrabánková, 2009).

národními. Počet prioritních cílů zůstává nezměněný, ale dochází k jejich reformulaci⁸. S programovým obdobím 2007 – 2013 tedy přichází větší volnost členských zemí v procesu realizace aktivit podpořených evropskými fondy a zároveň také vyšší množství kontrol a auditů ze strany EU (Boháčková a Hrabánková, 2009).

Reformy strukturálních fondů zároveň poskytly státům důležitou roli v oblasti správy programů, ze které současně vyplývá vyšší zodpovědnost. Programování představuje jeden z hlavních principů využívání strukturálních fondů. V tomto nastavení je základním dokumentem každého členského státu *Národní rozvojový plán*⁹, vycházející z evropských *Strategických obecných zásad Společenství*¹⁰. Na Národní rozvojový plán navazuje *Národní strategický referenční rámec*¹¹, oba dokumenty nejdříve procházejí procesem vyjednávání s EU. Z referenčního rámce se poté odvíjejí jednotlivé *operační programy*¹², které jsou Evropskou komisí schvalovány.

Z výše uvedeného vyplývá, že cíle, teoretické ukotvení, referenční rámce a pojmání specifických témat, jejich přítomnost či nepřítomnost v unijní agendě dnes představují velmi významný faktor při určování národních politik ve smyslu definice a ovlivňování prioritních tematických oblastí a jejich finančního zajištění, resp. podpory. V kontextu České republiky je to obzvláště významný aspekt, protože oblast prosazování genderové rovnosti je finančně zajištěna z převážné části právě z prostředků EU.

2.1.1. Ukotvení genderové rovnosti v politikách EU a širším teoretickém rámci

Evropská unie funguje v systému vlastního právního řádu, který je souběžný s národním právem každého členského státu. Tento právní řád sestává z primárního práva (mezinárodní smlouvy) a sekundárního práva (směrnice, nařízení a rozhodnutí). Cíle, které byly v mezinárodních smlouvách stanoveny, jsou EU naplňovány prostřednictvím právních aktů,

⁸ Prioritní cíle programového období 2007 – 2013: konvergence (podpora růstu a tvorby pracovních míst v nejméně rozvinutých členských zemích a oblastech); regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost; evropská územní spolupráce (Boháčková a Hrabánková, 2009).

⁹ Základní dokument každého členského státu pro uplatňování politiky soudržnosti (Boháčková a Hrabánková, 2009).

¹⁰ Rámcový strategický dokument Evropské unie pro uskutečňování politiky soudržnosti (Boháčková a Hrabánková, 2009).

¹¹ Věcný základ pro tematické/sectorové a regionální operační programy. Obsahuje popis mechanismu a struktury čerpání včetně popisu jednotlivých operačních programů (Boháčková a Hrabánková, 2009).

¹² Dokument stanovující strategie rozvoje s uceleným souborem cílů a priorit vztahujících se k vybrané tematické oblasti. Dále obsahuje popis typových aktivit, na které je možné prostředky čerpat, a specifikaci možných žadatelů (Boháčková a Hrabánková, 2009).

z nichž některé mají právní závaznost (směrnice, nařízení a rozhodnutí) a jiné nikoliv (doporučení¹³ a stanoviska). Směrnice stanovují to, jak má vypadat národní právní úprava v dané oblasti a určuje cíle, kterých mají státy dosáhnout. Záměrem je přimět členské země ke sbližování jejich právních řádů podle stanovených zásad (Musilová, 1999, Koldinská, 2010).

Genderová rovnost sice nebyla v počátcích společenství zásadní oblastí a na důležitosti získala teprve postupem času, přesto byl její první základní rámec vymezen již v roce 1957 ve *Smlouvě o založení Evropského hospodářského společenství*, tzv. *Římské smlouvě*, konkrétně v *článku 119*. Snahou bylo posílit evropskou ekonomickou integraci v rámci jednotného trhu a zmiňovaný článek ustanovuje, že má být aplikován princip nediskriminace v oblasti rovného odměňování, tedy že ženy a muži musí dostávat stejnou odměnu za stejnou práci. V polovině sedmdesátých let padlo rozhodnutí Soudního dvoru o tom, že zásada rovného zacházení v zaměstnanosti obsažená v *článku 119* má nejen ekonomický, ale i sociální rozměr. Navíc konceptuální rozlišení pohlaví a rodu s sebou později v evropském kontextu přineslo i přehodnocení postavení genderové problematiky a zacházení s ní (Homolová, 2015). Zmiňované rozhodnutí stanovovalo, že zásada má přímý horizontální účinek a aplikovatelnost a musí být součástí individuálních i kolektivních smluv. Došlo tedy k uznání, že zásada rovného zacházení představuje jedno ze základních práv evropské legislativy. Tato zásada byla od svého počátku (v principu) vynutitelná na celém území EU. Zaměstnanci začali mít možnost domáhat se naplňování této zásady u národních soudů i v případě, že právní řád jejich země obdobnou zásadu postrádal¹⁴.

V současnosti představuje zásada rovnosti a rovného zacházení jeden z hlavních principů sociální politiky Evropské unie. Koldinská (2010) připomíná dva hlavní modely sociální politiky. Ten první se zaměřuje zejména na oblast trhu a ekonomickou integraci EU, kde sociální politika hraje omezenou úlohu a vstupuje „do sociální sféry pouze v případech, že takový zásah vyžaduje podpora hladkého fungování společného trhu“ (Koldinská, 2010: 87). Druhý model představuje sociální politiku jako samostatný cíl Evropské unie, která se tak stává garantem základních sociálních práv (Koldinská, 2010). Zřejmý byl posun od víceméně formálního pojetí genderové rovnosti v *článku 119* ke komplexnějšímu pojetí v podobě právně závazného přístupu. Přesto, jak uvádí Musilová (1999), politika genderové rovnosti EU ve svých počátcích vznikla nikoliv ze snahy podpořit rovnost v její obecné, lidskoprávní rovině, ale proto, aby

¹³ V případě soudních sporů mohou mít pomocný nebo výkladový charakter (Suchomelová a Fischlová, 2006).

¹⁴ Případně je možné postoupení Soudnímu dvoru Evropské unie v případě, že na národní úrovni nedojde k rozhodnutí (Musilová, 1999).

zabránila „nekalé soutěži, vztahující se k méně placené ženské práci, založené na předpokladu genderového znevýhodnění“¹⁵ (Musilová, 1999: 17).

Společenství následně od poloviny sedmdesátých let začalo přijímat další právní předpisy zaměřující se na genderovou rovnost na trhu práce. Jejich nutnost „byla pocítována vzhledem k očekávanému dobudování jednotného společného trhu a politickým změnám“ (Musilová, 1999: 18) plánovaným na konec osmdesátých let. Zejména šlo o směrnici č. 75/117/EHS o sblížení právních předpisů členských států týkajících se provedení zásady stejné odměny pro muže a ženy, která měla zvýšit právní ochranu pracujících a harmonizovat zákony členských zemí v oblasti rovného odměňování. Směrnice oproti článku 119 Římské smlouvy poprvé jasně definovala pojem práce stejné hodnoty¹⁶ (EHS, 1975, Musilová, 1999). Dále byla vydaná směrnice č. 76/207/EHS¹⁷ o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky, která určuje, že rovné zacházení znamená stav nepřítomnosti jakékoliv diskriminace ať už přímé či nepřímé (byť tyto kategorie nejsou v dokumentu ještě jasně definovány) z důvodu pohlaví nebo s odvoláním na manželský a rodinný stav. Také definuje obsah jevů obtěžování a sexuálního obtěžování, které jsou formou diskriminace, a stanovuje je za nepřipustné. Směrnice členským zemím ukládá také povinnost upravit národní právní řády takovým způsobem, aby se osoby postižené diskriminací mohly domáhat svých práv soudní cestou, a zároveň ukládá „přijmout taková opatření, která by chránila zaměstnance proti propuštění v případě, že vyžaduje dodržení zásady stejného zacházení nebo z tohoto důvodu se zaměstnavatelem zahájil soudní spor“ (Musilová, 1999: 19). Následovaly směrnice č. 79/7/EHS o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení a směrnice č. 86/378/EHS¹⁸ o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v zaměstnaneckých systémech sociálního zabezpečení. Zásada rovného zacházení tak byla rozšířena na oblast sociálního zabezpečení a zaměstnaneckých systémů sociálního zabezpečení (EHS, 1976, Musilová, 1999, Koldinská, 2010).

Vnitřní politický, ekonomický a sociální vývoj Evropské unie během devadesátých let a s ním spojené hodnotové a postojové posuny usnadnily vytvoření podmínek, ve kterých nabylo na

¹⁵ Příkladem je Francie, která v té době již měla svou legislativu upravující problematiku rovného odměňování a byla znepokojena nízkou placenou ženskou pracovní silou v ostatních evropských zemích, která mohla ohrozit konkurenceschopnost francouzských produktů (Kantola, 2010).

¹⁶ „Zásada stejné odměny pro muže a ženy uvedená v článku 119 Smlouvy (dále jen "zásada stejné odměny") znamená pro stejnou práci nebo pro práci, které je přiznána stejná hodnota, odstranění veškeré diskriminace na základě pohlaví ve všech hlediscích a podmínkách odměňování“ (EHS, 1975: 1).

¹⁷ Později modifikována směrnicí č. 2002/73/ES (Koldinská, 2010).

¹⁸ Později modifikována směrnicí č. 96/97/ES (Koldinská, 2010).

důležitosti téma lidských práv a genderové rovnosti a vznikly „*předpoklady pro formulování specificky ženských zájmů a postojů*“ (Musilová, 1999: 9). Navíc během osmdesátých a devadesátých let genderová rovnost v kontextu EU dostala ještě jiný rozměr, měla se stát součástí řešení nepříznivé demografické situace, která začínala zatěžovat systémy sociálního, důchodového a zdravotního systému.

Osmdesátá léta s sebou tedy přinesla zavedení pozitivních opatření na legislativní úrovni a aktivit zaměřených na ženy. Důležitým mezníkem se stal rok 1997, kdy došlo k podpisu *Amsterodamské smlouvy*. Ta pozměnila *Smlouvu o Evropské unii* a *Smlouvy o založení Evropských společenství* včetně některých souvisejících dokumentů. Genderová rovnost, resp. rovnost příležitostí mezi ženami a muži byla označena za jeden ze základních principů¹⁹, a má být proto začleňována do všech oblastí komunitárních politik prostřednictvím *genderového mainstreamingu*. Nově měla jakákoliv veřejně správní činnost zajistit aplikaci zásady rovných podmínek včetně provádění odpovídající genderové analýzy dopadu dané činnosti nebo opatření. Společenství tedy mělo za úkol odstraňovat nerovnosti a zároveň podporovat rovnost ve všech svých aktivitách a bylo stanoveno, že společenství může vytvářet opatření podporující odstranění všech typů diskriminace včetně genderové podmíněné. *Článek 141* pak rozšířil oblast původního *článku 119 Římské smlouvy* a upevnil právní základnu principu rovných příležitostí na trhu práce, včetně práva členských zemí přijímat opatření ve smyslu pozitivní akce, která ulehčí znevýhodněným skupinám přístup ke vzdělání a pracovní aktivitě. Zásada stejné odměny za stejnou práci, která byla během sedmdesátých a osmdesátých let zajišťována *de facto* prostřednictvím sekundárního práva (směrnic²⁰), byla přenesena prostřednictvím *Amsterodamské smlouvy* do sféry evropského primárního práva (Musilová, 1999).

Genderový mainstreaming představuje politický a zároveň technický proces aplikovaný pro naplnění zásady rovnosti, který s sebou přináší změny na strukturální rovině zahrnující „*reorganizaci, zlepšení, rozvoj a vyhodnocování politických procesů (...) a přesouvá pozornost od [specifických] politik rovných příležitostí ke každodenním politikám a aktivitám*“ (Council of Europe, 1998: 15). Strategicky tento přístup navazuje na tradici konstruktivismu a přesouvá ohnisko zájmu „*od žen, jako skupiny s dodatečnými potřebami, ke komplexnějším vzorům vztahů mezi pohlavími*“ (Homolová, 2015: online). Významným posunem ve smyslu prosazování principu rovnosti bylo uznání toho, že zavádění dílčích opatření na podporu žen není dostačující, že je nutné zabývat se systematicky aplikací principu ve všech politikách a aktivitách společenství (Musilová, 1999). V kontextu EU získala strategie genderového mainstreamingu

¹⁹ Genderová rovnost je zmíněna v článcích 2, 3, 13, 137 a 141 Amsterodamské smlouvy (Musilová, 1999).

²⁰ Směrnice č. 75/117/EHS.

jasnější podobu a začala se rozvíjet od světové konference OSN o ženách v roce 1995 v Pekingu, na které byla strategie přijata akční platformou. Cíle platformy jsou obsaženy v Pekingské deklaraci, dokumentu přijatém na závěr konference (Musilová, 1999, Koldinská, 2010).

Postupně v EU přibýly ještě další směrnice týkající se zavádění a realizace zásady rovného zacházení na trhu práce. Jde o *směrnici č. 86/613/EHS²¹ o provádění zásady rovného zacházení mezi muži a ženami v samostatné výdělečné činnosti (...) a o ochraně samostatně výdělečně činných žen během těhotenství a mateřství*. Cílem bylo „zajistit rovné zacházení, zvláště pokud jde o zahájení podnikání, zřízení podniku a vybrané oblasti obchodního a daňového práva“ (Musilová, 1999: 19). Dále šlo *směrnici č. 92/85/EHS o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň, které jsou krátce po porodu nebo které kojí dítě*. Ta přinesla v mnoha členských zemích ženám vyšší ochranu, než původně poskytoval jejich národní právní systém. K rodičovství se vztahuje i *směrnice č. 96/34/ES²² o rámcové smlouvě uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a ETUC²³ o rodičovské dovolené* upravující nárok na rodičovské volno, jeho délku a také záruku přijetí na stejnou pozici po návratu do zaměstnání. *Směrnice č. 97/80/ES o důkazním břemenu v případě diskriminace na základě pohlaví* přenesla povinnost ze strany žalující (předložit důkazy o diskriminaci) na stranu žalovanou (předložit důkazy o tom, že zásadu rovného zacházení neporušila). *Směrnice č. 97/81/ES týkající se Rámcové dohody o práci na částečný úvazek uzavřené organizacemi UNICE, CEEP a ETUC* upravuje jiné typy pracovního vztahu než ten na plný úvazek a dobu určitou, tedy typy pracovních smluv a úvazků, které ženy využívají častěji než muži. Směrnice se opírá o „*odstavec 17 Sociální charty, který říká, že zavedení vnitřního trhu má mít pozitivní důsledky pro zlepšení životních a pracovních podmínek pracovníků*“ (Musilová, 1999: 20).

Další dimenzi principu rovného zacházení, obzvláště významnou v případě vícenásobné diskriminace, s sebou přináší *směrnice č. 2000/43/ES, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ*. Zároveň ale tato směrnice pro svůj věcný rozsah a kvalitu zpracování (v porovnání se směrnicemi upravujícími zákaz genderově podmíněné diskriminace) vzbudila diskuse o nedostatečné právní ochraně v případě genderově podmíněných nerovností. Tato směrnice nově pokrývala všechny oblasti společenského života, nikoliv jen pracovní trh a s ním úzce spojené oblasti. *Směrnice č.*

²¹ Později nahrazena směrnicí č. 2010/41/EU.

²² Později nahrazena směrnicí č. 2010/18/EU (Koldinská, 2010).

²³ Mezioborové organizace Evropská unie konfederací průmyslu a zaměstnavatelů (UNICE), Evropské středisko veřejných podniků (CEEP) a Evropská konfederace odborových svazů (ETUC).

2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání, zmiňuje vícenásobnou diskriminaci u žen. Dále vychází z toho, že „zaměstnání a povolání jsou klíčovými prvky při zaručení rovných příležitostí pro všechny a velmi přispívají k plné účasti občanů na hospodářském, kulturním a sociálním životě a k osobnímu rozvoji“ (ES, 2000: 1). Další z nových směrnic, č. 2004/113/ES, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování, se stala pro své nedostatky terčem kritiky. Po určitou dobu byla tedy diskriminace na základě rasy a etnického původu v právním systému EU lépe ošetřena než genderově podmíněná diskriminace, postupně ale došlo ke zlepšení (Koldinská, 2010).

Diskuse týkající se diskriminace doznala ve druhé polovině osmdesátých let a zejména pak v průběhu let devadesátých významných změn. Stalo se tak v reakci na širší celospolečenské změny, posuny v boji s diskriminací a snaha o nalezení nástrojů, které by dokázaly uchopit typ diskriminace pramenící z několika důvodů současně. To otevřelo mnoho dalších otázek o tom, jak takový typ diskriminace chápat a jak s ním zacházet nebo je-li třeba vytvářet nové právní úpravy a nástroje pro jeho posuzování a boj s ním. Konceptuální ukotvení vícenásobné diskriminace²⁴ umožňuje nahlédnout nerovnost ve své komplexitě a ujasňuje, že „ke skutečnému pochopení míry diskriminace či dokonce útlaku některých skupin společnosti je třeba zkoumat cesty, jakými jsou společenské procesy a nové jevy tvořeny či ovlivněny (...) míru diskriminace totiž určuje několik faktorů dohromady a v reálném životě zpravidla nebude docházet k diskriminaci založené na čistě jednom důvodu“ (Koldinská, 2010: 19). Vícenásobná diskriminace bývá dále rozlišována na *složenou*, kdy se různé typy diskriminace přidávají jedna ke druhé, a *průsečkovou*, ve které různá znevýhodnění společně utvářejí novou, od ostatních typů diskriminace odlišnou, a tedy jedinečnou situaci²⁵ (Verloo, 2007, Koldinská, 2010). *Positivní opatření* pak mohou představovat důležitý nástroj v boji s vícenásobnou diskriminací, je ale třeba, aby byla náležitě koncipována. Jak uvádí Fredman (2007) nebo Koldinská (2010), nezřídka kdy mají z pozitivních opatření prospěch ti členové cílové znevýhodněné skupiny, jejichž situace je v rámci skupiny relativně nejlepší. Obě navrhují použít kritéria vícenásobné diskriminace v procesu zacílení pozitivní akce (Fredman, 2007, Koldinská, 2010).

²⁴ Uznání konceptu vícenásobné diskriminace se váže k iniciativě amerických černošských žen, které systematicky upozorňovaly na to, že „americké antidiskriminační právo pro rovnost mužů a žen je svou koncepcí zacíleno na bílé ženy a právní předpisy upravující rasovou rovnost jsou zase zaměřeny na černošské muže“ (Koldinská, 2010: 20).

²⁵ Další vnitřní dělení průsečkové vícenásobné diskriminace zachycuje na jedné straně *strukturální intersekcionalitu*, při které je nerovnost, resp. protínání nerovností součástí lidských zkušeností, a na straně druhé *politickou intersekcionalitu*, kdy se nerovnost, resp. protínání nerovností projevuje v rámci politických strategií (Verloo, 2007, Koldinská, 2010).

Základní²⁶ z dříve jmenovaných směrnic byly v roce 2006 nahrazeny novou směrnicí č. 2006/54/ES o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání, která si „kladla za cíl shrnout doposud dosažená pravidla pro rovnost mezi muži a ženami v zaměstnání a povolání a oblastech, jež s nimi úzce souvisí, do jednoho předpisu“ (Koldinská, 2010: 84), a zrušila tedy některé předchozí směrnice. Důvodem byla roztříštěnost právní úpravy této tematické oblasti a snaha o posílení její právní jistoty. Směrnice pokrývá oblast rovného zacházení v přístupu k zaměstnání včetně postupu v zaměstnání a v přístupu k odbornému vzdělávání, dále v pracovních podmínkách včetně odměny a nakonec v systému sociálního zabezpečení pracovníků. Členské státy mohou využívat tzv. pozitivní akce, tedy pozitivního opatření k dosažení reálné rovnosti mezi ženami a muži v pracovním životě. Zároveň došlo k ustanovení práva na otcovskou dovolenou a dovolenou při osvojení (Koldinská, 2010).

V roce 2000 byla při zasedání Evropské rady v Nice přijata *Charta základních práv Evropské unie*²⁷ stanovující občanská, politická, ekonomická a sociální práva evropských občanů. V roce 2007 byla *Charta Lisabonskou smlouvou*, která měla z lidskoprávního hlediska zásadní význam, včleněna do systému primárního práva Evropské unie. Princip rovnosti, tedy i rovnosti genderové musí být zajištěn ve všech oblastech života včetně zaměstnání, práce a odměny za ni. Je tak stanoven závazek EU bojovat proti jakékoliv diskriminaci například na základě pohlaví, rasy, etnického původu, náboženství, přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.²⁸ Zároveň i tento dokument znovu potvrzuje možnost pozitivní akce na podporu méně zastoupených skupin. Problematika genderové rovnosti v evropském primárním právu se tak posunula od velmi zjednodušeného zakotvení zásady v podobě stejné odměny za stejnou práci:

k poměrně významnému zmocnění pro orgány Společenství přijímat opatření na podporu rovnosti a bránění diskriminaci ze šesti základních důvodů. Společenství tak reagovalo na celoevropský společenský vývoj v průběhu let, kdy se stále jasněji ukazovalo, že dosavadní antidiskriminační legislativa nemůže stačit k potírání jevů, jež se v evropských společnostech čím dále tím více šířily

²⁶ Směrnice č. 75/117/EHS, 76/207/EHS, resp. 2002/73/ES, 86/378/EHS, resp. 96/97/ES a 97/80/ES (týkající se rovného odměňování, rovného přístupu k zaměstnání, postupu v něm a vzdělání, rovnosti v rámci sociálních systémů a přenesení důkazního břemene z žalujícího na žalovaného) byly nahrazeny novou směrnicí č. 2006/54/ES (Koldinská, 2010).

²⁷ Někdy také nazývaná *Listina základních práv EU*. Charta byla původně politickým dokumentem bez právní závaznosti.

²⁸ „Zakazuje se jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech či jakýchkoli jiných názorech, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, zdravotním postižení, věku nebo sexuální orientaci“ (EU, 2000: čl. 21, odst. 1).

(jako xenofobie, rasismus, diskriminace na základě sexuální orientace apod.) (Koldinská, 2010: 73).

Lisabonská smlouva s sebou přinesla i další změny v oblasti potírání diskriminace. Bylo upraveno ustanovení týkající se cílů Evropské unie o závazku boje proti diskriminaci, sociálnímu vyloučení, závazku podpory sociální spravedlnosti a ochrany, genderové rovnosti, mezigenerační solidarity nebo ochrany práv dítěte (ES, 2000, Koldinská, 2010). Co se týče významnosti rozšíření diskriminačních důvodů v primárním právu:

jedná se o posun od důrazu na čistě tržně orientovanou, neoliberální vizi založenou na deregulaci a zdůraznění formální rovnosti mezi jedinci k pojetí, jež uznává potřebu sladit širší rozsah zájmů a cílů (...) v právu EU bude zřejmě možné hledat aspekty materiální rovnosti, zároveň nicméně (...) materiální rovnost znamená široký rozsah sledovaných zájmů a cílů, a bude tedy (...) znamenat i široký rozsah nástrojů použitých k jejich dosažení (...) zřejmě [se tedy] nebude používat pouze právo, i když to především, ale bude (...) využito i sociálněpolitických nástrojů (...) i specifických metod sociální politiky EU. (Koldinská, 2010: 73)

Kromě smluv, směrnic a nařízeních, která jsou právně závazná, přijala Evropská unie také další akty, jakými jsou doporučení a stanoviska, která právní závaznost nemají a předpokládají dobrovolné plnění. Doporučení mohou mít v případě soudních sporů pouze pomocný nebo výkladový charakter. Tematické oblasti týkající se genderové rovnosti, ke kterým EU vydala doporučení a stanoviska, pokrývají problematiku účasti žen a mužů v rozhodovacích procesech, zobrazování žen v médiích nebo rovné participace žen a mužů v rámci osobního a profesionálního života a společné péče o děti. Jedná se například o *doporučení Rady z roku 1996 č. 96/694/ES o vyvážené účasti žen a mužů v rozhodovacích procesech* (Suchomelová a Fischlová, 2006).

2.1.2. Strategické dokumenty EU pro prosazování genderové rovnosti

Rámcová strategie Společenství pro rovnost žen a mužů 2001 – 2005 obsahovala pět prioritních oblastí: podpora rovnosti žen a mužů v hospodářském životě; podpora rovné účasti a zastoupení; podpora rovného přístupu a plného využívání sociálních práv pro ženy a muže; podpora rovnosti pohlaví v občanském životě a podpora změn genderových rolí a stereotypů. V roce 2006 byl představen *Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006 – 2010* obsahující šest prioritních oblastí: stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže; sladění soukromého a profesního života; stejné zastoupení v rozhodovacích procesech; odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví; odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví a podpora

rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice. Plán vzešel z rámcové strategie předchozích let a nově se v něm objevilo téma genderově podmíněného násilí, podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice EU a téma sladění pracovního a soukromého života. Naopak reformuluje oblasti podpory rovnosti pohlaví v občanském životě a rovného přístupu a plného využívání sociálních práv pro ženy a muže a integruje je do jiných bodů (Suchomelová a Fischlová, 2006).

Strategie pro genderovou rovnost mezi ženami a muži 2010 – 2015 se vrátila zpět k pěti prioritním oblastem, kterými jsou: rovná ekonomická nezávislost žen a mužů; rovné odměňování za práci stejné hodnoty; rovnost v oblasti rozhodování; důstojnost, integrita a ukončení genderově podmíněného násilí a prosazování genderové rovnosti mimo EU. Oproti předchozímu období chybí oblast podporující změnu genderových rolí a stereotypů. Aktuální *Strategický závazek pro genderovou rovnost 2016 – 2019* navazuje na předchozí verzi dokumentu z let 2010 – 2015 a pokračuje v prosazování pěti prioritních oblastí. Ty jsou v současné verzi dokumentu formulovány explicitněji nejen jako principy, ale především jako cíle, jichž je třeba dosáhnout (tab. 1). Je tedy vidět posun od relativně vágního vymezení tematických oblastí a předpokládaného typu iniciativy k používání přesnější a vymezenější terminologie a pozic jako například posun od *podpory* změn k jejich *prosazování* nebo *boji* proti určitému jevu (EU, 2016).

Tabulka 1: Klíčové oblasti činnosti definované ve strategických dokumentech Evropské unie k prosazování genderové rovnosti pro období mezi lety 2001 – 2019.

Klíčové oblasti EU v prosazování genderové rovnosti			
<i>Strategický závazek pro genderovou rovnost 2016 – 2019</i>	<i>Strategie pro genderovou rovnost mezi ženami a muži 2010 – 2015</i>	<i>Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006 – 2010</i>	<i>Rámcová strategie Společenství pro rovnost žen a mužů 2001-2005</i>
Zvyšování participace žen na trhu práce a rovná ekonomická nezávislost žen a mužů	Rovná ekonomická nezávislost žen a mužů	Stejná ekonomická nezávislost pro ženy a muže	Podpora rovnosti žen a mužů v hospodářském životě
Snižování platové, příjmové a důchodové nerovnosti, a tedy boj proti chudobě mezi ženami	Rovné odměňování za práci stejné hodnoty	X	
Prosazování rovnosti žen a mužů v oblasti rozhodování	Rovnost v oblasti rozhodování	Stejně zastoupení v rozhodovacích procesech	Podpora rovné účasti a zastoupení
Boj proti genderově podmíněnému násilí, ochrana a podpora obětí	Důstojnost, integrita a ukončení genderově podmíněného násilí	Odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví	X
Prosazování genderové rovnosti a práv žen ve světě	Prosazování genderové rovnosti mimo EU	Podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice	X
X	X	Odstraňování stereotypů v oblasti pohlaví	Podpora změn genderových rolí a stereotypů
X	X	Sladování soukromého a profesního života	X
X	X	X	Podpora rovného přístupu a plného využívání sociálních práv pro ženy a muže
X	X	X	Podpora rovnosti pohlaví v občanském životě
(Zdroj: Suchomelová a Fischlová, 2006, EU, 2006, EU, 2010, EU, 2016 – vlastní zpracování)			

K dosažení cílů ve všech pěti prioritních oblastech má být použita kombinace legislativních, nelegislativních a finančních nástrojů zahrnující tyto aspekty:

- genderová rovnost má být prosazována v rámci veškerého působení EU ve fázích přípravy, implementace, monitoringu a hodnocení politik, právních a finančních nástrojů a opatření, a to například prostřednictvím genderového mainstreamingu;

- prosazování legislativních opatření týkajících se rovného zacházení;
- programy financování EU pro období 2014 – 2020;
- zlepšení sběru dat;
- sdílení a výměna příkladů dobré praxe mezi členskými státy a spolupráce všech dotčených sektorů;
- každoroční vyhodnocování činnosti a příprava zprávy o stavu rovnosti mezi ženami a muži za účelem zjištění potřeby doplňujících kroků a opatření (EU, 2016).

V systému institucionálního zajištění agendy genderové rovnosti EU se tématu věnují Oddělení Rovnost mezi muži a ženami (zaměřuje se na koordinaci politiky genderového mainstreamingu) a Oddělení Rovnost, akce proti diskriminaci: právní otázky (dohlíží na proces realizace relevantních právních předpisů a připravuje nové). Hlavním posláním obou oddělení je tedy implementovat genderovou rovnost jak do politik Evropské unie, tak v rámci samotné administrativy (Kampichler, 2009, EU, 2011).

Evropské strukturální a investiční fondy, zejména pak Evropský sociální fond a Evropský fond regionálního rozvoje, představují hlavní finanční nástroje společenství pro prosazování rovnosti jako takové. Explicitně v této souvislosti *strategický závazek*²⁹ zmiňuje oblasti přístupu k zaměstnání, kariérní postup, sladování pracovního a osobního života, rovné odměňování za práci stejné hodnoty, integraci migrantek na trhu práce a investice do infrastruktur péče o děti. Dále existují finanční nástroje Evropské komise, jakým je v aktuálním programovém období například program *Právo, rovnost a občanství* zaměřující se na oblasti rovné ekonomické nezávislosti, překonávání genderových rolí a stereotypů, osvětu v oblasti nerovných penzí, příčiny a následky genderově podmíněného násilí anebo jeho prevence a boj proti němu. Další nástroje komise se soustředí na kybernásilí, včetně toho genderově podmíněného³⁰, nebo na rozvoj a podporu žen a dívek v programech rozvojové spolupráce EU³¹ (EU, 2016).

Koncept genderové rovnosti vztahující se k politice a politikám byl během historie Evropské unie propojován s dalšími politikami a politickými cíli dodávajícími konceptu nové rozměry: „v šedesátých letech Evropská unie spojila genderovou rovnost s (ne)kalou soutěží, v sedmdesátých a osmdesátých letech s bojem proti nezaměstnanosti, v devadesátých letech s lisabonskými kritérii plné zaměstnanosti a znalostní ekonomiky a v poslední době s bojem proti

²⁹ Strategický závazek pro genderovou rovnost 2016 – 2019 (EU, 2016).

³⁰ Prostřednictvím programu *Connecting Europe Facility*.

³¹ Prostřednictvím programu *Global Public Goods and Challenges* v rámci evropské rozvojové spolupráce.

diskriminaci a prosazováním různorodosti“ (Lombardo, Meier a Verloo, 2009: 2).³² Počátek devadesátých let s sebou ale přinesl i novou argumentační linii založenou na makroekonomické prospěšnosti genderové rovnosti. Ta byla výsledkem snahy o stabilnější začlenění politik genderové rovnosti do evropských sociálních politik a politik zaměstnanosti (Elomäki, 2015).

2.1.3. Diskuse zacházení s genderovými tematikami v kontextu Evropské unie

Jak vyplývá z předchozího popisu, téma (ne)zaměstnanosti je v přístupu Evropské unie k sociální oblasti klíčovým faktorem. Nezaměstnanost³³ je považována za nejzávažnější sociální problém a do oblasti podpory trhu práce je směřováno velké množství iniciativ (Čepelka, 2003). Je nasnadě, že pojmání genderové rovnosti je do značné míry ovlivněno tímto základním východiskem, které v účasti na pracovním trhu vidí prvek ovlivňující rozhodujícím způsobem účast občanů na hospodářském, sociálním a kulturním životě a na jejich osobním rozvoji (ES, 2000).

Pokud je ale naší výchozí pozicí přesvědčení o konstruovanosti genderové identity, která je v každodenní interakci s jednotlivci a společenskými institucemi neustále spoluutvářena, diskuse o zacházení s touto oblastí v kontextu politik prosazování genderové rovnosti se stane komplexní. Jak připomíná Šmausová (Linková, 2012), gender představuje konstrukci, která v přírodě nenachází oporu a je ve své podstatě produktem patriarchy. Je jedním ze základních organizačních principů lidské společnosti a kultury a sociální instituce mají symbolický gender, jsou genderované ve své organizaci, dělbě práce apod. Je ale třeba si uvědomit, že:

Osobnostní rysy, schopnosti, vzdělání, zájmy a hodnoty nejsou mezi ženami a muži rozloženy opačně a podle univerzálního vzorce. Skupiny nejsou homogenní, takže v každé z nich existuje velké množství osob s velmi odlišnými charakteristikami. Předpokládat tedy, že všechny ženy nebo všichni muži jako nositelky/e stejného pohlaví a genderu jsou si podobné/i, je neadekvátním zjednodušením. Při jeho použití dochází ke znevýhodnění či dokonce diskriminaci konkrétních osob, které jsou okolím považovány za ženy či muže, a proto se od nich očekává, že budou mít právě určité schopnosti, zájmy a životní styl. (Smetáčková, 2015)

Takové pojmání odkazuje například k práci Kimmela (2000), který zastává názor, že genderová odlišnost je výsledkem genderové nerovnosti, nikoliv naopak: „*společenské instituce*

³² Je dobré doplnit, že další mezinárodní organizace propojily téma genderové rovnosti ještě s jinými oblastmi, jako je rozvoj a demografie (OSN) či problematika důstojné práce (IOM). I jednotlivé země zvolily různá zaměření, např. občanskoprávní dimenzi nebo téma podmínek na trhu práce (Lombardo, Meier a Verloo, 2009).

³³ Hlavním evropským nástrojem pro snižování nezaměstnanosti a dosažení sociální soudržnosti je Evropský sociální fond (Čepelka, 2003, Boháčková a Hrabánková, 2009).

našeho světa – zaměstnání, rodina, škola, politika – jsou také genderovanými institucemi, místy, kde jsou dominantní definice posilovány a reprodukovány a kde jsou ti, kteří se jim vymykají, usměrňováni“ (Kimmel, 2000: 16). Jak dále uvádí Šmausová, je třeba brát v potaz také specifický kontext sociálního rozvrstvení, protože:

ženy středních vrstev vykazují ve všech stratifikačních parametrech, jako je sociální původ, vzdělání, místo v pracovních hierarchiích a příjem, lepší situaci než muži nižší (...) vrstvy, (...) pro výši „patra“ jsou tedy rozhodující kritéria vrstvy, gender rozhoduje o „mezipatrech“, (...) [problém] se týká této mužské uzurpace výhod na úkor „jinak stejně postavených/vybavených“ žen, (...) a proto se nárok na genderové vyrovnání týká „mezipatrových“ nerovností. (Šmausová in Linková, 2012: 89)

Při uvažování o genderové rovnosti, jak připomínají Lombardo, Meier a Verloo (2009), je možné vidět dva základní koncepty, ze kterých je složena. Zaprvé jde o koncept genderu, který poukazuje na aspekty s ním spojené, jako je např. dělba práce, reprodukční vztahy. Zadruhé jde o koncept rovnosti odkazující k aspektům, jakými jsou např. etnicita nebo sociálněekonomické postavení. Proto genderová rovnost představuje multidimenzionální koncept, který je zároveň neustále diskutovaný, je dynamický, otevřený a může být naplněn řadou významů. V procesu formování významu konceptu jsou vytvořené významy na určitou dobu *zafixovány* a poskytují jeho definici. V evropském kontextu uvádějí autorky příklad *rovného zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích* jako takový typ zafixování významu konceptu genderové rovnosti. Podobně zafixovány mohou být jednotlivé cíle nebo procesy, kterými je jich dosahováno. To může napomoci tomu, aby jim byla věnována odpovídající pozornost. Takové zafixování, ukotvení v jednom partikulárním významu, ale může znamenat i ztrátu dynamiky konceptu samotného (Lombardo, Meier a Verloo, 2009).

Genderovou rovnost lze vidět ve své historické perspektivě jako součást širších snah o naplnění principů rovnosti a demokracie (Hearn a Husu, 2016). Evropské právo se dlouho zaměřovalo na prosazování *„rovnosti mezi muži a ženami a (...)bránění diskriminaci na základě pohlaví, (...) [tím] došlo k vytvoření unikátního souboru závazných právních norem“* (Koldinská, 2010: 85). V tomto kontextu se pak po roce 2000 rozvinula oblast antidiskriminační legislativy věnující se dalším diskriminačním důvodům. Ojedinelé postavení, které evropské právo zaujímá jak v kontextu mezinárodního právního systému, tak v rámci národních právních řádů, z něj činí zásadní zdroj práva a právního uvažování. Koldinská (2010) uvádí, že v tomto způsobu chápání by právo Evropské unie mohlo být ve své ucelenosti považováno za zdroj genderové materiální rovnosti (Koldinská, 2010).

K tomu, aby byla dosažena rovnost ve své ucelenosti, nestačí dostát jejímu formálnímu ustanovení, ale je třeba zajistit takové postupy a opatření, které budou zohledňovat rozličnost a specifika různých životních situací jedinců a skupin. Moderní demokratická společnost má povinnost zajistit jedincům rovnost³⁴ za současného „*zohlednění specifické situace a výchozí pozice každého jedince*“ (Koldinská, 2010: 6). Materiální pohled na rovnost „*odmítá abstraktní chápání spravedlnosti a trvá na tom, že spravedlnost je smysluplná jen ve své interakci se společností*“ (Fredman, 2007: 124).³⁵ Koldinská (2010) pak vidí v dosažení materiální rovnosti cíl, ke kterému mají směřovat všechny kvalitní právní normy zabývající se rovností stejně tak jako podobně zaměřené sociální politiky. Nástroje k jejímu dosažení musí brát v potaz „*především společenské problémy způsobené nerovnostmi či stereotypy*“ (Koldinská, 2010: 6) a za pomoci propojení právních a sociálněpolitických mechanismů usilovat o naplnění materiální rovnosti včetně faktorů, které jí brání.

V diskusi o materiální rovnosti lze dále rozlišovat přístup zaměřující se na rovné výchozí podmínky, tedy na rovnost příležitostí a přístup soustředící se na rovnost ve výsledcích. Ten se snaží o vytvoření takových podmínek, ve kterých všichni mohou dosáhnout stejného výsledku. Antidiskriminační opatření se zabývá snahou vyrovnat startovací podmínky, které ale mohou doznat modifikací, pokud je pozornost zaměřena právě na rovnost ve výsledku. Z toho vyplývá, že pro dosažení materiální rovnosti „*je třeba vhodně uplatnit jak antidiskriminační opatření, tak politiky, jež jsou zaměřeny na dosažení rovnosti*“ (Koldinská, 2010: 6). Pro faktické dosažení rovnosti je tedy nutno brát v potaz počáteční nerovné podmínky vyplývající z rozdílů mezi lidmi a jejich sociálního okolí a kompenzovat negativní sociální důsledky těchto rozdílů (Koldinská, 2010).

Tak jako v jiných oblastech, ani v případě diskuse o konceptuálním ukotvení politik genderové rovnosti a následně jejím prosazování neexistuje názorová shoda. Feministické kritiky se ale setkávají v některých zásadních aspektech. To, co je významně odlišuje, je kontextualizace s širšími celospolečenskými proměnami a intenzita kritického přístupu. Mnohé autorky opakovaně a dlouhodobě poukazují na ekonomické ukotvení konceptu genderové rovnosti v politikách EU, jeho od počátku instrumentální prosazování v zájmu ekonomických cílů, a tím i negativní vliv na obsah těchto politik stejně tak jako na volbu nástrojů jejich prosazování (Statigaki, 2004, Lewis, 2006, Kantola, 2010). Původní feministická kritika EU³⁶ a jejího nakládání

³⁴ Nikoliv stejnost za všech okolností (Koldinská, 2010).

³⁵ A jak dále upřesňuje v diskusi o rovnosti, „*nešťastnou skutečností je, že kumulativním znevýhodněním v důsledku diskriminace pohlaví trpěli více ženy než muži a rasismem trpěli více černí než bílí*“ (Fredman, 2007: 124).

³⁶ Resp. EHS

s genderovou rovností tedy směřovala k jejímu úzce vymezenému chápání a přímé provázanosti s pracovním trhem, přístupem na něj, rovným odměňováním a orientací na zájmy trhu a zaměstnanců. Postupně lze vystopovat posun k širšímu chápání genderové rovnosti, jakožto obecného principu demokratické společnosti (Kampichler, 2009, Kantola, 2010). Některé autorky přesto upozorňují na to, že genderová rovnost je v agendě EU prosazována i dnes účelově. Argumentační linie je podle nich vystavena na ekonomické prospěšnosti, kdy lidské zdroje zůstávající mimo trh práce představují především ekonomickou ztrátu. Samotné organizace připouštějí, že někdy přejímají tuto rétoriku proto, aby byly schopné prosadit své zájmy (Pešáková, 2013).

Kritickou analýzou procházejí také genderové/feministické směry, organizace a aktivity. Zřejmě nejvýznamnější výtkou do vlastních řad je opomíjení vnitřní rozrůzněnosti nerovností a sociálních disparit ze strany mainstreamového feminismu: „*[který se] zaměřuje... na to, aby se vyrovnávaly podmínky mezi muži a ženami v přístupu k ekonomickým a sociálním zdrojům. V praxi se jedná především o ženy ze středních vrstev s celkem dobrým vzděláním a optimistickými vyhlídkami do budoucna*“ (Sokačová, 2015: online).

Šmausová (2011) zasazuje diskusi do širších souvislostí týkajících se významných proměn západních společností ve své obecnější rovině, které se pochopitelně promítají do feministických a genderových diskusí:

(...) pracovní trh, čili ekonomická sféra, nabyla ústředního významu jak ve vztahu ke všem ostatním sférám, tak ve vztahu k individuálním identitám, pozicím a rolím, prestiži atd. Pokud je plnohodnotná identita člena společnosti spojovaná s jeho pozicí na pracovním trhu, pak je logické, že se i feministické emancipační úsilí orientuje na přístup (...) žen k [pracovnímu trhu] a [jejich] postavení na [něm] (...). Týká se zakotvení antidiskriminace v pracovním právu, slučitelnosti rodiny a povolání, vytvoření institucionálních podmínek pro zapojení matek, kompenzačních opatření, např. přístupu žen ke vzdělávání, dělby práce v domácnosti atd. (Šmausová, 2011: online).

Evropská opatření v rámci prosazování genderové rovnosti nejsou považována mnohými autorkami za neutrální nástroje a upozorňují na nutnost pečlivé analýzy kontextu, ve kterém jsou realizovány (Pešáková, 2013). Mnohé feministické kritiky zabývající se institucemi a politikami EU vytýkají jejich hlubokou genderovanost a upozorňují, že vyloučení žen z jejich struktur je obdobné jako v jednotlivých národních kontextech. Přesto se však zdá, že často poskytují větší prostor pro prosazování genderové rovnosti než mnohé národní instituce jednotlivých členských zemí (Kampichler, 2009).

Lombardo a Meier (2006) opakovaně upozorňují na nedostatečně feministické čtení problémů, na které EU hledá řešení v oblasti genderové rovnosti. Jejich uchopování pak paradoxně generuje genderově stereotypní definování problému a jeho řešení. Tento jev je zřejmý zejména v oblasti rodinných politik, které zásadní bod spatřují ve sladování rodinného a pracovního života. V zásadě neproblematizují téma genderované dělby práce, naopak ji potvrzují a snaží se nacházet pouze řešení zaměřená na to, aby ženy mohly rodinnou a pracovní sféru vhodně sladit. Mužská (a ani ženská) úloha tedy v této souvislosti obvykle není podrobena dekonstrukci nebo je zmíněna velmi vágně. Dokumenty EU týkající se rodinných politik nikterak nediskutují moc a její rozložení a nenaznačují změnu orientace těchto politik ani prostředků, které užívají (Lombardo a Meier, 2006).

Autorky dále zmiňují nutnost posunout *běžný* genderový mainstreaming směrem k jeho feministické definici a nutnosti dekonstruovat pojmy, se kterými pracuje (Lombardo a Meier, 2006). Ale ani to nemusí být neproblematické vzhledem k odlišnostem ve výchozích pozicích jednotlivých feministických tradic. Jak uvádí Hearn a Husu (2016), v rámci liberálních proudů feminismu genderová rovnost nárokuje rovnou možnost využití individuálního potenciálu žen a mužů, a to aniž by nějak výrazně modifikovala stávající genderový řád. Jiné feministické proudy ale nepřipouští možnost skutečné změny, aniž by nedošlo k dekonstrukci a redefinici tohoto řádu (Hearn a Husu, 2016). Feministická tradice ale jistě umožňuje artikulaci širšího pole významů konceptu genderové rovnosti (a tedy i genderového mainstreamingu), který tak může obsahovat různorodá vymezení a feministické pozice. Lombardo, Meier a Verloo (2009) zároveň připomínají, že zásadní význam měly takové projekty v oblasti genderové rovnosti, které byly zaměřené na (a tedy obsahující) specifické ženské zkušenosti a vědění.

Vidět je posun v konceptuální rovině, tedy postupný přechod od *rovných příležitostí žen a mužů* přes *rovnost žen a mužů* k *genderové rovnosti*. I přesto ale poslední jmenovaná kategorie v praxi mnohdy obsahuje stále koncept předchozí, navázaný na chápání genderu jako binárně rozdělené kategorie, ze které jsou vyloučeny jiné identity než heteronormativně pojímaná identita ženská a mužská.

Z řad feministických akademiček a akademiků přichází opakovaně upozornění na to, že v kontextu evropských dotačních titulů, konkrétně v programech Evropského sociálního fondu, je genderová rovnost chápána jako nástroj pro zvýšení účasti žen na trhu práce, a tedy i ekonomickém rozvoji. Vyšší participace žen je ale možno dosáhnout i takovými programy a způsoby, které mohou být v přímém rozporu s konceptem genderové rovnosti. Příkladem mohou být rekvalifikační aktivity pro ženy, které je připravují na genderově stereotypní oblasti

trhu práce, resp. silně feminizované sektory (Hejzlarová, 2014). V diskusi o tom, jak je s genderovými tematikami zacházeno na evropské úrovni, je třeba se zaměřit i na problematiku definování toho, co je vůbec považováno za relevantní politický problém a čemu se tedy instituce EU mají věnovat. Z tohoto důvodu je způsob nahlížení genderových nerovností, jejich ne/definice a ne/označení za politický problém zásadní pro možné návrhy jejich řešení (Kampichler, 2009).

Kampichler (2009) rozebírá úlohu, kterou hrají nadnárodní advokační sítě³⁷ ve formulaci společných evropských témat. Jejich cílem je ovlivňování politické agendy a tvorby politik, nikoliv mobilizace příznivců nebo aktivistů. Využívají pro svou činnost příležitostí a vstupních bodů vzniklých na úrovni mezivládních a nadnárodních institucí, jakou je i Evropská unie. Zásadním aspektem těchto sítí je produkce a sdílení odborných znalostí, a tak se jejich aktéři „snaží skrze svou expertízu nejenom ovlivňovat politickou agendu (o čem se jedná), ale také formulaci nových politik (jak se jisté problémy definují a řeší)“ (Kampichler, 2009: 788). Existují tak příklady nadnárodních sítí, které byly vytvořeny účelově pro prosazování určité tematické oblasti. V kontextu genderové rovnosti v EU to byl například problém sexuálního obtěžování. *Evropská ženská lobby* je jedním ze základních aktérů nadnárodní advokační sítě prosazující genderovou rovnost v evropském kontextu.³⁸ Tento mechanismus umožňuje zapojit do procesu definování politických problémů široké pole aktérů, které nespojuje příslušnost k instituci, ale k tématu. Je ale také vhodné uvést, že se diskurz Evropské ženské lobby „zabývá intenzivněji tématy, která jsou součástí politik EU, než (...) tématy (...) [jakými jsou například] sexuální a reprodukční práva žen“ (Kampichler, 2009: 790) Autorka dochází k závěru, že tento přístup je v souladu s vymezením Evropské ženské lobby, jejíž hlavní úlohou je prosazování genderové rovnosti na úrovni Evropské unie (kterou je spolufinancována), nikoliv role „sociálního (ženského) hnutí“ (Kampichler, 2009: 790).

Jsem si vědoma komplexnosti procesu vyjednávání pozic při nastolování pro politickou agendu nových témat i problematiky závislosti na instituci poskytující finanční zajištění, přesto se však nabízí otázka problému institucionálního zakořeňování (Frič, 2015). Ta sice může zvyšovat pravděpodobnost akceptace návrhů a míry spolupráce, na straně druhé ale může

³⁷ Nadnárodní advokační sítě (transnational advocacy networks) spojují „aktéry, kteří na základě společných hodnot, sdíleného diskurzu a výměny informací a služeb společně usilují o politické prosazení jistých témat (...) [nadnárodní advokační sítě zahrnují] institucionální aktéry (např. části nadnárodních a mezivládních institucí či lokálních vládních nebo parlamentních útvarů), stejně jako neinstitucionální aktéry (např. mezinárodní a lokální nevládní organizace, nadace, media atd.)“ (Kampichler, 2009: 788).

³⁸ Běžně uváděná po boku institucionálních aktérů: oddělení zabývající se genderovou rovností v rámci generálního ředitelství *Zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti* a dále výbor *Práva žen a rovnost pohlaví* Evropského parlamentu (Kampichler, 2009).

omezovat vůči uskupení nastolovat složitější nebo ne příliš pohodlná témata, pro která by bylo obtížné získat podporu. Reálná možnost snížení potenciálu prosazovat taková témata v rámci nadnárodní advokační sítě je nasnadě. Nutná je neustálá reflexe vztahu a snaha neuzavírání se do mainstreamového, institucionalizovaného pojetí genderové rovnosti.

Kritičtější přístup vůči vývoji v oblasti zacházení s genderovou rovností na evropské úrovni v posledních letech zaujmají některé autorky, když hovoří o „*nedávném posunu od pouhého včleňování genderové rovnosti do ekonomických cílů EU k explicitnímu rozvoji a propagaci tržně orientovaného genderového diskurzu (...) jež je součástí globálního odklonu mezinárodních organizací a národních uskupení zabývajících se genderovými tématy od lidskoprávních přístupů k diskurzu zaměřenému na ekonomický růst a efektivitu*“ (Elomäki, 2015: 288).³⁹

Argumentace sledující linii spravedlnosti a práv získala na síle v období po přijetí Pekingské deklarace v roce 1995. Tato linie byla ale později nahrazena typem argumentace ukotvené v ekonomické efektivitě a ekonomickém růstu. Částečně se o tento posun zasloužily mezinárodní finanční organizace a jejich snaha o prosazování tržně zaměřených způsobů práce s konceptem genderové rovnosti. Svůj vliv ale měly i nové způsoby a přístupy ke správě věcí veřejných, které nově začaly překládat aktivity do finančních výpočtů jako běžné součásti dobré a efektivní správy a politik založených na *prokazatelných* výsledcích. Elomäki (2015) tedy přichází s tvrzením, že po roce 2000 je v oficiálních dokumentech EU zřejmé zintenzivnění přímé ekonomické argumentace genderové rovnosti, resp. ekonomického ukotvení argumentace genderové rovnosti. A i přesto, že orientace na trh byla v kontextu EU a v rámci uchopování genderové rovnosti přítomna od počátků společenství, zásadní změnou se nyní stal způsob, jakým byl vztah mezi ekonomickou sférou a genderovou rovností koncipován:

původní idea ženských práv na účast v ekonomickém životě bez diskriminace byla v (...) dokumentech [EU] výrazně přítomná během osmdesátých let, ještě viditelná v devadesátých letech, [a později byla] nahrazena ideou ženské účasti jako makroekonomické potřeby (Elomäki, 2015: 295).

Podobně i Stratigaki (2004) zmiňuje posun od původního významu, tedy prosazování genderové rovnosti mezi ženami a muži, ke snaze o zvýšení produktivity a efektivity prostřednictvím ženské participace na trhu práce. Elomäki (2015) dochází k závěru, že proměna

³⁹ Elomäki (2015) se ve své studii zaměřila na analýzu hlavních dokumentů evropských institucí spojených s politikami genderové rovnosti, ekonomické oblasti a zaměstnanosti od roku 1980 do současnosti. V nich se zaměřila na pasáže propojující genderovou rovnost s ekonomikou a sledovala způsob, jakým se vztah mezi nimi v daném období proměňoval (Elomäki, 2015).

argumentační linie ve prospěch tržně orientovaného uchopování genderové rovnosti, které zdůrazňuje její makroekonomická pozitiva, představovala ze strany institucí EU záměrný krok. Deklarovanou snahou bylo *prodat* genderovou rovnost představitelům s rozhodovací pravomocí, a tak pro ni získat více prostoru v rámci evropské agendy. Konstatuje ale, že tohoto cíle nejen že nebylo dosaženo, ale ekonomické odůvodnění se nově stalo ospravedlněním přítomnosti jakékoliv politiky genderové rovnosti v systému EU.

Tento proces ovlivnil evropské genderové a (pro)ženské organizace, které pocítily tlak spojený s požadavkem přijmout nový diskurz. Současně se změnou argumentační linie totiž začal být takto okleštěný koncept genderové rovnosti nabízen široké veřejnosti i genderovým aktérům jako modelový příklad práce s genderovou oblastí v podmínkách krize. Tato situace je značně problematická, protože staví evropskou genderovou a (pro)ženskou scénu před (často z důvodu ekonomické závislosti) nesnadné výzvy a rozhodnutí:

Přijetí a používání ekonomické argumentace (...) [ze strany] evropských ženských organizací je třeba podrobit pečlivé analýze. Pokud totiž zastánci genderové rovnosti přijmou ekonomickou argumentační linii, aniž by se ptali po původu a předpokladech argumentů, které používají, mohou tak legitimizovat ekonomické priority a politiky zesilující genderové nerovnosti a vytvářející nové. Využívání ekonomické argumentace jim může bránit v kritizování současných ekonomických politik právě ve chvíli, kdy je kritická feministická účast nejvíce potřeba (Elomäki, 2015: 300).

Elomäki (2015) nicméně nepovažuje za politicky strategické pouze odmítnout tržně orientovaný model ve prospěch jakéhosi *čistého* modelu genderové rovnosti. Navrhuje pečlivě analyzovat ekonomické politiky a v nich implicitně obsažené genderové aspekty stejně jako jejich dopad na genderovou rovnost. Snaha o spravedlivější formulaci a fungování ekonomických politik by měla být prioritou genderové vědecké veřejnosti i aktérů organizací občanské společnosti (Elomäki, 2015).

Podle Elomäki (2015) je třeba se zabývat nejen tím, jak ekonomické aspekty ovlivňují koncepty a cíle spojené s genderovou rovností, ale také je třeba se ptát, co genderová rovnost očekává od ekonomiky. K tomu je nutné využívat interdisciplinárních přístupů (Elomäki, 2015). A i když je bezpochyby nutné uznat důležitou roli, kterou Evropská unie, její právo i judikatura Evropského soudního dvora sehrává v oblasti prosazování genderové rovnosti, není možné rezignovat na neustálou kritickou reflexi konceptuálních rámců a jejich proměn. A to jak v závislosti na vnitřních vývojových dynamikách tematické oblasti, tak na širších celospolečenských proměnách, které se v posledních letech zintenzivňují. Snahou by mělo být nacházení vhodných řešení a odpovědí na výzvy, které společnost, ve které žijeme, přináší.

Stejně tak je třeba usilovat o to, aby koncept genderové rovnosti a jejího prosazování nebyl *vyprázdněn* a nezůstal pouhou formální proklamací bez reálné možnosti cokoliv ovlivňovat. Protože jak uvádí Lombardo, Meier a Verloo (2009), proces formování konceptu genderové rovnosti, která v různých kontextech může znamenat omezování, rozšiřování a *ohýbání* významu, může představovat jak příležitost, tak možné zamýšlené nebo nezamýšlené negativní důsledky.

Některé autorky pak upozorňují na nutnost neustálé reflexivity ze strany genderové a feministické obce, a to jak v zájmu samotné produkce vědění (feministické teorie), tak v zájmu praktických postupů a opatření v procesu prosazování genderové rovnosti. Význam konceptu genderové rovnosti je konstruován a dočasně fixován. Reflexivita zprostředkovává uvědomění si toho, co definice obsahuje a co postrádá. Umožňuje tak její další vývoj a pomáhá čelit feministickým tabu (Lombardo, Meier a Verloo, 2010). Uchopovat genderovou rovnost, analýzu a mainstreaming jako trvale nedokončené nebo otevřené koncepty doporučují Bacchi a Eveline (2010). Společně s dalšími pak připomínají, že to, jak jsou gender a genderová rovnost konceptualizovány, má politický význam a zásadní vliv na efektivitu genderového mainstreamingu i analýzy jako procesů změny. Autorky doporučují *„používat místo podstatného jména gender sloveso nebo podstatné jméno slovesné (genderování), aby se pozornost přesunula od představy, že gender je fixní nebo esenciální charakteristika člověka, a také proto, aby genderování bylo chápáno jako atributivní proces. Ze stejného důvodu (...) je užitečné hovořit o heteronormování, řazení do tříd, rasování a politikami způsobované postižení“* (Bacchi a Eveline, 2010: 336).

2.2. Co se odehrává na národní úrovni?

Česká republika se zavázala k prosazování genderové rovnosti v řadě mezinárodních smluv, a tak se prosazování genderové rovnosti stalo od roku 1998 jednou z priorit vlády (Pavlík, 2007, Úřad vlády ČR, 2014). Je vhodné uvést, že ratifikované mezinárodní smlouvy se v hierarchii právního systému pohybují v ústavní rovině, a mají tedy přednost před ostatními národními zákony (Smetáčková, 2015). Jde zejména o tyto mezinárodní smlouvy: *Úmluvu OSN o odstranění všech forem diskriminace žen*, dále o *Evropskou sociální chartu* ratifikovanou v roce 1999, která je nejvýznamnější mezinárodní smlouvou Rady Evropy⁴⁰ v oblasti sociálních věcí a v evropském

⁴⁰ Rada Evropy (Council of Europe) je mezinárodní organizací sdružující 47 států a 6 dalších se účastní v pozorovatelské pozici. Byla založena za účelem evropské integrace, ale tuto funkci později převzala EU (resp. ES a EHS). Rada Evropy se zaměřila na prosazování demokracie a ochrany lidských práv. Pracuje na principu mezivládní spolupráce a je nezávislá na Evropské unii. Zmiňovaná *Evropská úmluva pro lidská práva* byla přijata všemi členskými

kontextu měla velký význam pro její rozvoj. Společně s *Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod* představují klíčové smluvní dokumenty, kterými se členské státy Rady Evropy zavázaly chránit lidská práva. Dalším zásadním dokumentem je *Pekingská deklarace a akční platforma*, a to přesto, že nemá právní závaznost. Závazek ČR v oblasti genderové rovnosti ale plyne i z aktuální *Strategie Rady Evropy pro genderovou rovnost na léta 2014 – 2017*, v kontextu Evropské unie jde pak o *Strategický závazek pro genderovou rovnost 2016 – 2019* a dalších doporučení EU pro oblast genderové rovnosti (Úřad vlády ČR, 2014, EU, 2016, coe.int, 2016).

Zahájení přístupového procesu spojeného se vstupem do Evropské unie v druhé polovině devadesátých let přineslo proměnu politických příležitostí a zároveň se stalo spouštěcím mechanismem vyšší aktivizace neziskového sektoru i státu v oblasti genderové rovnosti. Navíc některá témata, jako je genderově podmíněné násilí nebo nerovnost v odměňování, v tomto období ztratila „svou *feministickou* nálepku a začala být nahlížena jako *sociální problémy (...)* ostatní otázky – jako *asymetrická mocenská struktura (zavedení kvót na vedoucí pozice), (...)* byly státní administrativou vnímány jako *nepodstatné*“ (Císař a Vráblíková, 2007: 111). Až působením evropeizace, tedy v tomto smyslu tlaku externí instituce v podobě Evropské unie⁴¹, se národní a spíše uzavřený politický systém otevřel genderovým neziskovým organizacím.

Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020 (Úřad vlády ČR, 2014) představuje aktuální strategický dokument vymezující politiku vlády v oblasti genderové rovnosti⁴². Tu definuje jako základní lidské právo, základní princip demokratické společnosti, a tedy celospolečenskou prioritu. Opírá se o argumentační linii postavenou na konceptu *spravedlivé společnosti*, která usiluje o „*spravedlivou dělbu zdrojů, rovné postavení a vyrovnanou účast žen a mužů ve všech sférách a na všech úrovních společenského života, o dosažení jejich stejné viditelnosti, důstojnosti a uznání ve společnosti*“ (Úřad vlády ČR, 2014: 4). Genderová rovnost je zároveň chápána jako zásadní při udržování sociální a ekonomické stability celé společnosti a tento dokument si klade za cíl vytvořit základ pro její systematickou⁴³ a konkrétní podporu. V souhrnu jde tedy o argumentaci v rovině humanistické, politické a

státy a na její dodržování dohlíží Evropský soud pro lidská práva. Rada Evropy má své zastoupení při dalších mezinárodních organizacích jakými jsou EU nebo OSN (coe.int).

⁴¹ EU byla během devadesátých let ze strany ČR chápána jako „certifikační autorita“ stanovující legitimitu a relevantnost určitých politických požadavků, a to nejen těch spojených s genderovou rovností (Císař a Vráblíková, 2007).

⁴² Dokument pracuje s termíny *rovnost žen a mužů* a *genderová rovnost* jako souznačnými a tento fakt reflektuje.

⁴³ Tedy i na volebním období nezávislou.

ekonomické. Rovnost představuje nezbytnou podmínku spravedlivé společnosti, dlouhodobého rozvoje na osobní i společenské úrovni, spravedlivého řízení věcí veřejných a v neposlední řadě je podmínkou rozvoje potenciálu všech lidí, a tedy i rozvoje hospodářského. Genderová rovnost je pojímána jako průřezové téma, které by mělo být automaticky včleňováno do dalších vládních koncepčních dokumentů⁴⁴.

Také veškerá připravovaná legislativa má být posuzována z hlediska dopadu na genderovou rovnost⁴⁵, ale tento mechanismus není důsledně využíván (Smetáčková, 2015). Za nezbytnou součást celého procesu je pak považován genderový mainstreaming. *Vládní strategie*, která zmiňuje i problematiku vícenásobné diskriminace a sociálního vyloučení, se nově stala základem pro *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů*, které obsahují konkrétní úkoly a kroky pro jejich dosažení. Ty jsou každoročně aktualizovány a vyhodnocovány. Dokument *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů* a návazná *Zpráva o rovnosti žen a mužů*, která jednou za rok shrnuje a zhodnocuje aktivity a plnění priorit, společně se zmiňovanou *Vládní strategií pro rovnost žen a mužů* jsou připravovány Úřadem vlády a Vláda ČR je přijímá (Pavlík, 2007, Úřad vlády ČR, 2014).

Otevřenost vůči genderové agendě se v porevolučním období různila v závislosti na typu vlády (Sokačová, 2009) a stejně tak bude záležet na politické vůli i v budoucnu v případech formulace, schvalování a implementace akčních plánů. I zpráva Evropské komise z roku 1996 (Commission of the European Communities, 1996) identifikuje politickou vůli za zásadní předpoklad prosazování agendy genderové rovnosti. Pouze tak se může stát politickou prioritou a cílem s následným zavedením konkrétních opatření do praxe (Musilová, 1999). V současnosti je prostor na vládní úrovni a v rámci institucionálního zajištění genderové rovnosti bezpochyby významně větší, než tomu bylo u předchozích vlád, které genderovou agendu „*upozadovaly, až bojkotovaly*“ (Smetáčková, 2015: 167). Přesto, jak uvádí *Stínová zpráva o stavu genderové*

⁴⁴ Většina z platných strategických dokumentů vlády a jednotlivých rezortů se bohužel vyznačuje genderovou slepotou, resp. absencí explicitní genderové perspektivy. Situaci pomáhá vyvažovat právě Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014-2020, která „*identifikuje specifická genderová opatření a cíle [a] zaměřuje se i na oblasti jako je integrita žen a mužů, (...) obsahuje témata sociálního vyloučení a genderově podmíněné marginalizace vícenásobně diskriminovaných osob*“ (Smetáčková, 2015: 134).

⁴⁵ Tato povinnost se navíc od roku 2010 vztahuje kromě zákonů i na vyhlášky (Úřad vlády, 2015).

rovnosti v České republice v roce 2015, je vláda ve svých krocích k naplňování genderové rovnosti stále často nekonzistentní⁴⁶ (Smetáčková, 2015).

2.2.1. Institucionální zabezpečení agendy genderové rovnosti

V roce 2001 byla zřízena *Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů*⁴⁷, která je stálým poradním orgánem vlády a roli sekretariátu pro ni plní *Oddělení rovnosti žen a mužů Úřadu vlády*⁴⁸ původně působící v rámci Ministerstva práce a sociálních věcí⁴⁹. Rada nedisponuje výkonnými ani kontrolními pravomocemi⁵⁰ a stejně tak *Oddělení rovnosti žen a mužů* nemá dostatečné personální a finanční zajištění⁵¹ „k reálnému prosazování politiky genderové rovnosti, zejména v zásadních oblastech (formulování politik, stanovování úkolů a jejich kontrola, koordinace aktérů a akterek)“ (Úřad vlády ČR, 2014:10). Agendu genderové rovnosti od roku 2014 koordinuje ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu, původně byla zajišťována téměř výhradně *Oddělením rovnosti žen a mužů*. Sjednocení koordinace agendy a její svěření do gesce ministerstva představuje bezpochyby významný posun, ale je třeba připomenout, že „*pozice ministra pro lidská práva není nijak legislativně ukotvena, a může se tedy měnit v návaznosti na prioritách [každé] vlády*“ (Smetáčková, 2015: 57).

⁴⁶ Jde zejména o rozpory mezi deklarovaným záměrem zvýšit zastoupení žen v rozhodovacích pozicích a současně zamítavým přístupem k zavedení kvót pro ženy na kandidátních listinách nebo v dozorčích a správních radách společností kotovaných na burzách. Obdobně váhavý postoj zaujímá vláda i v otázkách násilí na ženách a přistoupení k Úmluvě Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, tzv. Istanbulské úmluvě, která představuje právně závazný nástroj. Význačnost úmluvy tkví v tom, že tematizuje otázku násilí na ženách v jeho mnoha ohledech a zároveň pracuje s genderem nejen tak, jak je tomu běžné, tedy jako s biologickou kategorií, ale odkazuje na jeho kulturní konstruovanost (Smetáčková, 2015). V tomto případě nakonec došlo ke schválení přístupu ČR k úmluvě s horizontem ratifikace v roce 2018. Dále také „první zkušenosti ukazují, že na vlastní vládní strategii nemusí brát vláda při konkrétních klíčových rozhodnutích zřetel“ (Smetáčková, 2015: 22).

⁴⁷ Dnes nazvaná Rada vlády pro rovnost žen a mužů. Rada má čtyři tematické výbory: Výbor pro institucionální zabezpečení rovných příležitostí žen a mužů; Výbor pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích; Výbor pro sladění pracovního, soukromého a rodinného života; Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách. Dále v radě od roku 2012 působí Pracovní skupina muži a rovnost žen a mužů a od roku 2015 Pracovní skupina pro porodnictví (Úřad vlády ČR, 2014, Smetáčková, 2015).

⁴⁸ Původně nazvané Oddělení rovných příležitostí žen a mužů.

⁴⁹ A ještě dříve v rámci Úřadu vlády, kam se později znovu přesunulo (Smetáčková, 2015).

⁵⁰ Například Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace, která také působí v pozici poradního orgánu vlády, má na rozdíl od Rady pro rovné příležitosti žen a mužů rozšířené pravomoci podobající se ministerstvu. Připravuje rozpočet a vyhodnocuje výzkum a vývoj.

⁵¹ Pouze dvě pracovní pozice jsou systematizované. Ostatní byly mezi lety 2012 – 2015 zajištěny prostředky z ESF a ze státního rozpočtu (Optimalizace institucionálního zabezpečení rovných příležitostí žen a mužů v ČR) (Smetáčková, 2015). Je tak možné vyzorovat určitou vulnerabilitu tohoto typu zajištění agendy genderové rovnosti na vládní úrovni.

Jednotlivá ministerstva mají své koordinátory a koordinátorky rovnosti žen a mužů (gender focal points), ovšem objem úvazků a čas, který mohou reálně věnovat této tematice, se velmi liší. Dále mají od roku 2010 v rámci ministerstev fungovat pracovní skupiny k rovným příležitostem žen a mužů, ale až na výjimky se zabývají vnitřním fungováním úřadů. Navíc „agenda a institucionální mechanismus na ministerstvech není provázán s dalšími politikami a tudíž neovlivňuje“ (Smetáčková, 2015: 22) jejich prioritní agendy. V rámci Parlamentu ČR působí jedna komise zabývající se souhrnně otázkami rodiny, rovných příležitostí a národnostními menšinami, v rámci Senátu je to pak Podvýbor pro lidská práva a rovné příležitosti, působící v rámci Výboru pro vzdělání, vědu, kulturu, lidská práva a petice. Jak ale uvádí *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice pro rok 2015*, reálný vliv těchto komisí na stav genderové rovnosti v zemi je minimální. K prosazování genderové rovnosti částečně přispívá také úřad Veřejného ochránce práv⁵². Situace v oblasti institucionálního zajištění politiky genderové rovnosti na úrovni krajů a obcí, které nemají pevně stanovený postup, se různí. Některé kraje a obce vytvořily v rámci svých úřadů pracovní pozici, jejíž náplní je prosazování genderové rovnosti. Přesto ale většina obcí a více než polovina krajů stále zůstává bez institucionálního zajištění této agendy. Obdobně, resp. hůře jsou na tom Státní úřad inspekce práce a jednotlivé úřady práce (Úřad vlády ČR, 2014, Sokačová, 2009).

Dalšími vládními a pro prosazování genderové rovnosti a spolupráci s NNO relevantními útvary jsou *Rada vlády pro lidská práva*, v rámci které působí Výbor pro sexuální menšiny, a *Rada vlády pro nestátní neziskové organizace fungující od roku 1998*⁵³. Mezi *Radou vlády pro rovnost žen a mužů* a *Radou vlády pro lidská práva* ale neexistuje žádná formální spolupráce (Smetáčková, 2015). Antidiskriminační zákon⁵⁴ přijatý v roce 2009 představuje legislativní bázi pro zajištění rovnosti nejen genderové. Navrhovaná novela zákona, kterou inicioval ministr pro lidská práva, by měla rozšířit pravomoci veřejného ochránce práv (Smetáčková, 2015).

Stínové zprávy o stavu genderové rovnosti v České republice, které byly zatím publikovány čtyřikrát, v roce 2004, poté 2006, 2008 a 2015, se podrobně věnují jednotlivým společenským oblastem a tématům, hodnotí vývoj, reflektují pozitivní i negativní aspekty a poskytují doporučení v krátkodobém a dlouhodobém horizontu. Opakovaně také upozorňují na nedostatečnou spolupráci státu a NNO, resp. nedostatečnou podporu genderových a (pro)ženských NNO ze strany státu.

⁵² Od roku 2014 byly navýšeny kapacity, a úřad se tak mohl začít vyvíjet větší aktivitu v oblasti genderově podmíněné diskriminace (Smetáčková, 2015).

⁵³ Rada vlády pro neziskové organizace vznikla transformací Rady pro nadace, která byla při Úřadu vlády zřízena v roce 1992 (Vajdová, 2004).

⁵⁴ 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací.

Na konci devadesátých let⁵⁵ začala mít Česká republika a v návaznosti i neziskový sektor možnost zapojit se do čerpání prostředků Evropské unie. V první fázi prostřednictvím jednotlivých programů předvstupní pomoci⁵⁶, která měla usnadnit přípravu kandidátských zemí na vstup, a následně pak v období od května 2004 jako členská země. V systému strukturální politiky EU:

začíná zapojování neziskových organizací rozhodnutím vlády o tom, které oblasti v zemi jsou ekonomicky nebo sociálně nejvíce problémové, a pak přichází iniciativa od územní samosprávy nebo ministerstev s výzvou k vytváření partnerství⁵⁷ a k přípravě projektů, které by pomohly dané problémy řešit. (Čepelka, 2003: 55)

Národní politiky a opatření tedy vytvářejí konkrétní příležitosti a podmínky pro realizaci aktivit v určitých tematických oblastech. Skrze operační programy, které představují víceleté plánovací dokumenty obsahující priority a opatření sestavené na národní úrovni a schválené Evropskou komisí, pak každá země nastavuje, jak budou disponibilní evropské zdroje využity. Národní priority, které země plánuje finančně pokrývat ze zdrojů Evropské unie a které jí předkládá ke schválení, jsou ale vypracovány na základě prioritních cílů strukturální politiky a principů intervence stanovených unií pro každé programové období, resp. se k nim vztahují. Správou evropských prostředků je na národní úrovni pověřeno Ministerstvo pro místní rozvoj. Zdroje Evropského sociálního fondu, jednotlivé operační programy jsou v gesci ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva školství a Magistrátu hlavního města Prahy.

V českém prostředí vznikla řada analýz zabývajících se vstupem do Evropské unie, implementací jejích politik a vlivem „*na profesionální, vědeckou či občanskou angažovanost v oblastech genderové rovnosti, rovných příležitostí či práv žen v ČR*“ (Kampichler, 2005: 786). Zaměřovaly se na období kolem vstupu České republiky do EU, finanční zdroje dostupné NNO právě v oblasti genderových aktivit, resp. prosazování rovných příležitostí žen a mužů, a dále zkoumaly, jaký vliv měly změny na tyto organizace. Analýze byl podroben i dopad vstupu na

⁵⁵ Počátek vyjednávacího období o vstupu ČR do EU je vymežován podáním oficiální přihlášky k členství v roce 1996, další praktické kroky směrem k členství byly ale zahájeny až v roce 1998 (Křížková, 2006).

⁵⁶ Hlavními nástroji předvstupní pomoci byly fondy ISPA, SAPARD a v kontextu NNO pak zejména Phare. Po vstupu do EU program Phare nahradil Evropský fond regionálního rozvoje a Evropský sociální fond. V předvstupním období byla zemím k dispozici také řada tzv. komunitárních programů, do kterých měly přístup jak členské, tak kandidátské země (Odbor informování o evropských záležitostech (OEZ) Úřadu vlády České republiky, prostřednictvím www.euroskop.cz).

⁵⁷ Princip partnerství představuje jeden ze základních principů politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU (Boháčková a Hrabánková, 2009), jeho interpretace je ale v pravomoci každé země. Výkladové materiály Evropské komise hovoří o „partnerství jako sociálním dialogu s regionálními a místními úřady, ekonomickými a sociálními partnery, občany a relevantními organizacemi, včetně těch, které se zabývají (...) rovností příležitostí pro muže a ženy“ (Vajdová, 2004: 24).

institucionální zajištění prosazování politiky genderové rovnosti (Pavlík, 2006). Významně k reflexi o těchto tématech přispěly i další studie, zejména pak Hašková, 2005b, Hašková, Křížková a Linková, 2006, Císař a Vráblíková, 2007. Kampichler (2009) upozornila na to, že i přes tento zájem o vliv EU na změny na národní úrovni chybí v českém prostředí genderově kritická analýza „*nadnárodních politik a specifického kontextu, ve kterém vznikají, nezávisle na jejich praktických důsledcích na lokální, národní úrovni*“ (Kampichler, 2009: 786).

2.2.2. Diskuse o zacházení s genderovými tematikami a jejich vymezování v kontextu ČR

Politiky genderové rovnosti kromě společného evropského prostoru a společné evropské tradice působí i v jednotlivých lokálních a historických souvislostech nebo organizačních kontextech (Hearn a Husu, 2016). Genderová rovnost jako forma feministické tradice otevírá řadu diskusí v různorodých konceptuálních a kontextuálních prostředích. To může mít, a skutečně také má, důsledky pro rovinu politického prosazování genderové rovnosti, kde „*přízpůsobování [a proměna konceptu] genderové rovnosti různými směry může sloužit nutnosti čelit proměňující se dynamice genderovaných mocenských vztahů nebo se stát součástí jiných politických cílů*“ (Lombardo, Meier a Verloo, 2009: 2). Není nutno připomínat, že v tomto procesu je zahrnut nespočet rozličných aktérů na všech úrovních. V uchopování konceptu genderové rovnosti na národní úrovni a zacházení s ní hrají roli vědomé i nevědomé faktory. Dochází k jejímu ukotvování v jiných oblastech a konceptech v závislosti na záměru a pozici aktérů nebo dalších, s genderovou rovností přímo nesouvisejících cílech (Lombardo, Meier a Verloo, 2009).

K porozumění tomu, jak se na národní úrovni zacházelo a zachází (a to především *de facto*) s genderovými tematikami v období od roku 1989, je třeba zabývat se i vývojem v předrevolučním období a pochopit jeho (dis)kontinuitu: „*ženy [si] neuhlídaly svá práva či alespoň klima rovnoprávnosti⁵⁸ z předchozího období, jako by byla rovnoprávnost do takové míry kontaminována socialistickou ideologií, že si nezasloužila být zachována*“ (Šmausová in Linková, 2012: 86). Stejný osud se do značné míry týkal i aktivismu jako takového. Tato atmosféra na dlouhou dobu ovlivnila obecné smýšlení o otázkách genderové rovnosti, stejně tak jako strategie organizací ve vyjednávání společenské akceptace (Vodrážka, 2006), „*paušální pohledy na minulost (...) jsou jen jinou formou ideologie a ve své podstatě důsledkem čtyřicetiletého*

⁵⁸ Na tomto místě je dobré zmínit, že státní režim před rokem 1989 sice podporoval emancipaci žen, nicméně ke zpochybňování tradičních genderových stereotypů nedocházelo, rozdělení ženských a mužských rolí zůstávalo nezměněné. I přesto, že vysoká participace žen na trhu práce byla nedílnou součástí vůdčí ideologie, existovala jak nerovnost v odměňování, tak významná horizontální segregace (Sokačová, 2005).

tréninku ve (...) zjednodušeném posuzování společenských jevů a systémů“ (Sokačová, 2009: 12). Vymezování se vůči feminismu a feministické agendě bylo pro porevoluční období typické a ve snaze o zvýšení společenské přijatelnosti a tím i zajištění podpory se některé organizace uchýlily k institucionálnímu konformismu například volbou neutrálního, resp. potenciálně nekonfliktního jazyka, názvu organizace (Hašková a Křížková, 2006, Sokačová, 2009, Linková, 2012). Jak například uvádí například Mirek Vodrážka (2006), mnoho ženských skupin se po roce 1989 definovalo (často explicitně) jako nefeministické, neusilující o společenské změny a *převratné změny*, ale spíše o menší, dílčí změny, bez *touhy měnit svět k lepšímu*, a to i jako důsledek historické zkušenosti s předchozím režimem (Vodrážka, 2006). Změny uvnitř organizací je tedy třeba nahlížet jako multifaktoriální dynamické procesy, které jsou ovlivněny mnoha rozličnými vlivy a aktéry.

Až období kolem vstupu do EU posunulo téma genderové rovnosti a legitimizovalo ho pro českou politickou scénu a instituce: *„nebyť příprav ČR na vstup do EU, genderová problematika by nikdy nedostála takové politické pozornosti jako v posledních pěti letech před vstupem ČR do EU“* (Křížková, 2006: 37). Unie explicitně upozorňovala na existenci genderových nerovností a zodpovědnost za jejich řešení postavila na vládní úroveň členských států. Křížková (2006) ale ve stejném textu upozorňuje i na to, že postoj vlády, úředníků a úřednic, kteří v období příprav na vstup do EU měli problematiku genderové rovnosti na starost, byl nejvýznamnějším z faktorů, které způsobily, že přijatá legislativa se stala pouhým formálním nástrojem, který neměl praktický dopad. Nebyla tak zaváděna žádná navazující pozitivní opatření, mechanismy implementace či snaha požadovat plnění zavedené legislativy a genderový mainstreaming nebyl vůbec nastartován. Navíc vstup do EU měl pro české genderové a (pro)ženské NNO znamenat významné usnadnění práce na genderové agendě a její posun *„z okraje zájmu společnosti mezi hlavní politické otázky v procesu vstupu ČR do EU (...) stát však svým postojem tato očekávání nenaplnil“* (Křížková, 2006: 37). Jak vyplývá z Pozičního dokumentu a jeho předkládací zprávy, které byly vypracovány ČR v předvstupním období a předloženy EU v roce 1999:

vláda se domnívala, že český právní řád již je v zásadě shodný v otázkách rovnosti žen a mužů s právem EU. V otázkách, které bylo třeba doplnit či legislativně změnit nebo nově zavést, zastávala (...) hledisko změny na zcela formální úrovni bez analýzy specifického kontextu české společnosti (...) [a v dokumentu] našla vláda místo na vysvětlení svého velmi zdrženlivého postoje k otázkám rovnosti žen a mužů a zavádění nové legislativy a dalšímu posilování rovnosti pohlaví ve společnosti vůbec. Jde o argumentaci, která se objevuje ve vyjádření politiků a političek a úředníků

a úřednic po celé vyjednávací období a opírá se o „negativní“ zkušenost se zavedením rovnosti pohlaví na politické úrovni státu. (Křížková, 2006: 38)

V průběhu vyjednávání a transformace v devadesátých letech tedy nebyl využit ani oficiálně vymezený prostor určený podpoře genderové rovnosti. Částečně z důvodu nezájmu politiků, političek a pověřených institucí, dále z důvodu historické zátěže, která byla tematice genderové rovnosti připisována, ale také z výrazné neznalosti tématu. Nedošlo k propojení a spolupráci státu s NNO, odborníky a odbornicemi, jejichž činnost zůstala ze strany politické roviny státu bez povšimnutí. Komplexnost dynamiky vyjednávání ukazují závěry rozhovorů provedené se zástupci Evropské komise (Křížková, 2006), které naznačují také jistou nedůslednost EU a nedostatečné využití jejího vlivu při hodnocení reálného plnění požadavků ze strany kandidátských zemí v předvstupním procesu (Křížková, 2006).

Politika rovných příležitostí je v kontextu České republiky realizována především prostřednictvím grantů a dotací. Zásadní úlohu v tomto procesu hraje Evropský sociální fond a z něj vycházející operační programy (Hejzlarová, 2014). Hlavním zdrojem prostředků se pro genderové a (pro)ženské organizace v devadesátých letech staly zahraniční nadace, státy západní Evropy, Kanady a USA. Charakteristikou poskytovaných zdrojů byla možnost jejich relativně flexibilního využití jak již ve smyslu tematické volnosti v rámci zvolených projektů, tak i v možnosti využít prostředky k zajištění fungování organizace (Hašková a Křížková, 2006, Sokačová, 2009). Ve stejném období se organizace začaly napojovat na mezinárodní sítě, i když „členství v *European Women's Lobby* a vytvoření *národní koordinace (Česká ženská lobby)* podnítilo až rozšíření EU“ (Sokačová, 2009: 94).

Ve druhé polovině devadesátých let začaly některé NNO v omezené míře čerpat prostředky z evropských předvstupních fondů, a to zejména z programů Phare⁵⁹. Ty se zaměřovaly výrazně na podporu občanské společnosti, integraci a zlepšování podmínek skupin ohrožených sociálním vyloučením. Zejména Phare Access 1999 podpořil aktivity genderových NNO, a to v oblasti genderově podmíněného násilí, rovnosti na trhu práce a vzdělávacích aktivit ve veřejné správě zaměřených na genderovou rovnost. V roce 2005 byl uveřejněn genderový audit předvstupních fondů EU poskytnutých mezi roky 1999 – 2004, který upozornil na genderovou slepotu podpořených projektů, a tedy na genderově nerovnoměrně distribuovaný sociální dopad, a na to, že naopak došlo k posílení a konzervaci genderových rolí. Ze stejného dokumentu vyplývá, že větší důležitost, kterou téma genderové rovnosti získalo po vstupu do EU, nutně neznamenalo její aktivní prosazování. Téma bylo uchopeno ve své zjednodušené a

⁵⁹ Phare Access 1999 a 2000 a Phare 2001, 2002 a 2003 administrované Nadací rozvoje občanské společnosti a Národním vzdělávacím fondem.

formální rovině za současného opomenutí multidimenzionality problému. Navíc téma rovnosti a integrace na trhu práce bylo chápáno v obecnějším vymezení (menšiny nebo lidé s postižením), proto např. z programu Phare 2003 nebyla podpořena žádná aktivita, která by se na problematiku genderové rovnosti cíleně zaměřovala. A i přesto, že agenda genderové rovnosti byla EU označena jako velmi významná, do grantových schémat a výzev předvstupních fondů se tato důležitost již nepromítla. Kritika (nejen) předvstupního období také opakovaně upozorňovala na nedostatečnou odbornost hodnotitelek a hodnotitelů projektů. To může mít za následek, že se „*gender mainstreaming stane marginální prioritou, která bude hodnocena pouze na základě počtu žen a mužů v cílových skupinách projektu bez ohledu na povahu výstupů projektu, jeho zaměření a oblast, v níž je realizován*“ (Sokačová, 2005: 9). Nezanedbatelným faktorem ztěžujícím přístup NNO, a to zejména těch malých, které neměly žádnou institucionální a finanční podporu, resp. zázemí, k předvstupním evropským fondům byla jistě i podmínka spolufinancování předložených projektů (Bízíková, Filadelfiová, Králíková a Sokačová, 2005).

Kromě předvstupních nástrojů byly k dispozici i další evropské programy určené nejen všem členským, ale také kandidátským zemím. Tím byl i program EQUAL, který představoval jednu ze čtyř iniciativ vyhlášených Evropskou komisí pro období 2000 – 2006 a který byl jedním z hlavních nástrojů k dosažení cílů Evropské strategie zaměstnanosti. Jeho financování bylo zajištěno částečně státním rozpočtem ČR a částečně Evropským sociálním fondem⁶⁰. Do jeho čerpání se ČR zapojila již jako kandidátská země v roce 2001. Iniciativa byla rozdělena do tematických oblastí, z nichž dvě spadaly pod čtvrtý z pilířů Evropské strategie zaměstnanosti nazvaný *Rovné příležitosti žen a mužů*. Obě tematické oblasti⁶¹ byly zaměřeny na problematiku rovnosti na pracovním trhu, vstupu na něj a prevenci diskriminace.⁶² Tento program byl tedy z pohledu organizací prosazujících genderovou rovnost důležitou příležitostí (Čepelka, 2003, Bízíková, Filadelfiová, Králíková a Sokačová, 2005). První samostatný grantový program cíleně

⁶⁰ Iniciativa EQUAL byla realizována dvoukolově, nejdříve v roce 2001 (spolufinancováno z prostředků národního programu Phare 2002 a státního rozpočtu ČR) a poté v roce 2004 (spolufinancováno z prostředků ESF a státního rozpočtu ČR) (Bízíková, Filadelfiová, Králíková a Sokačová, 2005).

⁶¹ *Snižování rozdílů mezi uplatňováním mužů a žen na trhu práce a Sladování rodinného a pracovního života a reintegrace mužů a žen do trhu práce, rozvoj flexibilnějších a účinnějších forem organizace práce a podpůrných služeb.* (<http://strukturalni-fondy.cz>)

⁶² V rámci programu EQUAL byl v České republice realizován projekt *Podmínky pro sladování profesního a rodinného života – partnerství v rodině*⁶². Jeho hlavním řešitelem se stal Český svaz žen společně s dalšími téměř třiceti partnery, z nichž ale jen čtyři bylo možné považovat za genderové nebo (pro)ženské (Pavlík, 2004).

zaměřený na téma genderové rovnosti a financovaný ze státního rozpočtu byl vypsán MPSV v roce 2004 (s čerpáním v roce 2005), a to ve velmi omezené výši⁶³ (Sokačová, 2005).

Je dobré zdůraznit, že strategické dokumenty Evropské unie týkající se genderové rovnosti, stejně tak jako další významné zprávy o stavu rovnosti v EU, nejsou dostupné v českém jazyce – to je významná bariéra. Tematická webová stránka Evropské komise končí ve svém základním menu a úvodním textu, které jsou přeloženy do češtiny. Všechny další odkazy na související dokumenty (tedy i ty základní strategické) jsou dostupné už jen v jednom až třech dalších jazycích. Ani na jiných webových stránkách národních institucí jsem přeložené strategické dokumenty nenalezla. Je tedy nasnadě ptát se po důvodu jejich neexistence, a jestli jsou pracovníci státních institucí (genderová rovnost je horizontálním principem, který by měl být včleňován do všech politik) schopni plnohodnotně čerpat z cizojazyčných dokumentů. Stejně tak se lze uchýlit k jedné z možných interpretací – daná tematická oblast není považována za důležitou. Doufejme, že částečnou náhradou jsou národní strategické dokumenty.

Vymezování se vůči mainstreamovému feminizmu začalo v kontextu ČR přicházet kolem roku 2000 ze strany neinstitucionalizovaných skupin, zejména pak anarchofeministických. Linie kritiky byla vedena v rovině odmítání liberálního feministického hnutí, hierarchií a elitářství obecně, a odmítání patriarchálního systému úzce spojovaného se systémem finančním (Sokačová, 2009).

Dosavadní výtky týkající se prosazování politiky genderové rovnosti v České republice se zaměřovaly v obecné rovině především na velmi slabé institucionální zajištění a rozpory mezi tím, co je oficiálně deklarováno, a skutečným stavem věcí (Pavlík, 2004, 2006, 2008, Hejzlarová, 2014). Kritika správy a využívání evropských fondů v kontextu ČR, pro které je genderová rovnost horizontálním tématem, se ubírá nejčastěji směrem k problému efektivnosti vynaložených prostředků. Upozorňuje na to, že jsou podporovány i takové projekty, které nepřispívají k prosazování genderové rovnosti nebo dokonce upevňují tradiční genderové vzorce. Mezi podporovanými oblastmi pak neexistuje provázanost a chybí systematický přístup. V případě projektů obsahujících požadavek genderové rovnosti v podobě horizontální priority nebývá její naplňování reálně sledováno. Nedostatečná genderová expertíza hodnotitelek a hodnotitelů byla dalším z kritických míst procesu výběru předložených projektových návrhů

⁶³ Alokované prostředky se pohybovaly na úrovni 3 milionů korun. Návrhy projektů představilo 32 organizací a maximální poskytnutá částka na roční projekt nepřesáhla 315 tisíc Kč (Sokačová, 2005).

v předchozím programovém období 2007 – 2013⁶⁴ (Hejzlarová, 2014, Smetáčková, 2015). V něm např. operační program Lidské zdroje a zaměstnanost „*nedokázal identifikovat a podpořit takové cíle, které by výrazně přispívaly k redukcí diskriminace na základě pohlaví*“ (Smetáčková, 2015: 21). Dalším problematickým aspektem, na který genderová odborná veřejnost opakovaně upozorňuje, je hodnocení kvality projektu v jeho průběhu⁶⁵ a potřeba zesílení kapacity odbornosti v oblasti monitoringu (Hejzlarová, 2014).

Je jistě možné sledovat postupné snahy o zlepšení situace společně s tím, jak se zvyšuje povědomí široké veřejnosti, zaměstnanců veřejné správy a politiků o genderové problematice, jak se kultivuje diskuse na toto téma, a jak se zvyšuje genderová expertíza dostupná v kontextu ČR. Hejzlarová (2014) uvádí, že v programovém období 2007 – 2013 bylo ve vypisovaných výzvách OP LZZ pro oblast podpory číslo 3.4 (Rovné příležitosti žen a mužů na trhu práce a sladění pracovního a rodinného života) možné vyzorovat jistý pozitivní posun v jejich zaměření. Od počáteční orientace na zajišťování služeb péče o děti pod vlajkou sladování rodinného a pracovního života k tematikám přímo spojeným s genderovou rovností (horizontální a vertikální dělení a segregace na trhu práce, problematika nerovného odměňování, boj s genderovými stereotypy na trhu práce nebo pozice zaměstnavatelů k oblasti sladování osobního a pracovního života).

Významným pokusem o změnu pak bylo zavedení institutu genderové/ho expertky/experta a podmínka její/jeho účasti v realizačním týmu každého projektu⁶⁶. Pozice vznikla v reakci na kritiky spojené s realizací projektů v programovém období 2000 – 2006 (resp. v jeho pro ČR zkrácené podobě 2004 – 2006) a také na kritiky týkající se počátečních výzev vypsanych v rámci OP LZZ pro oblast rovných příležitostí (oblast 3.4), tedy ve snaze o zlepšení práce s problematikou genderové rovnosti ve výzvách a realizovaných projektech. Podnět k zavedení této povinné pozice „*vzešel (...) od projektových manažerek a (...) z evaluací, ve kterých byly projekty z předchozích dvou výzev hodnoceny jako stereotypní*“ (Hejzlarová, 2014: 56). Projekty vesměs potvrzovaly a upevňovaly genderové rozdělení pracovního trhu. MPSV, které tento operační program administrovalo, „*uvažovalo tak, že problémem projektů je absence expertízy, kterou by měli dodat (...) [genderoví experti] (...) nabízejí se přitom i jiné způsoby, jak chybějící expertízu dodat, např. školit žadatele nebo přihlídnout k genderové*

⁶⁴ Jak uvádí Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v ČR za rok 2015, MPSV se sice snaží o to, aby se situace v tomto ohledu vylepšila a aby se nedostatky během navazujícího OP Zaměstnanost 2014-2020 neopakovaly, nicméně tato opatření pravděpodobně přicházejí příliš pozdě a nutná je také aktivita a zainteresovanost všech dotčených stran (Smetáčková, 2015).

⁶⁵ Zaměřující se převážně na byrokratické aspekty namísto odborné kontroly kvality (Hejzlarová, 2014).

⁶⁶ Počínaje výzvou č. 76 oblasti 3.4.

stereotypnosti projektů při hodnocení (...), omezit okruh žadatelů apod.“ (Hejzlarová, 2014: 57). Zvolené řešení přeneslo náklady a zodpovědnost mimo ministerstvo. Jako kritické se ukázalo být nastavení tohoto opatření: široká specifikace toho, kdo může být pro tento účel považován za genderovou expertku/genderového experta na straně jedné a nestanovení minimální míry její/jeho zapojení na straně druhé. Navíc se při hodnocení podaných projektových žádostí „zkoumala pouze ne/přítomnost pozice [genderové expertky/genderového experta] a detailněji se nezkoumala kvalita jejich expertízy“ (Hejzlarová, 2014: 57).

Autorka dále upozorňuje na existenci rozporu mezi ideálním očekáváním,⁶⁷ které zavedení této pozice mělo naplnit, vědomím možných rizik⁶⁸ spojených s pouhým formálním uchopením opatření nebo chybějící reálnou expertízou a velmi širokým nastavením tohoto opatření v rámci výzvy č. 76, které ponechalo přílišný prostor pro neúspěch. Rozpor studie našla i v případě popisu pozice v projektové dokumentaci a skutečným zapojením⁶⁹ genderové expertky/genderového experta v průběhu projektového cyklu: „*je-li totiž deklarováno, že (...) [genderová expertka/genderový expert] garantuje zajišťování principu rovných příležitostí, ale zároveň není jasné, jak silné má vlastně slovo a jak řeší případné kolize, je [její/jeho] výchozí situace (...) obtížná“ (Hejzlarová, 2014: 57).*

Pokud bereme v úvahu, že tematická oblast 3.4 představovala v kontextu ČR pro dané období jeden z nemnoha dostupných zdrojů explicitně určených na prosazování genderové rovnosti, je jistě na zamyšlenou i skutečnost, že z výzvy č. 76 nebyl podpořen ani jediný z projektů předložených „*organizacemi sdruženými v České ženské lobby, což jsou (...) [NNO], které jsou podle zadávací dokumentace nositelkami expertízy v této oblasti“ (Hejzlarová, 2014: 58).* Výběr projektů navíc doprovázela netransparentnost (Hejzlarová, 2014). Proto i přes výše zmíněná opatření, která měla situaci zlepšit, bylo celkové hodnocení oblasti podpory 3.4 z hlediska reálné možnosti ovlivnit genderovou rovnost spíše negativní, a to z důvodu omezeného tematického rozpětí schválených projektů, které „*bylo redukováno na výstavbu školek a na organizaci dětských skupin a takřka nebyly podporovány systémové změny“ (Smetáčková, 2015: 38) nebo proto, že i v rámci této výzvy byly realizovány projekty podporující*

⁶⁷ Měl to být významný podíl genderové expertky/genderového experta na vývoji projektového záměru a zpracování žádosti a následná supervize a monitoring. Nicméně „*takto definovaná role nebyla podmínkou úspěšnosti projektové žádosti“ (Hejzlarová, 2014: 59).*

⁶⁸ Ze strany zodpovědných úředníků a úřednic na MPSV.

⁶⁹ Studie navíc uvádí, že u zkoumaných projektů finanční zajištění, resp. zapojení genderové expertky/genderového experta nepřekračuje 10% podíl na celkových osobních nákladech projektu a u jedné třetiny projektů nepřekročí hranici 5%. Průměrný náklad na jednu projektovou pozici přitom činil 11,6% a jen necelá čtvrtina projektů alokovala na zajištění pozice genderové expertky/genderového experta vyšší než průměrný objem prostředků (Hejzlarová, 2014).

genderové stereotypy (Hejzlarová, 2014). V případě následující výzvy pro oblast 3.4 (č. 88) byly z celkových 91 úspěšných projektů podpořeny dva projekty dvou členských organizací ČŽL⁷⁰ (esfcr.cz).

Zároveň doznal změn i přístup samotných genderových expertek a genderových expertů. Oproti předchozí výzvě, ve které byla pozice poprvé zavedena, si podle jejich výpovědí „více vybírali a aktivněji podobu projektů ovlivňovali“ (Hejzlarová, 2014: 58). V případě expertek/expertů působících primárně v rámci některé z genderových NNO jejich účast na projektech jiných společností někdy pokrývala část jejich úvazku v domovské organizaci. To opět otevírá téma ekonomické vulnerability genderových a (pro)ženských organizací, nerozrůzněnosti a omezeném množství zdrojů disponibilních pro tuto tematickou oblast. Hejzlarová (2014) přichází s názorem, že „zavedení pozice (...) [genderové expertky/genderového experta] bude zpětně možné vnímat jako další impuls k profesionalizaci či minimální finanční stabilizaci některých (...) [organizací] – zejména těch, jejichž zacílení jde mimo rámec aktivit preferovaných ESF“ (Hejzlarová, 2014: 61), jakožto v současnosti nejvýznamnějším zdrojem prostředků pro oblast prosazování genderové rovnosti.

Výstupy výše uvedené studie zabývající se výzvou č. 76 OP LZZ v operačním období 2007 – 2013 ilustrují širší a dlouhodobě diskutovaný problém v podobě nedostatečných veřejněpolitických znalostí a dovedností týkajících se oblasti genderové rovnosti a naznačují některé další, jakými jsou nevyhraněnost pozic, nedůslednost ve vyžadování naplňování požadavků spojených s genderovou rovností (jako např. vymezení pozice genderové expertky/genderového experta specifikované v zadávací dokumentaci výzvy, jejíž naplňování ale nebylo dále vyžadováno⁷¹) (Hejzlarová, 2014) nebo další, který by bylo možno nazvat jistým setrvačným odporem kladeným ze strany institucí.

Na příkladu výzev operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělání (OPVVV) pro období 2014 – 2020, které „by představovaly velmi efektivní prostředek vnesení genderové rovnosti do školského terénu“ (Smetáčková, 2015: 96), je vidět absence genderové dimenze, a to i přesto, že strategie MŠMT doporučení zahrnout ji do tohoto programu obsahuje. Standardní podoba institucionálního zajištění genderové agendy v rámci ministerstva je i v tomto případě složena z pozice koordinátorky pro rovnost žen a mužů a pracovní skupiny. Oba nástroje mají potenciál výrazně ovlivnit formulaci i prosazování opatření napomáhajících genderové rovnosti, nicméně

⁷⁰ Z celkem devíti projektových návrhů předložených členskými organizacemi ČŽL (Alternativa 50+ 2 návrhy, Aperio 2 návrhy, Gender Studies 2 návrhy, Genderové informační centrum Nora 1 návrh, Otevřená společnost 1 návrh a Síť mateřských center 1 návrh) (esfcr.cz) [cit. 20.5.2016].

⁷¹ Hodnotila se jen přítomnost nebo nepřítomnost pozice genderové expertky/genderového experta v projektu.

ve skutečnosti nejsou příliš funkční. Ministerstvo má dále k dispozici dva typy strategických dokumentů vytvořených za účelem prosazování genderové rovnosti. Každoročně přijímané *Priority a postupy prosazování rovnosti žen a mužů v resortu MŠMT* a dále pak dlouhodobý strategický dokument nazvaný *Stav genderové rovnosti a návrh střednědobého strategického plánu v oblasti genderové rovnosti v resortu Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy*, který je navázán na priority Evropské komise. Součástí systému institucionálního zajištění ale fungují víceméně ve své formální podobě⁷² a „genderová rovina [se tak] málo prosazuje do připravovaných politik a opatření“ (Smetáčková, 2015: 96). Výzvy evropských operačních programů nereflektují genderovou dimenzi a ministerstvo nevypisuje dostatečný počet projektů zaměřených na genderovou rovnost ve vzdělání nebo pro sektor relevantních genderově zaměřených výzkumů (Smetáčková, 2015).

Důležitým aspektem je tematické směřování výzev k využívání evropských prostředků. Dlouhodobá kritika opakovaně zmiňuje zejména to, že se „většina výzev týká jen trhu práce, což představuje významné zúžení celé agendy“ (Smetáčková, 2015: 21). Úzce vymezené pojetí genderové rovnosti redukuje rozsáhlou tematickou oblast na problematiku trhu práce a sladování osobního a pracovního života představuje jedno z významných úskalí, se kterými se genderové NNO potýkají (Smetáčková, 2015). Tematické oblasti, „kterými se dané NNO zabývají, obvykle závisí na vypisovaných grantových schématech, případně na prioritách definovaných v rámci SF EU (...) některé NNORP [byly] nuceny své cíle redefinovat“ (Pavlík, 2008: 117). Oblast genderové rovnosti v kontextu reflexe národnosti a etnicity byla z evropských fondů opakovaně podpořena v několika výzvách, opět ale přes vstupní bod zpřístupnění trhu práce, v tomto případě převážně romským ženám. Prostředky byly poskytnuty prostřednictvím Programu celoživotního učení v letech 2007 – 2013, jehož gestorem bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, a dále z fondů ESF⁷³ (Smetáčková, 2015, slovo21.cz, msmt.cz).

Problém představuje i chybějící systematická evaluace projektů podpořených z evropských fondů (a nejen z nich) ve smyslu jejich dopadu na genderovou rovnost a reprodukci genderových stereotypů. Příkladem může být program Lidské zdroje a zaměstnanost (OP LZZ), jeden z operačních programů ESF pro období 2007 – 2013. Roční operační hodnocení dochází k závěru, že naplňování horizontálního tématu rovných příležitostí není v praxi

⁷² Formálně přidělený poloviční úvazek, který má být v rámci pozice koordinátorky pro rovnost žen a mužů uplatňován, není reálně naplňován. Obdobně je tomu i v případě komise, která sdružuje jednotlivé sekce ministerstva. Její členové se často mění, komise se schází sporadicky a v neúplném počtu. Strategické dokumenty pak nepracují s funkčními indikátory plnění úkolů a chybí také vzájemná návaznost úkolů (Smetáčková, 2015).

⁷³ Operační program Praha – Adaptabilita. Další aktivity, tentokrát kulturně zaměřené, pak podpořila Evropská komise.

vyžadováno. Po příjemcích a příjemkyních není v projektové žádosti ani v monitorovacích zprávách požadován „*věcný popis opatření pro naplňování těchto témat, které tak zůstává spíše proklamativní*“ (Hejzlarová, 2014: 56). A neméně důležitá je otázka opomíjení genderové perspektivy ve formulaci politik nebo hodnocení jejich dopadu (Smetáčková, 2015).

Pozitivně je možné chápat kroky k větší otevřenosti na vládní úrovni a s nimi spojené snahy o posílení institucionálního zajištění agendy genderové rovnosti včetně vypracování podrobného strategického dokumentu. Čas ukáže, zdali budou podniknuty i náležitě navazující kroky, mezi nimiž je například odpovídající finanční zajištění potřebné pro implementaci agendy. Hejzlarová (2014) také upozorňuje na nutnost znovuotevřít diskusi na téma naplňování politiky genderové rovnosti ve spojitosti s členstvím v EU, jejími zdroji pro tuto oblast a proměnami genderového neziskového sektoru. Tématu byla věnována značná pozornost⁷⁴ v období navazujícím na vstup ČR do EU. Politika genderové rovnosti není „*v posledních letech bohužel (...) předmětem systematického zkoumání a oblast podpory z ESF je výzkumně ještě zanedbanější*“ (Hejzlarová, 2014: 61). Přitom Evropský sociální fond a jeho operační programy hrají v této oblasti a v kontextu ČR zásadní roli.

2.3. Genderové a (pro)ženské neziskové organizace v ČR

Neziskový sektor je nejčastěji definován jako soukromý, samosprávný, mající vnitřní strukturu, nerozdělující zisk (Salamon, 2003), působící ve veřejné sféře, rozvíjející solidaritu a zabývající se společenskými otázkami (Dekker, 2009). Jeho organizace jsou právními osobami soukromého práva a představují formalizované struktury občanské společnosti (Vláda ČR, 2015). Jsou založeny na jiné motivaci, než je vlastní ekonomický prospěch, a veškerý případný zisk vkládají zpět do své činnosti (Vajdová, 2004). Neziskový sektor zároveň vyvažuje a omezuje moc státu (Dvořáková, 2010) a vyrovnává mocenské a sociální nerovnosti (Skovajsa, 2010).

Pro účel této práce používám kategorii nazvanou *genderové a (pro)ženské neziskové organizace*, resp. neziskové organizace zabývající se genderovou a (pro)ženskou tematikou. Patří sem ty subjekty neziskového sektoru, které se ve své hlavní náplni nebo v jednom ze svých hlavních programů věnují genderové rovnosti a/nebo podpoře žen⁷⁵ a zlepšení jejich postavení a

⁷⁴ Například Hašková, 2005b, Hašková, Křížková a Linková, 2006, Císař a Vráblíková, 2007.

⁷⁵ Kategorie žen je zde použita s vědomím toho, že se nejedná o vnitřně jednotnou, homogenní skupinu, avšak pro účel tohoto výzkumu ji vyžívám ve smyslu strategické kategorie. To odkazuje k tzv. strategickému esencialismu a práci Spivak (1993), která uvádí, že za určitých okolností je možné strategickou homogenizaci využívat proto, aby bylo možné zachytit a čelit překážkám, se kterými je daná skupina v konkrétní historicko-společenské situaci konfrontována. Spivak ale upozorňuje také na nutnost neustálé reflexe této pozice a uvědomování si, že jde o

pokud možno reflektují a nabízejí reformulaci tradičních genderových rolí. Z výše uvedeného vyplývá, že některé z NNO zařazených do této kategorie se nezabývají pouze aktivitami zaměřenými na genderovou rovnost a/nebo podporu žen, ale mají širší pole působnosti. Jde například o profesní uskupení nebo organizace s lidskoprávním zaměřením či poskytující služby v podobě sociální a zdravotní asistence. Patří sem tedy organizace, jejichž hlavní činnost může být advokační nebo servisní a jejichž zájem je většinou veřejně prospěšný, ale může být i vzájemně prospěšný (Frič, 2015).

NNO hrají neodmyslitelnou úlohu v generování témat veřejné diskuze a politiky. Pojmenovávají existující problémy a jsou schopné je formulovat, vytvořit z nich témata diskuse a navrhnout způsoby jejich řešení (Vajdová, 2005). Neziskové organizace jsou v oblasti genderové rovnosti také zatím nejvýznamnějšími iniciátory aktivit a spolupráce s dalšími aktéry na vládní úrovni a v soukromé sféře (Sokačová, 2009). V porevolučním období to byly právě ony, kdo otevřel téma genderových nerovností a „*upozorňoval na porušování ženských lidských práv; stát se začal systematicky touto problematikou zabývat až v letech 1997/98*“ (Marksová-Tominová, 2004: 107). Není tedy lhostejné, jakým tematickým oblastem se organizace věnují nebo mohou věnovat. Genderové NNO svou činností vyplňují také prostor vznikající nesourodým přístupem státních institucí k problematice a částečně pokrývají služby, jež by měl zajišťovat stát. Svými aktivitami přispívají k představování genderové perspektivy jakožto nedílné součásti procesu porozumění společnosti a jejímu vývoji (Smetáčková, 2015).

Významnou roli sehrál neziskový sektor i v oblasti problematiky *genderově podmíněného násilí*, jeho zviditelnění a problematizace. Česká republika tak v porevolučním období prošla důležitým vývojem, který přinesl změny jak v legislativní rovině, tak ve smyslu obecné citlivosti veřejnosti k tomuto tématu, které bylo až do poloviny devadesátých let jistým způsobem tabuizováno⁷⁶ (Pavlík, 2004, Smetáčková, 2015). Genderově podmíněné násilí zůstalo důležitou tematickou oblastí i v nadcházejících obdobích. Stejně tak problematika *rovné účasti a zastoupení žen a mužů v politice* je jedním z témat, kterému se NNO⁷⁷ věnují od počátku devadesátých let a které jejich prostřednictvím získalo pozornost médií a některých orgánů vlády navrhuje legislativní změny. Organizace zpracovávaly a zpracovávají pravidelné

pragmatickou politickou strategii a nikoliv o esencialistické východisko (Spivak, 1993, Knotková-Čapková, 2007). Více k tomuto tématu také Hašková, Křížková a Linková, 2006.

⁷⁶ V první polovině devadesátých let vznikly první NNO zabývající se specificky tématem genderově podmíněného násilí, resp. násilí na ženách v prostředí domova (např. Rosa, Bílý kruh bezpečí, proFem, Elektra), tyto „*aktivity [byly] realizovány bez finanční podpory státu (s výjimkou BKB) a opíraly se vesměs o tréninkovou podporu ze zahraničí*“ (Pavlík, 2004: 71). Navíc, jak je dále uvedeno ve stejném dokumentu, vztah státu a jeho podpory těmto organizacím, resp. jedné z organizací byl značně problematický (Pavlík, 2004).

⁷⁷ Např. Gender Studies, Český svaz žen a později Asociace pro rovné příležitosti nebo Fórum 50%.

statistiky týkající se počtu žen a mužů na jednotlivých úrovních politiky. Mnohé z aktivit se od počátku zaměřovaly na posilování politické reprezentace žen (zejména pak na spolupráci s komunálními političkami, vzdělávací programy a síťování mezi političkami napříč politickými stranami) a na lobbování za rovné zastoupení u političek a politiků. Z původní, téměř výhradní orientace organizací na ženy političky bez ohledu na jejich politické názory se postupem času pozornost NNO přesunula na političky a politiky, kteří rovnost zastoupení jasně podporují (Sokačová, 2009). Během devadesátých let se diskuse zaměřovala na téma feminismu a „*postavení žen ve společnosti obecně (...) trh práce se v agendě neziskových organizací začal konkrétněji objevovat až kolem roku 2000*“ (Sokačová, 2009: 37). Koncem devadesátých let také vznikla většina organizací, které se zabývají problematikou *reprodukčních práv a porodnictvím*, „*zaměřují se převážně na podporu zájmu, potřeb a práv žen-klientek porodnické péče*“ (Pavlík, 2004: 104).

Postupně se začala prohlubovat odbornost a specializace existujících organizací na vybrané oblasti genderové rovnosti. Nové genderové NNO, často výrazně zaměřené na jednu specifickou tematickou oblast, začaly vznikat po roce 2000 a některé z těch již existujících nastoupily proces profesionalizace. Tento proces byl spojen především se změnou financování a zdroji nově přicházejícími prostřednictvím mechanismů Evropské unie. Některé z nových více specializovaných organizací vznikly z podnětu, resp. v kontextu akademických a společenských institucí nebo nadací (Sokačová, 2005). Koncepty rovných příležitostí žen a mužů (později rovnosti žen a mužů), genderu a feminismu, původně víceméně volně zaměřované, začínají být od roku 2007 ze strany NNO postupně používány přesněji, a to v závislosti na jejich strategickém směřování, proměně postojů a zaměření, „*dochází [tedy] k intenzivnějšímu vymezování jednotlivých organizací*“ (Sokačová, 2009: 95).

Genderové NNO⁷⁸ se významně zasazují o prohlubování povědomí o konstruovanosti genderu a především pak o genderových stereotypech. V oblasti problematiky *genderu v mediálních sděleních* je aktivita organizací zásadní⁷⁹, protože se „*jejich prostřednictvím (...) kultivuje veřejná diskuse o roli médií v produkci a reprodukci sociálních nerovností, včetně genderových*“ (Smetáčková, 2015: 64). Prostředí a podmínky, ve kterých genderové a

⁷⁸ Tato práce se zaměřuje na NNO jako specifický typ organizace občanské společnosti. Je ale dobré připomenout, že od devadesátých let vznikalo mnoho uskupení věnujících se genderové rovnosti a prosazování práv žen majících také jinou povahu než tu, která je vymezena definicí NNO. Jak uvádí Sokačová (2005), v roce 1994 obsahoval adresář genderových a (pro)ženských iniciativ na třicet čtyři uskupení a v roce 2005 se jejich počet pohyboval kolem čísla padesát.

⁷⁹ Nejznámější je zřejmě aktivita Nesehnutí, Sexistické prasátečko.

(pro)ženské organizace působí, jsou ovlivněny jak politickou atmosférou, tak veřejným míněním, obrazem genderové rovnosti v médiích a finančními prostředky (Sokačová, 2005).

2.3.1. Typologie organizací a hlavní tematické oblasti

Jak již bylo předesláno, nestátní neziskovou organizací se v této práci rozumí uskupení, které je vnitřně organizované, samosprávné, nezávislé na státu, veřejně prospěšné a investující případný zisk zpět do svého poslání (Čepelka, 2003). Sektor NNO je také někdy definován jako „*soubor institucí, které existují vně státních struktur, avšak slouží v zásadě veřejným zájmům*“ (Škarabelová, 2002: 7). NNO plní důležitou úlohu v rozvoji občanské společnosti, ve zprostředkování účasti jednotlivců a skupin na veřejné politice a při prosazování jejich práv a zájmů. Často vystupují v pozici odborníků majících praktickou zkušenost v určité oblasti (Vajdová, 2004). Většina organizací zařazených do výzkumu plní zejména funkci advokační a některé z nich částečně funkci servisní⁸⁰. Použitá kategorie *Genderové a (pro)ženské neziskové organizace* naznačuje jejich hlavní směřování, míra reflexe a práce na reformulaci tradičních genderových rolí se ale u jednotlivých organizací liší.

V rámci diskuse o současném tematickém zaměření organizací lze identifikovat následující hlavní tematické oblasti⁸¹. Aby bylo možné připravit jejich výčet, bylo nutné přistoupit k určitému zjednodušení. Organizace zde seskupené v jedné tematické kategorii mohou mít vzájemně velmi odlišné výchozí pozice, které následně určují, resp. ovlivňují jejich uchopování tématu a návazné aktivity:

- *Genderová rovnost a postavení žen ve společnosti obecně (feministické teorie)* – organizace zabývající se touto oblastí významně přispívají k výzkumu a zvyšování povědomí o problematice genderové rovnosti, často se zabývají různými jejími aspekty a věnují se též koordinaci společných aktivit a lobbování. Mezi ně patří i zastřešující organizace.
- *Rovnost na trhu práce, sladování osobního/rodinného a pracovního života, profesionální rozvoj žen, gender a věda* – jedná se o nejčastější oblast, které se genderové a (pro)ženské

⁸⁰ V současnosti vládou používaná kategorizace organizací na základě funkce, kterou plní: servisní (přímé služby klientům, nejčastěji v sociální nebo zdravotní oblasti); advokační (práva skupin, prosazování nebo zamezování změnám, hrají důležitou úlohu v prosazování principu rovnosti a nediskriminace); filantropické (podpora veřejně prospěšných aktivit, nejčastěji jde o nadace a nadační fondy); zájmové (organizace zájmových aktivit směřem ke svým členům, případně k širší veřejnosti, věnují se většinou kulturním nebo sportovním činnostem). V mnoha případech organizace plní jak advokační, tak servisní funkci. Nejčastější kategorií všech NNO v ČR je typ zájmové organizace (Vláda ČR, 2015).

⁸¹ Zpracováno na základě Hašková, Křížková a Linková, 2006, Chaloupková, 2006, Marksová-Tominová, 2004, Sokačová, 2009, gendersudies.cz a czlobby.cz.

organizace v ČR věnují, a to společně s dalšími subjekty mimo genderový a/nebo neziskový sektor (například společnosti zaměřené na rozvoj lidských zdrojů). Tematické podoblasti zahrnují problematiku rovného odměňování, horizontální a vertikální segregace na trhu práce, mnohočetnou diskriminaci, profesionální rozvoj žen v různých oborech a na různých úrovních, síťování, sladování pracovního a osobního, resp. rodinného života (implicitně tedy i nové modely rodičovství, mateřství a otcovství). Zároveň se jedná o - z národních i zahraničních veřejných zdrojů - nejlépe finančně zajištěnou oblast.

- *Genderově podmíněné násilí, obchodování se ženami, ženy v prostituci*⁸² - většina NNO, které se této oblasti věnují, poskytuje sociální a zdravotní služby, případně psychologickou a právní asistenci obětem genderově podmíněného násilí, resp. násilí, které se udává v domácím prostředí, dále sexuálního zneužívání a obchodu (nejen) se ženami. Některé z organizací se specificky zaměřují na podporu žen v prostituci.⁸³
- *Zdraví žen, zdravotnictví, reprodukční práva, porodnictví* – nejčastějším zaměřením těchto organizací je oblast porodnictví, typ a kvalita poskytovaných služeb ze strany zdravotního systému, právo na možnost volby, podpora veřejné diskuse a vyjednávání pozic modelu aktivního mateřství (rodičovství), ale také reprodukční práva žen se zdravotním postižením. Organizace propojují svou hlavní činnost i s tematikou trhu práce (např. návrat na trh práce po rodičovské dovolené) nebo problematikou rodičů samoživitelů. Samostatnou kategorií jsou organizace zaměřující se na podporu kvality života žen s nádorovým onemocněním a jejich rodinných příslušníků.
- *Rovné zastoupení v politice a rozhodovacích pozicích* – převážně advokační zaměření, vzdělávací programy, analytická činnost, lobbování.
- *Ženy z minorit* – nejčastěji jsou aktivity zaměřeny na romské ženy, na jejich posilování prostřednictvím zvyšování kvalifikace s cílem vyššího uplatnění na trhu práce. Některé programy cíleně podporovaly také motivaci a zvyšování kompetencí romských žen pro vstup do politiky a aktivní působení v ní.
- *Sociální vyloučení, chudoba, bezdomovectví* – jen jediná genderová, resp. (pro)ženská organizace se explicitně a ve svém hlavním poslání věnuje oblasti ženského bezdomovectví a posilování žen bez domova s cílem zvýšit možnosti jejich zapojení se do běžného života, a

⁸² Rozdílné výchozí pozice týkající se tématu prostituce štěpí prostředí organizací, které se genderovou rovností a podporou žen zabývají. Na jedné straně existuje postoj považující prostituci/sexuální služby za práci, která může být vedena svobodným rozhodnutím ženy, na straně druhé se můžeme setkat se striktním abolicionistickým modelem přístupu. Organizace sdružené v České ženské lobby zaujímají společná stanoviska v řadě oblastí, prostituce je jednou z nich. ČŽL prosazuje přenesení zodpovědnosti na stranu poptávky, tedy na klienty.

⁸³ V následující tabulce jsou tyto kategorie odděleny.

zlepšit tak jeho kvalitu. Některé další NNO nespádající do sledované kategorie rozvíjejí programy zaměřené na tuto problematiku.

- *GLBT+* - organizace rozvíjející tuto tematiku se zaměřují jak na vnitřní rozměr komunity (GLBT+ identity v různých obdobích života a s tím spojené aspekty), tak na komunikaci, lobbování a osvětu směrem vně komunity.
- *(Aktivní) otcovství, genderová rovnost a mužská/é kulturní role/zkušenost* – téma aktivního otcovství je částečně rozvíjeno také organizacemi zabývajícími se aktivním rodičovstvím nebo sladování rodinného a pracovního života.

Uvedené kategorie se mohou překrývat a prolínat, podávají ale obraz o tom, na co se současná česká genderová a (pro)ženská nezisková sféra zaměřuje, a výčet také naznačuje možné chybějící oblasti, resp. oblasti, kterým není z různých důvodů věnována přílišná pozornost. Organizace se ale často „nevěnují jen jednomu problému či úzce vymezené problematice, ale zabývají se širokým spektrem problémů dotýkajících se rovných příležitostí“ (Chaloupková, 2006: 31). Tematické kategorie, které jsou na české genderové a (pro)ženské neziskové scéně zastoupeny spíše okrajově, jsou částečně rozvíjeny v rámci organizací zaměřujících se primárně na jiné oblasti, jako jsou lidská práva, multikulturní vzdělávání nebo otázka sociálních znevýhodnění. Patří mezi ně například problematika genderového rozměru migrace, druhých generací migrantů, transnacionálních identit, rozvojové spolupráce nebo již zmiňované oblasti chudoby, bezdomovectví a sociálního vyloučení. Pro úplnost je dobré dodat, že další (pro)ženská uskupení fungují v rámci církví a politických stran (Chaloupková, 2006). Problematika genderové rovnosti ve vzdělávání, ať už s orientací na obsah výuky nebo se zaměřením na samotnou strukturu vzdělávacího systému a jeho součásti v současnosti nepředstavuje výrazné téma genderových NNO. Pozornost mu byla věnována zejména mezi lety 2005 – 2008, kdy bylo organizacemi vydáno několik příruček a analýz týkajících se genderové rovnosti⁸⁴. V současnosti se tématu věnuje významnějším způsobem jedna genderová NNO.⁸⁵

V roce 2004 představovala problematika trhu práce jednu z nejčastějších oblastí, kterým se genderové NNO věnovaly „ať už přímo ve svých projektech, nebo nepřímo prostřednictvím ovlivňování veřejného mínění, vzdělávání a osvěty“ (Pavlík, 2004: 65). Nebo jak uvádí Chaloupková (2006): „nejvíce pozornosti věnují (...) organizace problematice násilí na ženách a problematice rovných příležitostí na trhu práce a otázkám harmonizace rodinného a profesního života“ (Chaloupková, 2006: 31). A i přesto, že ve většině případů nelze organizace striktně

⁸⁴ Jedná se zejména o Gender Studies a Otevřenou společnost. Další aktivitu vyvíjela některá akademická pracoviště a soukromé vzdělávací a konzultantské společnosti.

⁸⁵ Program *Rovnost 2.0* realizovaný Otevřenou společností, který spojuje tematiku genderu, školství, etnicity a sociální inkluze.

rozdělit do jednotlivých kategorií podle jejich tematického směřování, je zřejmé, že orientace na problematiku trhu práce (a s ním úzce spojená témata) je i dnes nejdominantnější oblastí (Příloha č. 1 - Genderové a (pro)ženské organizace v České republice a jejich rámcové tematické zaměření).

Akademický a neziskový sektor se setkávají a společně pracují v rámci *České ženské lobby* (ČŽL),⁸⁶ která představuje největší oborovou zastřešující organizaci, a v rámci Genderové expertní komory ČR. Organizace sdružené v ČŽL, která představuje národní *koordinaci European Women's Lobby*, spojují společná stanoviska k několika tematickým oblastem a některé aktivity. V současnosti je její součástí na třicet organizací, z nichž dvě jsou akademickými pracovišti. Další zastřešující iniciativou je *Kongres žen*, který se poprvé konal v roce 2013⁸⁷. NNO jsou v Radě pro rovnost žen a mužů zastoupeny přibližně z jedné třetiny (Smetáčková, 2015). Příloha č. 1 nabízí přehled hlavních tematických oblastí, kterým se české genderové a (pro)ženské NNO v současnosti věnují. Některé z nich jsou součástí ČŽL.

Organizace lze kromě tematického zaměření nahlížet také podle převažujícího typu činnosti. Chaloupková (2006) rozlišuje čtyři základní typy aktivit genderových a (pro)žensky orientovaných organizací a projektů: *vzdělávací a osvětová činnost* (představuje základní kámen v překonávání překážek v prosazování změn ve společnosti, namířeno na různé cílové skupiny); *výzkumná a expertní činnost* (zásadní význam při vytváření poznání o stavu genderové rovnosti, monitorování, lobbování, účast na prosazování legislativních změn a spoluúčast v rozhodovacích procesech např. v rámci RVRP); *zprostředkování kontaktů* (síťování, informační centra, knihovny) a *poradenství* (např. sociálně-psychologické nebo právní).

2.3.2. Vstup do EU a s ním spojené změny

Od devadesátých let byly NNO výrazně podporovány ze zahraničních nadačních fondů, dalších soukromých zdrojů a vládních programů evropských států. Po vstupu do EU zahraniční dárce přesunuli svou pozornost k dalším zemím. Novým a hlavním zdrojem se tak pro NNO stávají prostředky přicházející z EU, nejvíce pak strukturální fondy. Změnila se i forma podpory neziskových aktivit z víceméně kontinuální administrativně méně náročné správy na časově pevně omezené grantové projekty. Na rozdíl od evropských fondů poskytovali zahraniční dárce prostředky na základě poměrně snadných a rychlých procedur výběru, spojených s relativně

⁸⁶ ČŽL působí také v Radě vlády pro rovnost žen a mužů a v Radě pro udržitelný rozvoj (Smetáčková, 2015).

⁸⁷ Kongres žen se v roce 2013 věnoval tématu ženy a trh práce, v roce 2015 tématu ženy a média a na rok 2017 je naplánováno téma ženy a veřejný prostor (kongreszen.cz).

nenáročným monitorováním. Mnoho menších, kapacitně omezených NNO proto na tyto prostředky dosáhlo (Vajdová, 2004, Hašková a Křížková, 2006).

Další charakteristikou byla míra flexibility v dosahování a případné modifikaci stanovených cílů. Navíc prostředky směřovaly do oblasti podpory demokracie, rozvoje občanské společnosti a obhajoby lidských práv, tedy do oblastí, na které se strukturální fondy přímo nezaměřovaly. Největší dopad měl odchod zahraničních dárců na organizace působící „v roli ‚hlídacích psů demokracie‘ [majících] pro kritickou povahu svých aktivit obtíže při získávání prostředků ze strany veřejné správy“ (Vajdová, 2004: 22). Administrativní náročnost evropských fondů se ukázala být rizikovým faktorem pro malé organizace s omezenými finančními a lidskými zdroji, „na granty (...) dosahují převážně vysoce profesionalizované organizace, které tímto dále rozvíjejí své profesionální a organizační zázemí a zvyšují svůj potenciál pro další získávání financí“ (Sokačová, 2005: 4).

NNO mohou být v principu financovány z veřejných zdrojů pocházejících z veřejných rozpočtů (státní rozpočet, krajské a obecní rozpočty, státní fondy), a to ve formě dotací, veřejných zakázek (tab. 2), případně darů. Dále v rámci veřejných zdrojů existují zahraniční zdroje (finanční objemy EU alokované prostřednictvím státního rozpočtu, komunitární programy EU a zdroje mimo EU jako například finanční mechanismy Norska a EHP nebo Program švýcarsko-české spolupráce), které jsou přidělovány na principu dotací (Vláda ČR, 2015).

Tabulka 2: Veřejné přímé zdroje financování NNO v ČR (veřejné rozpočty a zahraniční zdroje)

Veřejné zdroje - přímé	
Veřejné rozpočty	
- Státní rozpočet	dotace, veřejné zakázky
- Krajské rozpočty	dotace, dary, veřejné zakázky
- Obecní rozpočty	dotace, dary, veřejné zakázky
- Státní fondy	dotace, veřejné zakázky
Zahraniční zdroje	
- Zdroje z EU prostřednictvím státního rozpočtu	dotace
- Komunitární programy EU	dotace
- Zdroje mimo EU (např. Finanční mechanismy EHP a Norska, Program švýcarsko-české spolupráce)	dotace
<i>(Zdroj: Státní politika vůči nestátním neziskovým organizacím na léta 2015 – 2020, vlastní zpracování)</i>	

Se vstupem ČR do EU a změnou způsobu financování se mnohé NNO byly nuceny profesionalizovat. Tento proces se neprojevuje jen „*profesionálním výkonem činností, pro které byla NNO zřízena, ale v zavádění manažerského a programového řízení organizace, personální politikou apod. Trend profesionalizovat se lze pozorovat nejen přítomností zaměstnanců v cílových aktivitách, ale i zaměstnáváním tzv. režijních zaměstnanců, tedy těch, kteří zajišťují chod organizace jako takové (ředitelé, finanční ředitelé, ekonomové, fundraiseri, PR manažeři, právníci apod.)*“ (Vláda, 2015: 16). Strategie profesionalizace umožnila mnohým organizacím čerpat prostředky z evropských fondů. Většina českých genderových advokačních NNO se tedy v době kolem vstupu České republiky do EU profesionalizovala (Císař a Vráblíková, 2010).

Profesionalizace NNO vycházela zejména z modelu budování kapacit s cílem stabilizovat sektor, podpořit jeho udržitelnost a zvýšit absorpční schopnost, tedy schopnost získat prostředky z EU (Frič, 2015). Navíc účast v evropských sítích a propojování vlastních témat s hodnotovými stanovisky na mezinárodní, ale hlavně pak na evropské úrovni, usnadňuje organizacím obhajobu a prosazování vlastního směřování. Domácí témata jsou povyšována na evropskou úroveň a „*některým advokačním organizacím [se] daří překonávat odpor české veřejnosti i veřejné správy a evropeizovat řešení domácích sociálních problémů*“ (Frič, 2015: 12).

Pod tlakem profesionalizace může ale docházet k homogenizaci směřování organizací a zaměření se na jeden specifický problém (Dekker, 2009). Někteří autoři upozorňují také na to, že profesionalizace organizací znamená vzdalování se od širší veřejnosti⁸⁸ ve smyslu pojetí NNO jako platformy pro občanskou participaci. Frič (2015) k tomu dále uvádí, že „*v důsledku zvyšování profesionalizace neziskových organizací jsou principy jejich vnitřní demokracie vytlačovány imperativními principy profesionálního managementu, jejichž zvládnutí je podmínkou dlouhodobé udržitelnosti těchto organizací*“ (Frič, 2015: 9). Zdá se ale, že profesionalizace může mít pozitivní vliv na individuální „profesionalizované“ dobrovolnictví, kdy jsou NNO schopné zajistit komplexní přístup, péči a komunikaci s dobrovolníky, přizpůsobit se jejich možnostem a požadavkům. To zapadá do rozšiřujícího se fenoménu individualizace občanské participace, spojené s dalšími změnami ve společnosti, jakými jsou například rozvolňování komunitních a rodinných svazků, postupující sekularizace v evropském prostoru, zvyšování „*individuální mobility, čím dál větší časový stres, flexibilita (destandardizace) výrobních procesů a prohlubování nejistoty na pracovním trhu (...)* [kterými] erodují kolektivní oporné body

⁸⁸ Proces profesionalizace je často spojený s formalizací vztahů uvnitř organizací, který vede „*...k narušování sociální vstřícnosti organizačního prostředí a k odrazování členů a dobrovolníků od spolupráce s vysoce profesionalizovaným vedením neziskových organizací (...)* díky projektovému řízení, specializaci, formalizaci pravidel, systematizaci, racionalizaci a byrokratizaci činnosti neziskových organizací se z nich často stávají spíše profesionálně řízené instituce, v nichž je rozsáhlejší členská základna amatérů na obtíž“ (Frič, 2015: 10).

životních drah jednotlivců a zvyšují nároky na individuální rozhodování a zvládání životních situací“ (Frič, 2015: 12). Při porovnání podílu individuálního aktivismu s profesionalizací NNO se zdá, že fenomén profesionalizace předbíhá fenomén individualizace občanské participace. Profesionalizace představuje způsob vykořeňování shora, resp. vzdalování se NNO občanskému životu. Individualizace občanské participace je pak vykořeňováním zdola, ze strany jednotlivců (Frič, 2015).

Proces institucionálního zakořeňování organizací v podobě intenzivní spolupráce s veřejnou správou – v českém prostředí jde zejména o *„zakořeňování formou konzultací, účasti v poradních orgánech, participace na přípravě strategických dokumentů a na čerpání prostředků z veřejných zdrojů“ (Frič, 2015: 11) – může představovat i úskalí v podobě vytvoření závislého vztahu NNO na veřejných financích. Advokační organizace „na které je kladena odpovědnost za střezení demokracie (...) vykazují zvýšenou závislost hlavně na správních elitách, což je jen projevem silné závislosti jejich organizací na prostředcích ze státního rozpočtu“ (Frič, 2015: 20). Závislost je umocněna často pouze jednoroční alokací prostředků, což NNO udržuje ve stavu permanentní nejistoty a jejich kritičnost je vůči vládě nižší, než by byla za odlišných podmínek. Institucionální zakořeňování organizací tedy:*

sice zvyšuje jejich šance na dlouhodobou udržitelnost, ale zároveň zvyšuje jejich byrokratizaci, hierarchizaci a závislost na státu. Profesionalizace vtahuje neziskové organizace do veřejné politiky, paradoxně je ale vzdaluje od vidění světa optikou širší veřejnosti a tím snižuje jejich šance stát se součástí veřejného života běžného občana. (Frič, 2015: 17)

Problematika závislosti na velkém dárci, resp. poskytovateli prostředků, upřednostňování jeho témat a nerozrůzněnost zdrojů s sebou tedy nese nemalá úskalí. Vajdová (2005) uvádí příklad NNO působících v oblasti sociálních služeb, které se podle ní příliš zaměřují:

[na] poskytování služeb a nezbývá jim síla na lobbování a prosazování změn ve veřejné politice (na kontrolní roli hlídacích psů). Stát s nimi uzavřel smlouvy („ochočil“ si je) a vnímá je jako subdodavatele. To je postavení, které lze z jistého hlediska považovat za úspěch, ale na druhou stranu je křehké, protože tím vzniká závislost na státu. (Vajdová, 2005: 69)

Dalším rizikem vyplývajícím z procesu profesionalizace je vznik elit, resp. elitních vztahů vznikajících z provázání s veřejnou správou a přístupem *„do institucí veřejné politiky (na národní, regionální i evropské úrovni) a [právě] profesionalizace (...) dodává [organizacím] schopnost dosahovat svých (servisních a advokačních) cílů i bez účasti veřejnosti“ (Frič, 2015: 11). Advokační aktivismus se pak může začít odehrávat relativně uzavřeně v rámci interakce s elitami a subelitami veřejné správy a politiky, které zároveň představují jejich zdroj prostředků.*

Organizace jim jsou schopné konkurovat díky vysoké profesionalizaci, profesionální znalosti a expertíze (Frič, 2015). Profesionalizované a institucionálně zakořeněné NNO schopné čerpat evropské prostředky jsou obvykle považovány za lídry rozvoje neziskového sektoru, určují jeho směr. Některé advokační organizace (zejména nové) ale ve snaze o vnitřní revitalizaci volí strategii odklonu od transakčního aktivismu. Organizace si začínají uvědomovat, že „*legimita role avantgardy občanské společnosti si vyžaduje uplatňovat vůdcovské schopnosti nejen dovnitř komunity neziskových organizací, ale i vně vůči široké veřejnosti*“ (Frič, 2015: 20). Tato snaha o emancipaci od veřejné správy i transakčního aktivismu je ztížena nejen finanční závislostí na evropských prostředcích a státních dotacích, ale i kvůli „*hodnotové a normativní disonanci mezi vůdci advokačních organizací na jedné straně a českou veřejností a mocenskými elitami na straně druhé*“ (Frič, 2015: 20).

Existující tlak na ekonomickou soběstačnost NNO podporuje proces jejich vnitřní profesionalizace, rozvíjení adaptačních strategií a hledání alternativních zdrojů příjmů. Mnohé z organizací poskytují placené odborné konzultace a genderové audity. Původně výhradně advokační organizace se tak mohou přeměňovat na advokačně-servisní a postupně se přibližovat komerční logice fungování (Císař a Vráblíková, 2010, Frič, 2015).

Činnost organizací se od devadesátých let proměnila, a to jak pod vlivem vlastního vnitřního vývoje, širší celospolečenské debaty, tak i díky dostupným zdrojům, které byly navázány na některé tematické oblasti. To se projevilo zejména počínaje obdobím předcházejícím vstup ČR do EU. Některé NNO se začaly zaměřovat (téměř výhradně) na problematiku *genderové rovnosti na trhu práce a sladování pracovního a rodinného života* rodičů. Organizace hledaly způsob, jak se v rámci své stávající činnosti přizpůsobit novým možnostem a obstát v grantových výzvách. Chaloupková (2006) uvádí příklad organizací zaměřujících se na genderově podmíněné násilí, které se původně věnovaly poskytování právní nebo psychologické asistence obětem. Nově, přes vstupní bod trhu práce, se začaly zaměřovat například na realizaci vzdělávacích programů, které mají klientkám (případně klientům) pomoci uplatnit se v pracovní sféře.⁸⁹ Nežádka bylo možné pozorovat organizace v situacích, kdy „*uměle vytvářejí projekty na témata, která jim nejsou blízká, a nemají prostor realizovat projekty pro jejich organizace důležité a zásadní*“ (Pavlík, 2006: 114). Významným faktorem ovlivňujícím tematický posun byly tedy změny dostupných zdrojů financování. Ty měly negativní vliv na ty z genderových a (pro)ženských organizací, které se vymykaly hlavnímu proudu tematických

⁸⁹ Sokačová (2009) k tomu uvádí: „*díky působení evropských strukturálních fondů (...) [se NNO věnující se do té doby oblasti genderově podmíněného násilí] začaly věnovat také vzdělávacím programům pro oběti domácího násilí s cílem jejich integrace na trh práce*“ (Sokačová, 2009: 96).

oblastí. Šlo také například o *ekofeministické iniciativy* nebo *problematiku reprodukčních práv a porodnictví*. Takové organizace musely „*redefinovat své cíle a způsoby, jak jich dosáhnout, tak aby vyhověly požadavkům grantových soutěží nebo omezit své aktivity*“ (Chaloupková, 2006: 35). Navíc s sebou změny přinesly i rozšíření pole aktérů, kteří genderové projekty realizují (organizace zaměřené primárně na jiné oblasti nebo společnosti zabývající se rozvojem lidských zdrojů a rekvalifikací).

Mezi roky „2005 – 2007 se z českého genderového sektoru téměř vytratila diverzita témat (...) organizace se dobrovolně přizpůsobily požadavku hlavního dárce – Evropské unie“ (Sokačová, 2009: 97). Tento přístup byl kritizován některými akademiky a stejně tak i samotné organizace po zkušenosti z tohoto období znovu obohatily svá tematická portfolia, objevila se tak znovu témata „*jako znásilnění, podpora práv GLBT komunity nebo gender v rozvojové spolupráci*“ (Sokačová, 2009: 97). Přesto ale rovné příležitosti na trhu práce nadále zůstávají hlavním tématem genderových NNO, případně představují vstupní bod pro zacházení s dalšími – pro genderové organizace relevantními – tematickými oblastmi (Sokačová, 2009).

Významnou obtíží genderových organizací je jejich ekonomická zranitelnost. Jak již bylo předesláno, hlavním zdrojem prostředků se po odchodu zahraničních nadací koncem devadesátých let stala EU, zejména strukturální fondy⁹⁰ s náročným schvalovacím procesem i administrací a komunitární programy⁹¹. Jednotlivá ministerstva pak disponují zdroji ze státního rozpočtu, které mohou každoročně alokovat prostřednictvím dotačních programů v rámci prioritních oblastí definovaných ve vládním dokumentu *Hlavní oblasti státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím*⁹² (Pavlík, 2008). Výhodou je sice jejich vyšší míra flexibility a snazší administrace, nicméně jejich objem a běžně jednorocní alokace nemají velký vliv na zajištění stability organizací, nepřetržitě „*hrozí výpadek v ad hoc financování, a to i přes dosažené mezinárodní úspěchy a nezbytnost řady služeb poskytovaných neziskovým sektorem, jež suplují služby státu*“ (Smetáčková, 2015: 36). Navíc pro rok 2016 bylo v dokumentu *Hlavní oblasti státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím* definováno 16, resp. 17 prioritních oblastí, mezi kterými kategorie Rovné příležitosti žen a mužů zaujímá víceméně

⁹⁰ Strukturální fondy jsou nástrojem pro dosažení sociální a ekonomické soudržnosti mezi členskými zeměmi a mají vyrovnávat nerovnosti uvnitř Evropské unie. Prostředky jsou alokovány jednotlivým zemím a ty pak nesou zodpovědnost za jejich správu podle předem vyjednaných rámců (Boháčková a Hrabánková, 2009, Boukal, 2013).

⁹¹ Komunitární programy se soustředí na spolupráci členských zemí při řešení společných témat a problémů v mnoha oblastech (vzdělání, výzkum, kultura, sociální politika, životní prostředí, bezpečnost atd.), jsou financovány přímo z rozpočtu EU a odpovědnost za jejich provádění nese ve většině případů Evropská komise (Boukal, 2013).

⁹² Monitoring alokace prostředků, který je každoročně zveřejňován úřadem vlády v dokumentu *Rozbor financování nestátních neziskových organizací z veřejných rozpočtů*, bohužel nezohledňuje naplňování těchto priorit a používá poměrně hrubé rozdělení tematických kategorií. Nelze z něj vyčíst nic, co by se týkalo podpory prosazování genderové rovnosti.

okrajovou pozici. Genderová rovina je uvedena také v kategorii Rizikové chování v souvislosti s genderově podmíněným násilím.

Evropský sociální fond je nejvýznamnějším zdrojem financování neziskových organizací z prostředků EU, což platí i pro genderové NNO. Česká republika se po vstupu do EU zapojila do v té době probíhajícího programového období 2000 – 2006. V ČR bylo možné ze strukturálních fondů čerpat prostřednictvím pěti operačních programů, nejvíce tematicky relevantním byl OP Rozvoj lidských zdrojů a Jednotný programový dokument pro Cíl 3 (JPD3). Pro toto období bylo možné prostředky získat také z iniciativ EU zajišťovaných nikoliv ze strukturálních fondů, ale ze strany Evropské komise, zejména pak i iniciativy EQUAL. V programovém období 2007 – 2013 pak šlo zejména o Oblast podpory číslo 3.4 (Rovné příležitosti žen a mužů na trhu práce a sladění pracovního a rodinného života). Potenciál oblasti ovšem nebyl plně využit, protože tematické rozpětí schválených projektů bylo ve svém celku velmi omezené a až na výjimky se týkalo dětské předškolní péče (Boukal, 2013, Smetáčková, 2015).

Genderové NNO měly možnost významně čerpat také z fondů EHP a Norska, které jsou administrovány nadací Open Society Fund Praha a Nadací rozvoje občanské společnosti a které byly alokovány v roce 2014. Ve stejném roce rozdělovalo MPSV prostředky z programu *Podpora veřejně účelných aktivit nestátních neziskových organizací v oblasti rovnosti žen a mužů*. Ten byl ale vypsán po letech, ve velmi omezené výši a jednalo se v té době o jediný zdroj z veřejného rozpočtu přímo určený na podporu genderové rovnosti (Smetáčková, 2015). Tyto zdroje pomohly překlenout období mezi koncem jednoho programového období a začátkem nového, resp. vypsáním grantových výzev. Návaznost financování NNO z prostředků EU spravovaných na národní úrovni není plynulá.⁹³ Vznikají tak „*proluky způsobené pozdním vypsáním jednotlivých titulů, jejich úzkou profilací a vzájemnou časovou i tematickou neprovázaností*“ (Smetáčková, 2015: 38).

K nestabilitě finančního zajištění tedy významně přispívá nesystematičnost přístupu státu k genderové problematice. Dotační programy ze strany státu nejsou vypisovány „*pravidelně, v dostatečné výši a na rozmanitá témata*“ (Smetáčková, 2015). I když aktuální *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů* naznačuje zlepšení, dosavadní závislost na volebních výsledcích zamezovala dlouhodobější koncepční spolupráci a vytvoření stabilnějších podmínek pro NNO (Smetáčková, 2015). *Vládní strategie* se explicitně věnuje problému finanční

⁹³ V přípravě programových dokumentů a jejich schvalování pro období 2007 – 2013 došlo ke značné prodlevě. Vyjednávací proces s EU se zpozdil, Národní strategický referenční rámec byl schválen až koncem července 2007 a první operační programy až v říjnu stejného roku, zpozdilo se tedy významně i čerpání prostředků (Přichystal, 2008). Zpoždění se opakovalo i v následujícím programovém období.

udržitelosti genderových NNO a určuje si za cíl vytvoření odpovídajících podmínek nastavením systému financování genderové agendy, jak v kontextu státní správy, tak i v případě NNO za současného využití prostředků ze státního rozpočtu i evropských strukturálních fondů (Vláda, 2015). Otázku závislosti organizací na evropských fondech je ale třeba vážně nahlížet i z jiného úhlu:

zatímco je pochopitelné, že vláda má zájem využít EU fondy, které jsou (...) dostupné, vysoká míra zapojovaných zdrojů z ESF a dalších strukturálních fondů vypadá nebezpečně s ohledem na dlouhodobou udržitelnost. Závislost na EU fondech vytváří v psychologické rovině rozdíl mezi běžnými aktivitami státu a aktivitami nad rámec jádrových zodpovědností státu. Toto není dobrý předpoklad pro vytvoření smyslu zodpovědnosti (...) je otázkou, zda by stát byl schopný EU fondy nahradit zdroji z národního rozpočtu, pokud by se financování z EU významně snížilo. (Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, 2013: 32)

2.4. Shrnutí

V této práci se soustředím na spojitost mezi a) nastavením a vymezením genderových tematik v rámci EU a b) působením a tematickým směřováním českých genderových NNO. Jistě není snadné striktně oddělit vliv EU od jiných vlivů, proto práce zásadním způsobem čerpá z reflexí a hodnocení samotných organizací, resp. je na nich vystavena. Jejich zkušenost je brána jako zásadní v agregaci vlivů působení EU a jejich genderových rámců s aktivitami a změnami v rámci organizací.

Mnoho se změnilo za posledních více než dvacet let od přijetí Pekingské deklarace a akční platformy a za dobu od vstupu České republiky do Evropské unie⁹⁴, a to zejména ve smyslu povědomí laické i odborné veřejnosti a politiků o genderových nerovnostech. Zároveň byla vytvořena formální struktura potřebná k implementaci opatření napomáhajících rovnosti mezi ženami a muži. Významným krokem pak byla formulace a přijetí Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014 – 2020, kterou by měla následovat konkrétní opatření včetně posílení principu genderového mainstreamingu, rozpočtování a vyhodnocování dopadů na genderovou rovnost. Je ale zřejmé, že i v demokratických zřízeních genderová nerovnost přetrvává, a to i přes existující legislativní prostředí poskytující oporu rovnosti. Za genderovými nerovnostmi „*stojí hluboké stereotypy, které nejsou jen v myslích jednotlivých osob, nýbrž jsou vtěleny do sociálních institucí, na nichž stojí naše společnost*“ (Smetáčková, 2015: 167). Cesta k nápravě tedy vede přes hlubokou změnu individuální i institucionální a dotýká se mnoha oblastí lidského

⁹⁴ Bereme-li v úvahu i předstupní období, ve kterém ČR čerpala z unijních fondů, jedná se téměř o dvě dekády.

života. Rámec pro participaci různých aktérů by měl být určován politickou reprezentací ve spolupráci se státními institucemi. Genderové NNO svou expertízou a činnostmi často pokrývají služby, které by jinak měl zajišťovat stát, a jsou do jisté míry na státu závislé. Není proto lhostejné, zda a jak jsou ze strany státních institucí podporovány, ať už se jedná o prostředky státního rozpočtu nebo o přerozdělování fondů EU. Nejinak je tomu v případě podporovaných tematických oblastí v rámci širší kategorie genderové rovnosti (Smetáčková, 2015).

Genderová nerovnost na trhu práce v kontextu Evropské unie a ještě více pak České republiky představuje bezpochyby velmi významný problém⁹⁵, a je proto pozitivní vyvíjet aktivity vedoucí k jejímu odstranění. Nemělo by ale docházet k současnému opomíjení intersekcionality, multidimenzionálních znevýhodnění a nerovností a stejně tak i původu a zakořeněnosti nerovností vycházejících z pohlavně genderového řádu. Problém genderových nerovností na trhu práce by měl být chápán jako jeden z „příznaků stejného onemocnění“ a řešen prostřednictvím systémových a strukturálních opatření. Je důležité, aby genderová rovnost *„byla viděna jako výchozí podmínka pro rozvoj společnosti – nikoliv jako nadstavba v případě, že ostatní, „důležitější“ problémy jsou už vyřešeny“* (Smetáčková, 2015: 167).

⁹⁵ Výrazné rozdíly v odměňování stejně tak jako vysoký rozdíl v zaměstnanosti žen a mužů, mimochodem jde o jedny z nejvyšších v Evropě, přetrvávají a za poslední desetiletí nedoznaly výrazně pozitivních změn. V některých případech došlo naopak k prohloubení rozdílů a to i přesto, že genderová rovnost na trhu práce představuje dlouhodobě součást (alespoň formální) vládní agendy. Přetrvává vertikální i horizontální segregace na trhu práce, ačkoli ženy například představují dvě třetiny všech absolventů/tek vysokých škol. Institucionální zajištění genderové rovnosti na trhu práce prošlo v tomto období mnohými změnami v závislosti na otevřenosti vlády tématu (Smetáčková, 2015).

3. Empirická část

Předchozí kapitoly byly věnovány představení teoretických východisek, jejich diskusi, ukotvení v širším kontextu a vymezení pojmů, které v této práci užívám. V následující empirické části práce představím metodologický rámec výzkumu, volbu materiálu k analýze, použité metody a vlastní výstupy analýzy. Empirickou část práce uzavírá shrnutí, kde se mimo jiné pokusím navrhnout možné další ubírání výzkumu.

3.1. Metodologie

3.1.1. Výzkumný záměr a cíle výzkumu

Svoji motivaci ke zkoumání představeného tématu jsem popsala v rámci úvodní kapitoly, proto přistoupím k popisu výzkumného záměru a cíle výzkumu. Hlavní výzkumnou otázkou, která nasměrovala a pak provázela celý výzkum, je: Jaký vliv měla a má EU, její rámce nastavené v oblasti genderových politik a s nimi spojené fondy na české genderové a (pro)ženské neziskové organizace ve smyslu proměny, resp. ovlivnění zejména jejich tematického portfolia? Při hledání odpovědí na hlavní otázku, byly formulovány následující dílčí podotázky: Co se s těmito tematickými rámci děje na národní úrovni a jak jsou národními politikami a institucemi spravujícími evropské prostředky „překládány“ do konkrétních výzev ovlivňujících následně aktivity organizací. Dochází zde k tematickému posunu? Jak vybrané NNO vnímají evropské tematické rámce, jejich vliv a jak nahlízejí vlastní situaci? Jsou organizace schopny věnovat se všem tematickým oblastem, kterým by chtěly nebo které považují za důležité a relevantní? Jak probíhá volba těchto tematických oblastí ze strany organizací? Čím je volba ovlivňována? Existují nějaké adaptační strategie organizací na změny, které s sebou proměna financování genderových aktivit a vstup do EU přinesly? Pokud ano, jaké?

V českém prostředí se tematické spojené s vlivem vstupu České republiky do Evropské unie a jejímu vlivu na české genderové a (pro)ženské organizace věnovaly některé autorky a autoři, zejména se jedná o práce publikované v letech 2005 až 2007 (např. Hašková, 2005b, Hašková, Křížková a Linková, 2006, Císař a Vráblíková, 2007). Tyto práce zkoumaly časový prostor kolem vstupu ČR do EU, změny ve způsobech financování NNO v oblasti prosazování genderové rovnosti a významně se zaměřovaly na strukturální a organizační aspekty změn uvnitř organizací. Snahou této práce je mimo jiné ověřit zjištění prezentované těmito autorkami a autory, a to s odstupem času a za pomoci výpovědí samotných organizací, které ušly velký kus cesty a v tomto světle jsou schopny svou zkušenost nahlížet. Práce dále umožnila zaměřit se i na

další pro diskusi relevantní aspekty spojené s fungováním mechanismu strukturálních fondů, konkrétně Evropského sociálního fondu na národní úrovni nebo tématu adaptačních strategií organizací na změny. Hlavním cílem práce je pak přispět k reflexi vlivu vymezení konceptů genderových tematik v rámci agendy Evropské unie na určování a proměnu tematického portfolia českých genderových organizací, a to s určitým časovým odstupem, který umožňuje nahlédnout téma skrze zkušenost z období, které uplynulo od vstupu České republiky do EU, resp. z celého období zahrnujícího také předvstupní fázi.

3.1.2. Metodologický rámec, výchozí pozice výzkumného přístupu

Reflexe a formulace výchozí pozice výzkumu a jeho ukotvení v širším teoretickém a metodologickém kontextu představuje významný faktor, který objasňuje, jak výzkumník/nice nahlíží povahu světa, sám sebe, produkci vědění a to, co je nebo není možné poznat. Zároveň také objasňuje, má-li práce snahu popisovat nebo také aktivně přispívat ke změně světa. Obvykle, i když existují jisté obměny, jsou rozlišována čtyři základní paradigmatata, kterými jsou pozitivismus, postpozitivismus, konstruktivismus a kritická teorie. Volba paradigmatu odkazuje na rovinu ontologickou, epistemologickou a metodologickou, a definuje tedy výchozí představy, týkající se povahy světa a reality, její poznatelnosti, (ne)zúčastněnosti a (ne)závislosti výzkumníka/ice ve vztahu s tím, co zkoumá, a konečně určuje i volbu použitých metod (Guba a Lincoln, 1994).

Výchozí pozice mého výzkumu se vztahuje k tradici paradigmatu kritické teorie, které se vymezuje vůči pozitivistickým a postpozitivistickým představám o povaze světa a možnostech jeho poznání, podle kterého existuje jedna, objektivní a poznatelná skutečnost, kterou je možno nahlédnout nestranně, z pozice neutrálního pozorovatele. Výzkumník/ice je v pozitivistickém a postpozitivistickém paradigmatu považován za nezávislého, nezaujatého aktéra zkoumání objektivní reality, kterou neovlivňuje a není jí ovlivňován. Na rozdíl od konstruktivismu, který vznikl v reakci na předchozí myšlenkové proudy a pracuje s množstvím realit, které jsou sociálně konstruovány jedinci a skupinami na základě kulturního a historického kontextu, ve kterém žijí, se ale kritická teorie nezastavuje jen u popisu konstruktů, ale snaží se především o změnu situace. Utvořené struktury zde mají trvanlivost v čase a zdají se tak být objektivní realitou. Reálně ovlivňují lidské životy a všichni se nějakým způsobem podílíme na jejich produkci a reprodukci. Aspekty jako věk, gender nebo příslušnost k určité etnické nebo národnostní skupině hrají jak v konstruktivismu, tak kritické teorii významnou roli. Vztah mezi poznávajícím a poznávaným je pro kritickou teorii interaktivním spojením a hodnoty výzkumníka/ice mají vliv na povahu produkovaného poznání (Guba, Lincoln 1994).

Dále tato práce čerpá z pozic feministického výzkumu. Pro něj, stejně tak jako pro kritickou teorii, je společná důležitost reflexe situovanosti výzkumníka/ice a vědomí jeho/její propojenosti se zkoumaným tématem a vědomí nemožnosti se plně odpoutat od kontextu, ve kterém žijeme. Feministický výzkum nemá vlastní specifické metody, které by používal, ale odlišuje se právě reflexí situovanosti, otázkami, které klade, a především pak záměrem, který si určuje (Ramazanoglu, Holland, 2004). Je charakteristický vědomím své političnosti, reflexí mocenských vztahů, genderového řádu, propojením teorie s praxí a snahou o společenskou změnu, a to především (ale nejenom) v oblasti genderových nerovností. Letherby (2003) v této souvislosti uvádí, že *„feminističtí výzkumníci začínají politickým závazkem vytvářet užitečné poznání, které povede ke změnám v ženských životech skrze změnu společenskou a individuální“*⁹⁶ (Letherby, 2003: 4). Tento typ výzkumu má svůj základ ve feministické teorii a kritickém přístupu k nefeministickým vědním tradicím. Vymezuje se vůči tradiční morálce, politickým východiskům a absolutním pravdám (Ramazanoglu a Holland 2004, Reinharz, 1992). Feministický přístup ve výzkumu zdůrazňuje důležitost vztahu výzkumníka/ice se zkoumaným, který má být založen na citlivosti a interaktivitě. Vztah by měl být vědomě reflektován. V této tradici není zkoumaný objektem výzkumu, ale jeho subjektem. Ve své práci zkoumám tematiku evropských genderových konceptuálních rámců a politik, jejich převádění do národního prostředí a to, jaký vliv má tento proces na práci českých NNO, a to za pomoci a skrze zkušenost organizací samotných. Feministická tradice věnuje velkou pozornost etickým otázkám procesu produkce poznání (Letherby, 2003).

V sociálních vědách se zpravidla setkáváme s dělením výzkumných strategií do dvou kategorií, kvalitativní a kvantitativní. První z nich hledá objasnění procesů, jevů a struktur převážně nenumernickým způsobem (Hendl, 2005). Snaží se o interpretační porozumění lidské zkušenosti, o porozumění významům (Guba a Lincoln, 1994) a o odkrývání struktur a pravidelností sdělovaných informací (Disman, 2008). Umožňuje také podrobně porovnávat jednotlivé případy, hledat mezi nimi lokální příčinné souvislosti a navrhnout teorie (Hendl, 2005). Kvalitativní strategie je často chápána jako méně rigidní a umožňující přizpůsobovat, upřesňovat výzkumné otázky a použité metody během samotného výzkumného procesu. A jak dále uvádí Hendl (2005):

Výzkumník vyhledává a analyzuje jakékoliv informace, které přispívají k osvětlení výzkumných otázek, provádí deduktivní i induktivní závěry... Analýza dat a jejich sběr probíhají současně – výzkumník sbírá data, provede jejich analýzu a podle výsledků se rozhodne, která data potřebuje,

⁹⁶ Všechny překlady jsou autorčiny.

a začne znovu se sběrem dat a jejich analýzou. Během těchto cyklů výzkumník své domněnky a závěry přezkoumává. (Hendl, 2005: 50)

Kvantitativní strategie vychází z přesvědčení, že je možné lidské chování měřit, a tedy vyjádřit numericky. Obvykle jsou získaná data analyzována za pomoci statistických metod s cílem popisovat, explarovat či ověřovat hypotézy ve vztahu k proměnným, které výzkum sleduje (Hendl, 2005). Protěžování tohoto přístupu, neustálá snaha o kvantifikaci ve jménu „skutečné vědy“ s sebou přinesla a přináší mnohé kritiky upozorňující na opomíjení kontextu vybraných proměnných, neaplikovatelnost obecných dat na konkrétní případy (Guba a Lincoln, 1994) nebo na limity zkoumání zapříčiněné reduktivním získáváním dat. Mezi oběma strategiemi lze tedy často pozorovat jisté tenze a i jejich chápání jakožto kategorií se různí. Někdy jsou považovány za protipóly, nebo je kvalitativní strategie chápána jako doplňková ve vztahu ke kvantitativní strategii (Hendl, 2005).

Pro účely mého výzkumu jsem zvolila kombinaci kvalitativního a kvantitativního typu přístupu, která se pro zpracování výzkumného záměru zdá být nejvhodnější a poskytuje vyšší jistotu v procesu hledání odpovědí na formulované otázky. Tato kombinace je někdy označována jako smíšený typ výzkumu (Hendl, 2005). K rozhodnutí využít oba přístupy v podobě kvantitativní a kvalitativní obsahové analýzy zdrojů dat jsem se rozhodla proto, že mi umožnily zachytit jak četnost výrazů (resp. slovních spojení), tak i tematických oblastí a jejich obsahu.

Někteří výzkumníci považují současné využití obou strategií v rámci stejného bádání za více efektivní než jejich samostatnou aplikaci (Disman, 2008) a smíšený výzkum umožňuje provádět sběr dat různými metodami, které poskytují vzájemnou komplementaritu (Hendl, 2005). Na tomto místě je ale třeba zmínit, že někteří další autoři považují dělení (opozici a hierarchické pojímání) mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem za falešné a zavádějící. „... nic, co se týká kvalitativního výzkumu, bez ohledu na jeho formu, nutně nevylučuje použití kvantitativního vyjádření nebo nekvantitativních formálních metod“ (Braybrooke, 1987 in Morrow, 1994: 207). A „... návrh výzkumu, sběr dat a jejich analýza v kvantitativním sociologickém výzkumu jsou nutně založeny na souhře konstruovaných významů.“ (Morrow, 1994: 207-208). Pro účel tohoto výzkumu zůstávám z důvodu čitelnosti přístupu ze strany širšího publika u dělení kvalitativní/kvantitativní i přesto, že s reflexí o falešné distinkci těchto dvou kategorií souzním.

Morrow (1994) dále rozlišuje mezi dvěma typy produkce sociologického poznání. Prvním je sociální teoretizování snažící se o porozumění a možnou změnu skrze důkladnou a

hloubkovou analýzu určitého jevu. Druhý typ představuje sociální inženýrství snažící se nikoliv o porozumění, ale o kontrolu jevu a možnost jeho predikce. V tomto ohledu se má práce bezpochyby řadit do kategorie sociálního teoretizování.

Ve vztahu teorie a dat aplikuji induktivní přístup, kdy je namísto ověřování předem formulované hypotézy nebo pravidla (jako je tomu u deduktivního přístupu), teorie a teoretické poznání vytvářeno na základě výstupů analýzy získaných dat (Hendl, 2005). Podle Flick (2004) kvalitativní indukce představuje proces, který odhaluje nové skutečnosti o známém jevu. Abdukce, poslední z trojice běžně odlišovaných logických procesů aplikovaných ve výzkumu, vystihuje proces, při kterém je pravidlo nebo teorie zcela nově objevována a konstruována (Flick, 2004). Z výše uvedeného popisu vyplývá, že předloženou práci zařazuji do kategorie feministického a z převážné většiny kvalitativního výzkumu, vycházejícího z tradice paradigmatu kritické teorie. Výchozí pozice ovlivnila volbu metody, sběru dat a jejich analýzy.

3.1.3. Metody výzkumu

Pro zodpovězení výzkumných otázek jsem zvolila dva hlavní zdroje dat. Stěžejním zdrojem se stalo kvalitativní dotazování formou individuálních polostrukturovaných rozhovorů vedených na základě připravených tematických okruhů, otevřených otázek. Ty byly v průběhu rozhovorů volně kladeny v návaznosti na vývoj interakce a jejich pořadí tedy nebylo striktně určeno. Obsah byl dále rozvíjen doplňujícími otázkami nebo dalšími tématy, která se během rozhovoru ukázala jako významná. Volba rozhovoru se zdála být pro výzkum nejvhodnější, protože nabízí vhled do způsobu, jakým dotazovaní/é o problematice přemýšlejí, za použití jejich vlastních slov (Reinharz a Davidman, 1992) a umožňuje přístup k novým informacím a náhledům (Hopf, 2004). O zaměřovaném rozhovoru⁹⁷, jako jednom z typů polostrukturovaného rozhovoru, v němž dochází k maximalizaci pozornosti na určité, předem vymezené téma, hovoří Hopf (2004). Druhý, doplňující zdroj dat, představují volně přístupné výroční zprávy organizací, kde jsem sledovala, jaké tematické oblasti se v portfoliu organizací během let objevovaly a jakým způsobem se proměňovaly.

Různé varianty kvalitativních rozhovorů hrají v sociálních vědách důležitou roli. Jejich škála se pohybuje od těch pevně strukturovaných, sledujících přesnou sadu a pořadí otázek, přes polostrukturované, pracující s víceméně flexibilní strukturou otázek a tematických okruhů až po narativní rozhovory, při kterých mají respondenti prostor vyjádřit cokoliv, co mají na mysli, aniž by byli na určitou specifickou oblast přímo dotazováni. Tento typ interview vychází

⁹⁷ V originále focused interview.

z přesvědčení, že skrze volné vyprávění je možné získat více informací, aniž by byly omezeny výzkumníkovým vymezením problému v procesu určování otázek a tematických okruhů rozhovoru (Flick, 2004, Hendl, 2005).

Zdroje dat byly v tomto výzkumu zpracovány prostřednictvím kvalitativní a kvantitativní obsahové analýzy. Ta je ale nejčastěji uváděna právě ve spojení s kvantitativní výzkumnou strategií. V této tradiční podobě je v analyzovaném zdroji sledován výskyt a četnost předem zvolených kategorií a následně je potvrzována nebo vyvracena výchozí hypotéza. Předností je názornost, transparentnost a relativně snadná komunikovatelnost výsledků. Avšak reduktivnost metody může zakrývat komplexní vztahy, kontext zkoumaného, a tím zjednodušovat sledovanou situaci (Hendl, 2005). Oproti tomu kvalitativní obsahová analýza interpretuje zkoumaný obsah do hloubky, odkrývá jeho struktury a snaží se jim porozumět. Zároveň odmítá přístup, který důležitost jevu určuje (téměř výhradně) četností jeho výskytu. Svou pozornost neupírá tolik ke zjevnému obsahu, ale spíše k obsahu latentnímu, který je chápán jako důležitější. Kvalitativní obsahová analýza je také někdy nazývána výkladovou nebo interpretativní analýzou. Předností metody je možnost nahlédnout zkoumanou oblast v kontextu a porozumět významům. Určitou nevýhodou představuje jistě subjektivnost, tedy vliv výzkumníka na vytváření poznání (McQuail, 1999). Tento limit je ale možné částečně omezit výzkumníkovou reflexí vlastní situovanosti a explicitností technického i myšlenkového procesu bádání.

Oba zdroje dat mi umožnily sledovat linii výzkumu na jedné straně skrze výskyt tematických kategorií, které jsem si v původní reflexi tématu a plánu výzkumu volně předurčila, ale zároveň mi poskytly možnost identifikovat témata nová, vynořující se z rozhovorů a textových dokumentů během jejich sběru a analýzy.

3.1.4. Sběr a produkce dat

3.1.4.1. Kritéria volby dat, výzkumný vzorek a výběr respondentek

Způsob stanovení výzkumného vzorku pro účel uskutečnění rozhovorů byl do vysoké míry dán tématem výzkumu. Cílovou skupinou se staly české neziskové organizace zabývající se genderovou a (pro)ženskou tematikou, neziskové organizace zabývající se genderovou tematikou a (pro)ženskou tematikou, jejichž činnost trvá alespoň deset let (toto kritérium se později ukázalo jako příliš omezující a bylo zmírněno), dále jsou dostupné výroční zprávy těchto organizací a jejich zástupkyně/zástupci byli ochotny/i sdílet svou zkušenost formou rozhovoru.

Je dobré upřesnit, že některé z organizací zařazených do výzkumu se nezaměřují pouze na genderové aktivity, ale mají širší pole působnosti (např. lidskoprávní rozměr).

Z výše uvedeného vyplývá, že šlo především o účelový výběr vzorku. Uvnitř této skupiny pak ale došlo neplánovaně k částečné aplikaci techniky sněhové koule, kdy některé z respondentek doporučily další vhodné respondentky z jiných organizací, což usnadnilo následný kontakt s nimi. Stejným způsobem byly vybrány respondentky pro čtyři ukotvující rozhovory. Jednalo se o osoby, které se zabývají, resp. se v nedávné době zabývaly problematikou unijního financování genderových aktivit a jeho nastavení ať už na akademické půdě, ve státní instituci nebo v mezinárodním prostředí. Všechny respondentky byly nejdříve osloveny prostřednictvím emailu, který obsahoval informaci o zaměření výzkumu, hlavní výzkumné otázce, vysvětlení důležitosti jejich přítomnosti ve výzkumu, a stejně tak se dozvěděly základní údaje o mé osobě a o tom, že jsem studentkou Katedry genderových studií na FHS UK. Poté bylo dohodnuto místo⁹⁸ a čas konání, volba byla ponechána na respondentkách.

Textové dokumenty, zde v podobě výročních zpráv organizací, představují zdroj informací, mající své přednosti i nedostatky. Dokumenty umožňují zkoumat mnoho informací najednou a sledovat výskyt a proměnu jevů a také být analyzovány opakovaně s časovým nebo kulturním odstupem (Reinharz, 1992). Výhodou je i to, že byly vytvořeny v minulosti, nezávisle na výzkumu, nezávisle na výzkumníkovi/ici, nevystává tu tedy problém interaktivity tak, jak je tomu například u rozhovorů. Výzkumník/ce svou subjektivitu vyjadřují volbou dokumentů, nikoliv (spolu)utvářením jejich obsahu. Nevýhodou dokumentů pak může být selektivnost obsahu. Jejich autoři/rky vyjádřili to, co vyjádřit chtěli nebo mohli, a dokumenty tedy nemusí obsahovat ucelené nebo pravdivé informace. Dokumenty také vznikly v určitém kontextu, kterému výzkumník/ce nemusí plně porozumět. To platí zejména pro analýzu historických dokumentů (Hendl, 2005). Pro účel tohoto výzkumu byly použity všechny dostupné výroční zprávy organizací.

3.1.4.2. Zpracování dat

Jak už bylo řečeno, z rozhovorů byly po dohodě s respondentkami pořizovány audionahrávky, které byly následně převedeny do doslovného textového přepisu⁹⁹. V souhrnu se jednalo o deset rozhovorů, každý v délce od třiceti do osmdesáti minut, většina rozhovorů ale trvala

⁹⁸ Čtyři rozhovory se uskutečnily ve veřejném prostoru typu kavárny, tři v sídle organizace, dva u respondentek doma a jeden se z důvodu časové indisponibility odehrál formou videohovoru (Skype).

⁹⁹ Použité citace byly převedeny do spisovného jazyka, protože jsem se soustředila zejména na obsahově-tematickou rovinu rozhovorů, kdy respondentky vystupují v roli expertek (Hendl 2005).

kolem padesáti minut. S každou z účastnic výzkumu byl uskutečněn jeden rozhovor. Vzniklo devět hodin záznamu s úplnými přepisy o délce 237 normostran. Bezprostředně po rozhovoru (a v omezené míře i během něj) jsem si vytvořila poznámky vztahující se k jeho průběhu a obsahu. Následovalo zpracování textu formou zvýrazňování důležitých pasáží a vytvářením poznámek (Hendl, 2005).

V textu jsem tak hledala pro výzkum relevantní materiál, sledovala jsem znaky a jejich vztahy. Jak dále uvádí Hendl (2005), při kódování rozhovorů lze využít kategoriálních systémů, které slouží k redukci získaných dat. Jejich v tomto případě postupná konstrukce nepředstavuje pouhé kódování textu, ale zároveň se blíží procesu vyhodnocování a interpretace. Jde tedy o „návrh popisného systému kategorií pro systematickou klasifikaci a roztřídění dat, přičemž se silněji nebo slaběji vychází přímo z nashromážděných dat“ (Hendl, 2005: 211) a tímto způsobem je uspořádáván nashromážděný materiál. Tyto kategorie jsou během analýzy pozorně objevovány a korigovány, analýza je tak interpretací textu a vychází z výzkumných otázek (Mayring, 2000). Analytické kategorie, tematické oblasti tohoto výzkumu, byly částečně určeny výzkumnými otázkami, ale zejména pak byly postupně identifikovány opakovaným poslechem audionahrávek a četbou přepisů.

Výroční zprávy podrobené analýze byly získány z webových stránek organizací. Počet dokumentů každé organizace se lišil. To bylo odůvodněno délkou působení organizace a informacemi, které se rozhodla o svém působení poskytnout. V několika případech byly použity i volně dostupné prezentace organizací, ve kterých byl zohledněn jejich historický vývoj ve smyslu tematického směřování. Celkově se jednalo o sedmdesát pět dokumentů. Obsah výročních zpráv byl analyzován za současné redukce dat. Ta, jak uvádí Hendl (2005), tvoří nedílnou součást analytického procesu kvalitativního výzkumu. Sledované kategorie, stejně tak jako ty nově utvořené, vynořující se z dokumentů, byly zpracovány pomocí zobrazovacích prostředků, v tomto případě tabulek. Byl sledován jejich výskyt (včetně identifikace nových kategorií), četnost a proměna v čase. Informace byly seskupovány takovým způsobem, aby ulehčily vyvozování závěrů výzkumného procesu (Hendl, 2005).

Ve výzkumu jsem použila princip datové triangulace, kdy jsem čerpala ze tří různých zdrojů: v teoretické části šlo o předchozí studie vztahující se k tématu, v empirické pak o rozhovory a dokumenty organizací v podobě výročních zpráv. Triangulace je v kvantitativním přístupu obecně chápána jako vzájemná validace výsledků přicházejících z několika různých metod. Postupem času začala triangulace označovat způsoby doplňování a obohacování výsledků (Hendl, 2005).

3.1.4.3. Etické otázky

Tato práce čerpá z tradice feministického výzkumu, jehož důležitou charakteristikou je tázání se po etickém rozměru jak produkované znalosti, tak především vztahu mezi výzkumníkem/icí a respondenty/kami. Ti nepředstavují objekt výzkumu tak, jak je tomu v pozitivistickém přístupu, ale jsou subjekty spoluutvářejícími výslednou podobu výzkumu.

Všechny účastnice byly seznámeny se základním nasměrováním výzkumu a hlavními otázkami předem v oslovovacím emailu a poté znovu, podrobněji, před začátkem samotného rozhovoru. Z rozhovorů byly, po vzájemné dohodě, pořizovány audiozáznamy. Taktéž byly respondentky informovány o tom, že získané informace budou použity v anonymizované formě, pokud by si nepřály opak. Nikdo se ale explicitně nevyjádřil v tom smyslu, že by si propojení sdělených informací se svým jménem přál. Proto je s informacemi získanými během rozhovorů zacházeno v anonymizované podobě. Informovaný souhlas s použitím poskytnutých informací ve výzkumném projektu v rámci diplomové práce a za výše popsanych podmínek byl vyjádřen v nepísemné formě. Na tomto místě je dobré upřesnit, že některé z osob, které poskytly rozhovor, znám osobně, jde o bývalé kolegyně z univerzity. Tento fakt napomohl uvolněné atmosféře rozhovoru.

Respondentky byly upozorněny na fakt, že mají volnost nasměrovat rozhovor k tematickým oblastem, které v kontextu probíraného považují za relevantní a důležité. Stejně tak byly požádány, aby se mě zeptaly na cokoliv, co je zajímá. Snahou bylo komunikovat co nejotevřeněji, v přátelské atmosféře, a přinést respondentkám užitek v podobě společné reflexe nad tématem, které se jejich organizace týká.

3.2. Výstupy a analýzy

Následující kapitola je věnována výsledkům a závěrům vlastní analýzy rozhovorů uskutečněných se zástupkyněmi genderových a (pro)ženských nestátních neziskových organizací, dále doplňujících rozhovorů s respondentkami, které se věnují, resp. se v nedávné době věnovaly problematice unijního financování genderových aktivit a jeho nastavení ať už na akademické půdě, ve státní instituci nebo v mezinárodním prostředí, a nakonec i výsledkům analýzy dostupných výročních zpráv organizací. Poslední jmenovaný zdroj informací byl zvolen jako komplementární k informacím získaným prostřednictvím rozhovorů a plní funkci doplňujícího zdroje.

3.2.1. Výstupy analýzy rozhovorů

V této části práce jsou prezentovány výstupy analýzy polostrukturovaných rozhovorů s představitelkami vybraných neziskových organizací a s respondentkami – odbornicemi pro oblast prosazování genderové rovnosti, které jsou angažovány mimo neziskový sektor. Celkem bylo osloveno 12 organizací působících v České republice a zabývajících se genderovými tematikami, prosazováním rovných příležitostí žen a mužů a/nebo podporou žen. Osm organizací zareagovalo na návrh pozitivně, se sedmi z nich se rozhovor uskutečnil a v jednom případě rozhovor nebyl proveden z důvodu nemožnosti nalézt vhodný termín.

Text kapitoly postupně prochází jednotlivé relevantní tematické oblasti, které během obsahové analýzy vystoupily na povrch. Výzkumné otázky předurčily základní analytické kategorie, sledované tematické oblasti, ale zejména docházelo k jejich identifikaci a upřesnění postupně během samotné analýzy rozhovorů.

První podkapitola se věnuje reflexi ze strany NNO týkající se evropského konceptuálního vymezení genderové rovnosti a jejího prosazování. Toto téma, jak se během rozhovorů ukázalo, velmi snadno ubíhá do oblasti druhé podkapitoly zaměřené na zacházení s genderovými tematikami v kontextu České republiky. Prostřednictvím tohoto tématu pak přecházím k diskusi reflexe změn v oblasti práce genderových a (pro)ženských NNO od vstupu ČR do EU, proměn jejich tematického portfolia a následně je pozornost věnována adaptačním strategiím a strategickým rozhodnutím organizací. V závěru kapitoly jsou zmíněny také podněty organizací na změny v oblasti prosazování genderové rovnosti, a to zejména na národní úrovni.

3.2.1.1. Evropské konceptuální vymezení genderové rovnosti - reflexe ze strany NNO

Není překvapivé, že tak jako je vnitřně různorodá společnost, tak je různorodý i genderový a (pro)ženský neziskový sektor. Jednotlivé organizace se liší jak ve výchozích přístupech a uchopování genderové rovnosti, resp. podpoře žen, v procesech a strategiích, jakými tyto oblasti prosazují, tak i v míře pragmatického přístupu zohledňujícího reálně dostupné zdroje podpory aktivit a samotnou existenci organizace.

Na základě rozhovorů se ukázalo, že téma ukotvení genderové rovnosti a jeho konceptuálního vymezení na evropské úrovni není ze strany organizací až na výjimky nijak výrazně reflektováno, resp. je považováno za poměrně vzdálené a relativně málo ovlivňující jejich činnost. O to více byl důraz kladen na zacházení s genderovými tematikami na národní úrovni. Některé zástupkyně organizací vyjádřily zájem o prohloubení znalosti této oblasti, která podle nich není v kontextu ČR předmětem diskuse, a to ani té odborné.

Většina z respondentek považuje roli České republiky ve vymezení a nastavování grantových výzev za zásadní a je přesvědčená, že k tematickému zúžení problematiky prosazování genderové rovnosti dochází právě na národní úrovni: „*nejsem si jistá, jestli dokážu nahlédnout na ta témata, která chce řešit Evropská unie a která jsou třeba nějakým způsobem přefiltrována českým státem (...) mám pocit, že nahlédnu to, co je [vymezeno na národní úrovni]*“ [RNNO 9: 86].

Primární konotací v diskusi o EU a genderové rovnosti je z pochopitelných důvodů trh práce. Jedna z respondentek upozornila na to, že i když s sebou Lisabonská smlouva do značné míry přinesla konceptuální rozšíření uchopování genderové rovnosti a problematiky diskriminace, přesto v praxi zůstává v zasetí trhu práce, a to i v případech, kdy by pozornost měla primárně směřovat k jiným aspektům (jde například o problematiku genderově podmíněného násilí, která je ve strategických dokumentech EU explicitně vyjádřena od roku 2006¹⁰⁰ nebo sociálního vyloučení). Zároveň vyjadřuje názor, že „*EU určuje i takový ideový přístup k věci (...) OSN, resp. Komise pro postavení žen OSN (CEDAW) řeší postavení žen. Ale EU do toho vkládá více genderovou perspektivu, jako perspektivu postavení mužů a žen, nikoliv jako postavení žen specificky*“ [RGE 2: 16]. Poté se v rozhovorech objevovaly některé další oblasti s tím spojené, nejdříve sladování pracovního a rodinného života následované problematikou rovného odměňování a nakonec oblastí genderově podmíněného násilí. Byly jmenovány i oblasti rovného zastoupení v rozhodovacích pozicích, nicméně některé z respondentek se vyjádřily v tom

¹⁰⁰ EU, 2006

smyslu, že na tuto oblast, i přesto, že je součástí evropské agendy již dlouhou dobu, lze jen obtížně získat prostředky ze systému strukturálních fondů.

Teoretické vymezení konceptu genderové rovnosti, zacházení s ním a strategie jeho prosazování v rámci Evropské unie z pohledu většiny respondentek nicméně poskytuje potřebný teoretický rámec pro jejich činnost: „*myslím si, že je to zároveň (...) dostatečně široce rozkročené, že se do toho vejde strašná spousta věcí a v zásadě je to dostačující, byť ano, jsou tam deficiency*“ [RGE 2: 17]. Připouští ale, že primární orientace přístupu EU na otázky trhu práce ovlivňuje i zacházení s ostatními aspekty genderové rovnosti: „*převládá (...) přístup, kde hlavní je ekonomická perspektiva a co nejvyšší zapojení žen na trhu práce (...) takže někdy tomu ty ostatní věci podléhají,*“ [RNNO 3: 24]. Zároveň se ale také většina domnívá, že rozhodující nastavení (teoretické i administrativní), které ovlivňuje zásadním způsobem jejich činnost včetně usnadnění nebo ztížení možnosti věnovat se určitým teoretickým oblastem, se odehrává na národní úrovni, v rámci pověřených institucí. Některé evropské iniciativy jsou organizacemi nahlíženy i jako vývojově pokročilejší: „*v něčem [je] možná unie i napřed (...) třeba začne řešit i zastoupení žen ve vedení firem formou zavádění kvót, což [je] pro český kontext poměrně radikální krok*“ [RNNO 3: 24].

Zároveň některé respondentky upozorňují na rozpor mezi deklarovanými hodnotami a cíli a reálnými kroky k prosazování genderové rovnosti na evropské i národní úrovni, včetně institucionálního zajištění a alokace potřebných prostředků:

EU se soustředí obecně na trh práce, ale spousta jiných témat, které s genderem souvisejí, (...) jsou velmi opomíjená, resp. nejsou podporovaná (...) prostřednictvím Evropského sociálního fondu. Takže (...) vlastně ta implementace je hodně na papíře a na úrovni deklarací, než že by do toho skutečně šly peníze, nebo [že by prosazování genderové rovnosti] podporovali, nebo dělali tu politiku. [RGE 1: 1]

Jedna z respondentek uvedla, že může také existovat rozpor, resp. nesoulad mezi tématy, která jsou prosazována nebo alespoň určena jako prioritní v širším evropském kontextu zacházení s genderovou rovností a tím, co se nakonec objeví v českém prostředí v konkrétních grantových výzvách. Například oblast zastoupení žen v rozhodovacích pozicích je dlouhodobě součástí agendy EU, „*druhá věc je, že se to ne nutně odráží v tom, jaké grantové výzvy jsou vypsány u nás*“ [RNNO 3: 24]. Naráží tak na problematiku zúženého tematického spektra, které se ve výzvách ESF v praxi objevuje. Jiná respondentka uvádí k procesu určování podoby operačních programů a výzev následující: „*zdaleka to není tak, že by ten donor měl nějakou*

promyšlenou strategii a vlastně je to všechno v jednání, je to dvojstranná smlouva, (...) je to prostě vzájemná komunikace“ [RGE 5: 43].

V diskusi o tematických oblastech práce s genderovou rovností na evropské úrovni jedna z respondentek zmínila téma chudoby a sociálního vyloučení jako možné chybějící, resp. nedostatečně podporované jak ze strany společenství, tak i na národní úrovni:

[účastnila jsem se] (...) konference, (...) co pořádala [Evropská] komise k tomu novému plánu genderové rovnosti. A tam x lidí to téma chudoby hodně akcentovalo, ale přišlo mi, že to nepadalo úplně na úrodnou půdu ze strany komise (...) Ale jinak chudoba, jo, je to téma, které je určitě těžce poddimenzováno finančně, kapacitně (...). [RNNO 3: 31]

Důležitým a z pohledu některých organizací nedostatečně řešeným problémem je disparita mezi novými a starými členskými zeměmi. Odlišná historická zkušenost, vývoj společenské diskuse, politická otevřenost nebo institucionální zajištění a podpora způsobují odlišné podmínky, ve kterých je práce s genderovou rovností prováděna:

proto jsme i založili v rámci European Women's Lobby novou skupinu, kde jsou země z Balkánu, pobaltské země a ty středo a východoevropské (...) kontext u nás je jiný, ale má se za to, že jednou jsme v unii, tak prostě jsme v unii a jsme na tom stejně jako všichni ostatní, ale není tomu tak, (...) ta genderová témata se u nás mnohem hůř prosazují, nefunguje to, jak by mělo. [RNNO 3: 24]

Období kolem vstupu do EU navíc znamenalo v mnoha ohledech rozrušení pevných, ustálených přístupů a způsobů smýšlení a hledání nebo vyjednávání nových vzorců, prostorů a přístupů. Genderová rovnost se díky své přítomnosti v unijní agendě dostala z *disentu* a stala se relevantním tématem pro českou institucionální scénu. V tomto ohledu se jednalo o důležitou příležitost, jak ale vyjadřuje jedna z respondentek:

od momentu, kdy jsme se stali součástí unie, tak se to v něčem tak jakoby zabetonovalo, (...) ty cesty [které byly] otevřené v době před vstupem do unie, se uzavřely, v některých [nových členských] zemích úplně, u nás to až tak úplně zabetonované není a v poslední době je to lepší (...) máme [ale jako region] mnohem větší problém s naplňováním těch principů než ve zbytku evropských států (...) snažíme se vůči Evropské komisi a dalším vykomunikovat, že náš region potřebuje trošku odlišný přístup, větší pozornost. [RNNO 3: 24]

Snaha o reflexivitu a získání zpětné vazby přímo od českých genderových a (pro)ženských organizací ze strany EU, konkrétně Evropské komise, je organizacemi velmi oceňována a mohla by se stát základem změn nebo alespoň podnětem pro změny na úrovni dialogu mezi ČR a EU a mohla by s sebou přinést zlepšení na národní úrovni: „(...) je [tam] reflexe ze strany unie a komise, že to, co jim zprostředkovávají zástupci států, nemusí vždycky být úplně

pravda, a že i když jim tvrdí, že funguje dialog s občanským sektorem, tak to nemusí vždycky nutně být pravda“ [RNNO 3: 28]. Setkání mezi zástupci Evropské komise a genderovými organizacemi proběhla např. k tématům implementace evropských strukturálních fondů, k připravovanému národnímu programu reforem nebo diskusi o stavu genderové rovnosti v ČR a o hlavních problematických oblastech s ní spojených.

Výtkou směrem k nastavení systému prosazování genderové rovnosti na evropské a následně tedy i na národní úrovni je přílišná orientace na kvantitativní přístupy v různých fázích a oblastech podporovaných aktivit a zároveň nedostatečná pozornost věnovaná kvalitativní dimenzi: *„oni prostě jedou kvantitativním přístupem (...) posouvají se z bodu A do bodu B, zvyšují zaměstnanost (...) a to propadá dolů a dolů, až to propadne do každého z projektů“* [RGE 2: 20]. Respondentka tímto naráží na vysokou administrativní zátěž, nutnost generování širokého spektra kvantitativních dat (která zároveň mohou být modifikována v závislosti na zájmu/požadavku toho, co má být viditelné) v rámci každého z projektů podpořených z mechanismu strukturálních fondů. Legitimní otázkou, kterou si respondentky kladou, je to, jakou vypovídající hodnotu mohou mít taková data o kvalitě projektu.

Jedna z respondentek upozorňuje na to, že důvodů, proč se EU nevěnuje potenciálně problematickým tématům v rámci oblasti genderové rovnosti, může být více. Jedním z nich je podle ní genderovanost evropských institucí, tedy to, že *„Evropská unie se potýká s úplně stejnými [situacemi], možná trošku v menším měřítku jako my tady, (...) třeba samotný Evropský institut pro genderovou rovnost [se potýká s obtížemi], takže nastolování nějakých [složitějších] témat je pro ně také svým způsobem problematické“* [RGE 5: 48]. A poukazuje na chybějící politickou vůli, problematiku významnosti agendy a zodpovědnosti zemí na finální podobu dohod:

Možná je to nějaká sebezáchovná taktika, aby nevyvolávali v zemích (...) větší odpor (...) možná si s tím takovou extra práci nikdo nedá, protože by to vlastně možná bylo i kontraproduktivní (...) ale může to tam nějak v pozadí být a jedou cestou menšího odporu. Ale zároveň oni mají na druhé straně toho partnera, ty jednotlivé země, Českou republiku, prostě vyjednávají s někým. [RGE 5: 48]

3.2.1.2. Zacházení s genderovými tematikami na národní úrovni - reflexe ze strany NNO

Zacházení s genderovými tematikami na národní úrovni a především pak otázka spojená se strukturálními fondy jakožto hlavním a v objemu největším možným zdrojem prostředků pro

oblast prosazování genderové rovnosti v kontextu ČR, je pro všechny dotazované organizace významným tématem. Rozhovory tento fakt potvrdily a dokazuje to i objem shromážděných informací v rámci této podkapitoly. Míra kritičnosti vůči konceptuálnímu vymezení byla částečně ovlivněna zaměřením organizace a tím, zda aktivně využívá těchto prostředků, a také úlohou, kterou ve vývoji organizace evropské prostředky sehrály:

(...) rozhodně [čerpání prostředků] ovlivnilo to, jak organizace vypadá a jak je profesionalizovaná. Protože vlastně [sdružení] vzniklo poměrně živelně (...) přičemž zaměstnankyně [tu] byly asi dvě. (...) A kdybych to měla nazvat úplně pragmaticky, tak jak to já vnímám subjektivně ve spojení s dobou, kdy jsem do [organizace] přišla, tak (...) [jak ji] známe dneska, tak to vzniklo právě na základě toho, že získala velký grant [z prostředků EU] (...), bylo to období, kdy organizace poprvé měla víc zaměstnanců, zaměstnankyň a kdy se profesionalizovala. [RNNO 4: 32]

Pro tyto organizace zároveň získání významného grantu znamenalo možnost zahájit nové aktivity a předurčilo budoucí hlavní tematické zaměření organizace. Zároveň je některými z NNO tento vývoj vnímán nikoliv jako odklon od původního směřování, ale jako kontinuální přechod navazující na předchozí období:

[Získaný grant] byl zaměřený na trh práce, kde se vlastně etablovaly (...) všechny ty klíčové aktivity, které nějakým způsobem děláme doted'. Zároveň to vyšlo z těch kořenů, které tady byly, protože to byl velký mezinárodní projekt, byla tam spolupráce napříč Evropou, na které vlastně organizace stála v té době předtím. Takže to nebylo něco [takového], že by se úplně vygumovala historie a prostě jenom jsme šli tam, kde byly peníze, ale nějak to kontinuálně vyplynulo (...) od té doby ten náš fokus je na pracovním trhu, ale těžko se dá říct, kde je příčina a kde je následek. [RNNO 4: 32]

Nicméně většina z organizací považuje tematické pokrytí a konceptuální vymezení genderové rovnosti v grantových výzvách v rámci strukturálních fondů obecně (až na výjimky) za poměrně úzce zaměřené. To přispívá k tomu, že se organizace ve snaze zajistit prostředky na svou činnost snaží stávající aktivity přeformulovat tak, aby se do kritérií vypisovaných výzev vešly, nebo svou činnost přizpůsobují dané tematické oblasti.

Za problematickou a úzce vymezenou tedy považují rovinu obsahovou, čili konceptuální, a z toho vyplývající omezenou možnost reálně přispět ke zvýšení genderové rovnosti. A to zejména pokud je brán v potaz dekonstrukční potenciál vůči genderovému řádu a genderovým stereotypům, které by v sobě všechny projekty tohoto typu měly v principu nést. Zdá se, že některé typy podpořených aktivit paradoxně napomáhají upevňování stereotypního dělení genderových rolí.

Výtky směřují k selektivnosti témat obsažených ve výzvách a úzkému vymezení překladu evropského směřování v oblasti genderové rovnosti do českého prostředí. Zároveň i v samotném rámci oblasti genderové rovnosti na trhu práce existují tematické podoblasti, které zůstávají stranou:

[vymezením výzev] se dost určovalo, co ty nevládky budou dělat za témata a nejenom to, jaká ta témata budou dělat, ale i co v nich budou dělat (...) často to bylo spojeno s nějakým sladčováním pracovního a osobního života a na jiné věci jako třeba rovné odměňování už se nedostalo, přitom je to stejně tak trh práce, stejně tak gender je to posilování rovných příležitostí, ale peníze na rovné odměňování bylo strašně těžké sehnat, zatím co si tam mohla psát na genderové audity a jak si ty firmy budou zavádět různá ta opatření, ale těch platů se to víceméně netýkalo (...) týkaly [se toho] ty audity, ale dál to nikdy nešlo, ty firmy na to nechtěly ani sáhnout (...) přitom téma rovného odměňování je na evropské agendě dlouho dobu¹⁰¹. [RNNO 10: 97]

Jiná respondentka poukazuje na stejný problém úzkého vymezení tematik i v samotném rámci oblasti pracovního trhu: „*sladčování, nemluvíme tedy o rovných platech, mluvíme opravdu o sladčování, prostě (...) aby ženy mohly pracovat*“ [RGE 1: 2].

Problematické mohou být i způsoby, jakými se k tématům přistupuje, jaké postupy a řešení jsou navrhovány: „*s tím se pojí to, jaká politika a mechanismy se prosazují, například v případě sladčování [pracovního a rodinného života] jeden z mechanismů, které se velmi často nabízí, jsou zkrácené úvazky*“ [RNNO 10: 97]. Ty mohou být výhodné z krátkodobého hlediska, například tím, že mohou usnadňovat návrat na trh práce. V dlouhodobém měřítku ale prohlubují rozdíly v příjmech mezi ženami a muži (včetně negativního dopadu na výši penzí), nebo ztěžovat kariérní růst. Navíc se ukazuje, že „*částečné úvazky si berou z velké části jen ženy*“ [RNNO 10: 97]. Tento mechanismus má tedy výrazný genderový rozměr a je dvojsečný, „*ve chvíli, kdy projekty byly zaměřena určitým způsobem [ale jisté aspekty byly opomíjeny nebo nereflktovány], tak se komplexnost mohla (...) ztratit a mohly být prosazovány slepě některé mechanismy, které mohou mít i negativní dopady*“ [RNNO 10: 97].

Organizace, jejichž rozpočet je úzce spjatý s prostředky přicházejícími z Evropské Unie, a to zejména prostřednictvím strukturálních fondů, svou situaci vnímají jako závislou, která by jim mohla způsobit zásadní potíže v případě, že by došlo k omezení těchto prostředků: „*Polovina financí organizace je z ESF (...) což samozřejmě je určité riziko, to víme*“ [RNNO 7: 68]. Nebo: „*[Evropské prostředky využíváme tak jako] většina českých neziskovek (...) je to hlavní zdroj*“ [RNNO 6: 60]. Jiná respondentka se k tomuto problému vyjadřuje takto:

¹⁰¹ Některé projekty na téma rovného odměňování žen a mužů byly v českém prostředí podpořeny granty z Evropské komise.

Jednoznačně závislí jsme. Ukazuje se to přesně ve chvílích, kdy dochází k prodlevám mezi jednotlivými výzvami (...) bylo velké štěstí, že byly vyhlášeny Norské fondy, takže ty nám vlastně pomáhají překrývat tu časovou mezeru, ale jinak by to rozhodně nebylo k přežití (...) [pro nás to představuje] určitě nějakých 80 – 90% [prostředků]. [RNNO 4: 33]

A později k tématu ještě doplňuje:

(...) míra té nejistoty, opravdu teď víme, že jestli nebudeme úspěšní v další vlně grantů, (...) tak to prostě můžeme zavřít (...) je to, si myslím, dost škoda. A obdobně jsou na tom i jiné neziskovky. Spousta jich zavřela, pak se složitě obnovují, protože prostě lidé jsou schopní, najdou si práci, (...) rozsype se ta struktura, přijdete o kancelářské prostory, o takovéhle provozní věci a pak to znovu skládat je mnohem náročnější. [RNNO 4: 37]

Nedostatek alternativních zdrojů zmínily s různou mírou intenzity vnímání závažnosti všechny organizace: „*ty státní peníze nebyly v podstatě žádné až donedávna, a i tak jsou spíše symbolické, tak to ESF zachraňuje a Norské fondy taky částečně, [evropské financování] je to zásadní*“ [RGE 1: 5].

Vezmeme-li v úvahu fakt, že zdaleka ne všechny genderové a (pro)ženské neziskové organizace, které působily na české scéně v období kolem vstupu do EU, chtěly nebo dokázaly svou činnost sladit s nabízenými možnostmi čerpání ze strukturálních fondů, a tedy svou činnost omezily nebo ukončily (např. Vajdová, 2004, Hašková a Křížková, 2006), tak organizace aktivní dnes jsou v převážné většině, tedy až na výjimky, na zdrojích z EU (strukturální fondy nebo další programy a iniciativy EK) závislé. Další zdroje, které jsou k dispozici, pomáhají z pohledu organizací spíše překlenovat období prodlev mezi koncem jednoho a začátkem dalšího programového období nebo pomáhají financovat aktivity tematicky se vymykající obvyklému vymezování výzev v rámci strukturálních fondů. S problematikou čerpání ze strukturálních fondů souvisí zmiňovaný problém zpoždování ve vypisování výzev nového programového období:

dvakrát po sobě (...) se zdrželo financování [z ESF] navzdory tomu, že v Evropě byly ty prostředky alokovány, byly vyčleněny, vědělo se, že bude možnost čerpat, (...) a zhruba do jakých prioritních oblastí, (...) tak stejně došlo k prodlevám (...) v tom rámci, který musí Česká republika vyprodukovat a musí ho nechat odsouhlasit v Bruselu na to, aby se dalo čerpat. Tohle by se dalo určitě zrychlit, (...) není to nic nepředpokládaného, nic (...) na poslední chvíli (...) ví se o tom dopředu a je to asi [o] nastavení práce. [RNNO 4: 37]

Během rozhovorů se objevilo další z témat spojených s účelným využíváním prostředků ze strukturálních fondů určených na aktivity podporující genderovou rovnost a téma přístupu státu k zajištění této agendy. Z pohledu organizací by stát měl alokovat dostatek vlastních

prostředků ze státního rozpočtu na zajištění implementace agendy genderové rovnosti, a to včetně finančního zajištění institucí, které jsou pověřeny se jí zabývat. Podle organizací by tedy pro tento účel neměly být používány prostředky ze strukturálních fondů:

[spatřuji jako] více než problematické to ‚vyloupnutí‘ docela velkých peněz, které jsou alokovány do rovných příležitostí těmi státními orgány, (...) než jsou veřejné výzvy (...), tak jsou takzvané uzavřené výzvy, které jsou pro státní správu, (...) je připravena výzva k otevření pro krajské úřady, je uzavřená a je nesoutěžní, (...) tohle jsou věci, které na jednu stranu chápou, (...) ale z hlediska toho [systému] financování si myslím, že je to principiálně špatně. [RNNO 4: 38]

Stejná výtka směřuje k využití těchto prostředků na zajištění služeb, které by za běžných okolností byl stát nucen pokrývat z prostředků státního rozpočtu (zde respondentky naráží na nedostatečnou síť předškolních zařízení).

V diskusi o formulaci a zacházení s genderovými tematikami nebo *překladem* evropského směřování a priorit v této oblasti do českého prostředí (překlápěním evropského vymezení genderové rovnosti a jeho prosazování) je třeba zmínit zásadní vliv politické atmosféry v zemi. Ta je ze strany většiny organizací považována za určující pro míru otevřenosti agendě genderové rovnosti:

(...) na obecnější rovině nebo na úrovni toho překlápění evropských témat do českého prostředí to je samozřejmě otázka nějakého politického kontextu. A ten je strašně silný. Je hrozně znát, (...) jak to v kterém období vypadalo. A proto když hodnotím těch 10 let, tak většinu z toho období jsme měli vlastně poměrně konzervativní vlády, které k tomu tématu byly buď lhostejné, nebo až vyloženě (...) hostilní. [RNNO 3: 28]

Jiná respondentka k tomuto tématu uvádí: „*jak do toho hrozně zasahuje politická reprezentace, že může být dobrá vůle, ale pak přijde nějaký náměstek a řekne, že takhle to zkrátka nebude, tak to tak není*“ [RGE 1: 3].

V této souvislosti vidí NNO jisté zlepšení a větší otevřenost ze strany státu a jeho institucí. Neziskový sektor byl např. oproti předchozím letům přizván ke spolupráci na Národním programu reformem už v období jeho vzniku: „*v minulosti [jsme] se k tomu dostali, až už to bylo hotové přes Evropskou ženskou lobby. Teď jsme byli u vzniku, když vláda dávala dohromady ten program jako takový. Taky to souvisí s tím, že máme jinou politickou konstelaci. (...) Ta politika na to má naprosto zásadní dopad*“ [RNNO 3: 28]. Jiná respondentka také vidí zlepšení oproti minulosti a uvádí:

Úspěchem (...) je to, že se povedlo právě také díky oddělení¹⁰² prosadit nějakou systémovou podporu nevládek, které se věnují genderové problematice. Ale je to prostě ve strašně malém rozsahu. Je tady standardně nějakých 20 žádostí, je tam dejme tomu dvoutřetinová šance na to uspět (...) a jsou to granty typicky na provoz organizace, což je moc fajn, protože takových grantů je fakt málo, nebo v zásadě nejsou vůbec žádné, (...) pomůže nám to, jsme za to rádi, ale není to nic, co by nějak systémově řešilo otázku bytí a nebytí. [RNNO 4: 33]

Změny potvrzuje i další respondentka a zároveň upozorňuje na jev spojený s jistou flexibilitou strukturálních fondů, které se podle ní přizpůsobují politickému prostředí v zemi:

[otevřenost vůči některým tématům] se hrozně změnila, ale ne v důsledku evropských fondů, ale v důsledku (...) velmi razantní politické proměny společnosti, která pravděpodobně souvisí i s ekonomickou krizí, a tak najednou došlo k takovému velkému obratu. To prostředí se podle mě teď otevřelo za poslední rok a půl úplně neuvěřitelným způsobem. Takový mám já z toho pocit. [RGE 2: 20]

Ne všechny respondentky ale zaujímají takový názor. Jedna z nich uvádí, že ani současná politická změna, která by měla být agendě genderové rovnosti otevřena, s sebou nepřináší zásadní proměnu. Usuzuje z toho na celkově konzervativní naladění ve vztahu k genderovým tematikám jak v české společnosti, tak státních institucích nebo politické sféře:

Je frustrující a překvapující, že i v současné době, kdy lepší vládu ve vztahu k genderové rovnosti asi mít nebudeme, tak to nějak extra dobré není (...) je to nepříjemné zjištění, že ani [současná vláda] o těchto prioritách a o té důležitosti tohoto rozměru přesvědčena není. Nebo někteří ano, ale možná není schopna to prosadit v té své koaliční vládě a má málo hlasů i na té parlamentní půdě (...) vláda samotná nebo (...) ministr [pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu], když chce něco předkládat, tak musí strašně vyjednávat o základních věcech. Jestli je vlastně důležité nebo není mít ženy a muže ve vyrovnaných počtech v rozhodovacích pozicích (...) nebavíme o tom, jaké nástroje jsou lepší a jaké horší (...), ale se bavíme vůbec o tom, jestli to je třeba. [RGE 5: 44]

Významným tématem je pro organizace také nastavení systému dotační politiky ČR a suplování aktivit a služeb ze strany NNO, které by měl zajišťovat stát:

financování z Evropské unie (...) má jasnou logiku v tom, že by to měly být peníze, které jsou startovací, které nashromáždí nějaké procesy, které by [pak už] měly být udržitelné (...) Bohužel, v České republice (...) ten start supluje služby, které tady prostě nejsou. A supluje je prostřednictvím neziskovek. [RNNO 4: 32]

¹⁰² Oddělení rovnosti žen a mužů při úřadu vlády.

Navíc z důvodu nepřítomnosti (resp. nedostatku) jiných zdrojů prostředků, které by mohly pokrývat průběžný, dlouhodobý typ aktivit, jsou organizace nuceny využívat různých strategií proto, aby v projektových žádostech uspěly. Jedna z respondentek upozorňuje na rozpor mezi základní logikou využívání prostředků přicházejících z EU, tedy to, že by měly primárně podporovat inovativní, startovací typy aktivit, a realitou, ve které jsou prostředky čerpány na aktivity dlouhodobě provozované a poskytující dlouhodobé služby:

(...) správně bychom na ně neměli dostat peníze z EU (...) takže je to takové umění komunikace v tom vlastně dělat věci, za kterými si stojíme, které jsou potřebné, které mají obsah, které nejsou přežitě, leč nejsou inovativní. Ale stále se snažit tvářit, že jsou vlastně úplně super inovativní a pořád je nějakým způsobem dostávat do těch grantů. [RNNO 4: 32]

Toto téma je úzce spojené s dlouhodobě diskutovanou oblastí přístupu státu k problematice genderové rovnosti. Jak bylo uvedeno, téměř všechny respondentky se shodují na tom, že v poslední době dochází na této úrovni ke zlepšením, oceňují větší otevřenost genderové agendě, přesto ale vyjadřují opatrnost v celkovém hodnocení.

Pokud je někde chyba, tak v tom, jakým způsobem se s tím zachází z hlediska institucí v České republice a z hlediska toho, jakou tady vůbec genderová problematika má nebo resp. nemá prioritu v nějakých rozhodovacích pozicích (...) hodně se to zlepšuje poslední dobou právě díky práci konkrétních jednotlivců, jednotlivkyň. Je určitě velký posun, že tady vzniklo Oddělení pro rovné příležitosti, (...) nicméně (...) neustále narážíme na to, že genderová problematika je marginalizována, že vždycky, když se rozhoduje, co se odsune na vedlejší kolej, tak gender je prostě první na řadě. [RNNO 4: 33]

Tím se otevírá oblast reflexe celospolečenského vývoje diskuse o problematice genderové rovnosti a ve společnosti sdílených postojů: „já si myslím, že ono to tak v zásadě odpovídá kontextu té společnosti“ [RGE 2: 20].

Spolupráce státu, jeho institucí a genderových neziskových organizací na širším kontextuálním dialogu je zatím stále omezená i přes to, že dochází k určitým zlepšením. Některé zástupkyně organizací zmiňovaly spolupráci v rámci pracovní skupiny vzniklé v souvislosti s přípravou výzev pro aktuální programové období, které se účastnili zástupci a zástupkyně pověřeného ministerstva, neziskových organizací a akademie:

[vznikla] skupina, kde byli jednak lidi z (...) ministerstva, kteří to mají na starosti, a pak jsme tam byli my, bylo nás několik z těch neziskovek nebo z akademický obce (...) a diskutovali jsme (...) zaměření těch dalších výzev... ale z minulosti si [takovou spolupráci] nepamatují vůbec (...) že by jakákoliv konzultace probíhala tak, jak se to děje (...) s těmi novými výzvami, s tím novým

programovacím obdobím. (...) A přitom je to tak, že stát tu povinnost má, (...) unie ho do toho tlačí, ale velice často to naplní nějakou takou podivnou formální cestou, že to ve skutečnosti prostě žádný dialog není, neřku-li že by se to vůbec společně nějak vytvářelo. Teď to bylo poprvé, co tahle možnost byla, co si já pamatuji. [RNNO 3: 27]

Další respondentka se vyjadřuje k tématu spolupráce genderových organizací a státních institucí ve fázi formulace operačních programů a výzev. Oceňuje možnost vyjadřovat se k podobě připravovaných dokumentů, ale uvádí, že by organizace měly mít na jejich připomínkování více času: *„co funguje, ale mohlo by fungovat lépe, je to, že když vznikají operační programy (...) tak je možnost ze strany neziskových organizací je připomínkovat. Co by šlo zlepšit, je časový rámec“ [RNNO 4: 36].*

Více než polovina respondentek spatřuje jako problematický celkově nízký požadavek na genderovou expertízu v procesu utváření výzev, schvalování projektů i jejich monitoringu v rámci ESF ze strany pověřené instituce. Následkem toho jsou podporovány i takové projekty, které nemají po obsahové stránce velký potenciál působit ve prospěch genderové rovnosti. Respondentky zmiňují i nízký kontakt, který pověřená instituce s realizátory schválených projektů a jejich průběhem má: *„[některé úkony ministerstvo] ani nespravuje, oni to mají outsourcované, takže (...) ty papíry jim chodí, oni něco nastaví, ale kontakt s tou prací mají minimální (...) to mi přijde zhoubné, potřebuješ vědět, že se něco děje, potřebuješ vědět kdo, co řekl, co skřípe, abys věděla, co dělat“ [RGE 1: 5].* S tím je spojená často velmi formální povaha vztahu pověřené organizace a realizátorů projektů a v širším smyslu i správa podpořených projektů jako taková. Jiná respondentka zmínila problém outsourcingu ze strany ministerstva při přípravě operačních programů, resp. přípravě návrhů úprav programu, které vybralo soukromou společnost bez expertízy v oblasti genderové rovnosti. Ta sice následně najala na zpracování genderové expertky a experty, přesto respondentka nepovažuje takový systém za systémově vhodný.

Během rozhovorů některé z organizací zmínily problematiku institucionálního zajištění agendy genderové rovnosti na úrovni České republiky a konkrétně pak systém koordinátorek a koordinátorů pro genderovou rovnost, kteří by měli být jakýmsi opěrnými body a garanty odbornosti v oblasti prosazování genderové rovnosti na každém ministerstvu. Upozorňují ale na jejich obvykle minimální možnost reálně zasahovat do rozhodnutí, která se agendy týkají, a také na různý stupeň odbornosti i motivace ze strany samotných koordinátorek a koordinátorů:

ti lidé jsou často na řadových referentských pozicích a nemají šance ovlivnit věci významnějším způsobem. Naopak, velmi často čelí tomu, že jsou konfrontováni s tím, že jako „co tu zase

otravuješ s nějakým genderem?“ A v úplně nejhorším případě i jim samotným je to celkem jedno, (...) bylo by fajn, kdyby ti lidé byli natolik odborní a měli natolik reálnou kapacitu v tom svém úvazku, aby mohli zasahovat do toho, jakým způsobem se tam pracuje s těmi evropskými financemi právě v otázkách genderu a snažit se tam [agendu] prosazovat, (...) to ale naráží limitně na to, jaká je vůbec pozice těchto lidí na těch ministerstvech, (...) [bylo by dobré] nějakým způsobem tohle standardizovat, ty požadavky na ty lidi a na druhou stranu jim dát pravomoci a kompetence, aby to ovlivňovat mohli. [RNNO 4: 36]

Výpovědi respondentek dále potvrzují to, na co už v minulosti bylo poukazováno ze strany širší obce neziskového sektoru, a to že vysoká míra administrativního zatížení spojená se správou evropských projektů (zejména těch ze strukturálních fondů, resp. ESF) a orientace monitoringu projektů převážně na formální vykazování a formální plnění náležitostí nemusí být vůbec schopná podchytit obsahové problémy a posoudit kvalitu provedení a s tím spojený dopad. Zástupkyně jedné z dotazovaných NNO porovnává přístup donorů běžný v období před nástupem evropských fondů:

fungovala (...) větší míra důvěry a ti donoři (...) skutečně věděli, co ty organizace dělají a viděli to, tak podle mně ve (...) výsledku to bylo mnohem efektivnější (...) měli přehled o tom, co se reálně v rámci těch projektů děje. (...) Dnes [se] vám v životě nikdo nikam nepřijde podívat, ale přijde milion kontrol, kde (...) kontrolují přesně jen (...) ty formality. Strašně se to posunulo. [RNNO 3: 27]

Navíc se komplexní, časově i personálně náročné administrování takových projektů mívá zamýšleným účinkem zaručení kvality realizace. Jak uvádí jedna z respondentek „(...) nějaký způsob měřitelnosti být musí, přijde mi [ale], že se to trošku překlopilo až ad absurdum, navíc se všichni naučili s tím nějak fungovat a nějakým způsobem to obcházet (...) stalo se z toho takové formální vykazování“ [RNNO 3: 27]. Organizace na tento problém pověřené instituce dlouhodobě upozorňují. Poukazují na přílišné administrativní zatížení projektů i na formální povahu monitoringu, který může být, a také často bývá, obcházen. Zatím se ale zdá, že se situace v tomto ohledu nelepší. Podle slov zástupkyně jedné z dotazovaných organizací:

(...) s každou další výzvou mi přijde, že to je složitější a složitější. Když to porovnáám tehdy s tím JPD 3 a tím, kam se to dostalo (...) v posledních letech, nějaké ty OPVK a všechny tyhle výzvy, to je něco tak strašlivého, že si vůbec neumím představit, že bychom to vůbec (...) utáhli jako organizace a to ty zkušenosti s těmi projekty máme. [RNNO 3: 27]

V porovnání s nimi jsou výzvy přicházející přímo z Evropské komise administrativně méně náročné, a proto organizacemi oblíbenější. Některé respondentky se zároveň domnívají,

že nastavování způsobu administrace a s ní spojeného monitoringu probíhá na národní úrovni. Problém tedy spatřují v nevhodném nastavení na straně českých institucí:

[programy Evropské komise mají jednotná] (...) pravidla (...) a jsou tak neuvěřitelně snadné administrativně, tak, že jsme tomu nevěřili, že to je vůbec možné. Takže takové to tvrzení, že je to kvůli Bruselu, ne, není to pravda. Je to o tom, jak si to nastavíme my tady. Bohužel, navzdory těm evaluacím, které proběhly, tak se děje pořád přesný opak. [RNNO 3: 27]

V diskusi o přerozdělování evropských prostředků v národním prostředí, konkrétně v rámci výzev zaměřených na prosazování genderové rovnosti, představuje pro většinu organizací problematiku bod realizace aktivit komerčními subjekty, které se na danou problematiku často vůbec neorientují. Výhrady jsou vznášeny ve více rovinách.

Jedním z jevů, které fungování strukturálních fondů provázejí, je právě vznik nových subjektů, které se tematice prosazování genderové rovnosti nevěnují, resp. mají v oblasti velmi omezenou zkušenost. Ty se stávají novými konkurenty stávajících genderových a (pro)ženských organizací, které jsou ale zároveň ze strany státu považovány za nositelky vědomostí a zkušeností v oblasti prosazování genderové rovnosti. Kritiky se tedy nezaměřují jen na problematiku kvality a odborného zajištění aktivit, ale také na náplň realizace samotné nebo na efektivní využití přidělených prostředků. Jedna z respondentek uvádí: „vznikly nejen firmy, ale i neziskovky, který [byly zřízeny] čistě za účelem čerpání evropských dotací, i když to [pověřená instituce] ví, je z toho nešťastná, snaží se je od toho nějak odstříhnout, ale je to skoro nemožné“ [RNNO 3: 26]. Dále zmiňuje, že subjekty primárně zřízené za účelem získávání dotací: „jsou schopny zrealizovat projekt, který po formální stránce vypadá úplně úžasně, mají [naplněny] všechny indikátory atd., ale ve skutečnosti tam třeba ty aktivity ani neprobíhaly (...) jsou schopni si sehnat lidi na prezenčku, nebo je podepíšu nebo tak“ [RNNO 3: 27]. Jiná respondentka vyjadřuje svou skepsi k systému implementace projektů na podporu genderové rovnosti komerčními subjekty, které se problematikou nezabývají:

Já jsem snad ještě za tu dobu, co se v tom pohybuju, nepotkala komerční firmu, která aby čerpala projekt na podporu genderové rovnosti a dělala to proto, že to chce dělat a proto, že ji to zajímá, a proto, že to bude chtít dělat i po tom, až už ty peníze mít nebude (...) osloví je konzultantská firma, řekne: „My vám napíšeme projekt. Dostanete 5 milionů, my si z toho vezmeme 20% nepřímých nákladů a celé vám to zadministrujeme.“ Potom si na to někoho jako najmou, na pozici genderového experta, expertky, prostě celá ta firma toho člověka nenávidí, protože to nechtějí dělat, nechtějí s tím mít nic společného, a pořád posloucháte: „My jsme do toho šli, protože nám řekli, že nebudeme muset nic dělat.“ A to je prostě totální frustrace. [RNNO 4: 41]

Vezmeme-li v potaz relativně omezené zdroje financování genderových a (pro)ženských organizací v českém prostředí, nabývá popsany problém ještě dalších rozměrů.

Citlivým a přesto zmiňovaným tématem v souvislosti s procesem schvalování projektových žádostí k výzvám ze strukturálních fondů je možná existence korupčního prostředí, nestandardních postupů, střetu zájmů nebo vyvíjení tlaku na hodnotitele:

(...) hodnotitelka (...) ví i o těch případech (...) kdy je projekt totálně nepoužitelný a oni jí ho vrací a vrací, ať ho přehodnotí. (...) Nám se třeba stalo, že nás všechny jako ty odmítnuté (...) žadatele oslovila firma (...) a nabídla, že nám napíšíou ty granty a vyloženě nám v tom dopise napsali, že nám můžou téměř s jistotou zaručit, že pokud to pro nás budou psát oni, tak ty granty dostaneme, protože jejich zaměstnanci působí zároveň jako hodnotitelé. [RNNO 3: 29]

V reakci na tyto skutečnosti zavedlo např. MPSV etický kodex hodnotitelů. Podle slov organizací to ale není dostačující opatření. Někteří z příjemců prokazatelně nemají žádnou zkušenost s oblastí prosazování genderové rovnosti, přesto se stávají realizátory takových programů, respondentka uvádí příklad: „firma o dvou zaměstnancích, která šije psí pelechy, dostane projekt za několik milionů Gender všude kolem nás“ [RNNO 3: 29]. Některé organizace si podobné situace vysvětlují právě existencí korupčního prostředí a jedna z respondentek doplňuje: „byť je tam upřímná snaha ze strany těch lidí, kteří to administrují na (...) [ministerstvu] s tím něco dělat, tak jsou proti tomu (...) bezmocní“ [RNNO 3: 29]. Transparentnosti, minimalizaci korupčního prostředí a zajištění kvality podpořených projektů by podle organizací mohlo napomoci zveřejnění informace o tom, kdo na pozicích hodnotitelů působí: „vím o lidech, kteří dělají hodnotitele, kteří tomu rozumí, ale je tam spousta takových, kteří tomu buď nerozumí, anebo právě to nějakým způsobem ovlivňují (...)“ [RNNO 3: 29].

Nadějí na zvýšení kvality podpořených projektů by se také mohla stát nově vytvořená Genderová expertní komora ČR, která sdružuje odbornice a odborníky v oblasti genderové rovnosti. Jedna z respondentek vidí v této iniciativě také důležitý prostor, jakousi platformu pro vnitřní diskusi v rámci genderového a (pro)ženského hnutí v České republice:

(...) myslím si, že to je velmi dobrá příležitost pro nějakou diskusi nad tím, kam to celé směřuje a jestli opravdu tu práci děláme tak skvěle, nebo co znamená dělat tu práci skvěle. Jestli to znamená umět říct definici genderu nebo jestli to znamená (...) dělat dobře genderové audity, nebo jestli to znamená něco jiného. Myslím, že tahle diskuse tu prostě ještě neproběhla. [RGE 1: 9]

Dalším opatřením, tentokrát na evropské úrovni, které by ale mohlo mít pozitivní vliv na prosazování genderové rovnosti v ČR, jsou tzv. předběžné podmínky (ex-ante kondicionality) nově zavedené pro aktuální programové období. Jejich splnění je klíčovým předpokladem pro možnost čerpání prostředků ze strukturálních a investičních fondů:

[Tyto] předběžné podmínky musí každý stát naplnit, aby mohl čerpat v novém programovém období. A mimo jiné jednou z těch předběžných podmínek je rovnost žen a mužů.¹⁰³ Takže horizontálně do všech operáků se musí promítat rovnost žen a mužů, (...) ta ex-ante kondicionalita do toho vnáší samozřejmě novou dimenzi. [RGE 2: 17]

Z rozhovorů vyplývá, že většina organizací považuje za výrazně nedostatečný způsob práce se zásadou genderové rovnosti jako horizontální prioritou. Hlavním důvodem je podle nich nedostatečná znalost problematiky a způsobů práce s ní: „co se nedaří dlouhodobě, je to, že to má být ta horizontální prioritou a s tím (...) nikdo neumí pracovat, a nepracuje. Všichni napíšu ‚ano‘, odškrtnou si tu kolonku a tím to končí“ [RNNO 3: 27]. Ke stejnému tématu se vyjadřuje jiná respondentka: „s gender mainstreamingem se v České republice operuje, ale reálně vlastně nikdo asi nedokáže ani říct, co to je, natož aby to někam zaváděl, natož aby jako věděl, jako to udělat [RNNO 9: 87]. Tento problém tedy nejenom že ovlivňuje (ne)zohledňování a (ne)přítomnost genderové dimenze ve veškeré veřejnosprávní činnosti včetně provádění genderové analýzy dopadu dané činnosti nebo opatření, ale může mít vliv i na obsah všech grantových výzev.

Z rozhovorů vyplývá, že mezi tematické oblasti, které se v českých genderově zaměřených aktivitách vyskytují méně často nebo se s nimi hůře pracuje, a to jak z důvodu určité společenské resistance, tak z důvodu obtížného finančního pokrytí takového typu aktivit, patří například oblasti zaměřené na systémové změny, kořeny nerovností nebo společensky obtížněji diskutovatelná témata, oblast chudoby a sociálního vyloučení, téma prostituce, genderové dimenze migrace a transnacionálních identit, etnicity, multikulturality, transgenderu, násilí v GLBT+ vztazích nebo téma mužů a péče, a to v nejširším slova smyslu. S různou intenzitou tuto skutečnost potvrzují všechny respondentky.

Jak bylo řečeno, tematické oblasti a přístupy zůstávající mimo hlavní vymezení prioritních oblastí jsou například aktivity zaměřující se na systémové změny, původ nerovností nebo radikálnější feministické přístupy, tedy oblasti, se kterými se z různých důvodů pracuje hůře: „některá témata, typicky třeba lobbovací aktivity [vyvíjející] tlak na systémové změny, to se

¹⁰³ Obsahová část je v gesci Oddělení rovnosti žen a mužů při úřadu vlády.

[do současného vymezení] úplně nevejde. Nebo nějaké dejme tomu, radikálnější, aktivističtější aktivity“ [RNNO 3: 25].

Jiná respondentka vyjadřuje záměr jejich organizace se na tyto oblasti více zaměřit: *„chtěli bychom rehabilitovat pojem feminismus (...) hodně se to dotýká sexismu v každodenním životě a (...) genderových stereotypů“ [RNNO 9: 88].* I další organizace uvádějí, že v posledních letech není snadné získat prostředky k zajištění aktivit spojených s hlubší konceptuální prací a jejím prosazováním:

mám pocit, že dřív [v období těsně po vstupu do EU] to bylo jednodušší (...), že ty výzvy byly mnohem otevřenější, (...) když byly ty první výzvy, (...) tak to byly projekty, které [pracovaly s konceptem feminismu]. To je dnes nepředstavitelné. (...) Nějaká koncepční činnost, kampaně, osvěta. To si myslím, že se odbourává čím dál tím víc. Takže svým způsobem, byť nedokonale, [ty výzvy byly] dřív mnohem svobodnější. [RNNO 6: 59]

Jedna z organizací se vyjadřuje k tematické oblasti genderové dimenze chudoby:

[V ČR] se tomu v podstatě nikdo úplně nevěnuje a přitom je to zásadní téma. A když už se tomu někdo věnuje, tak spíš (...) [jde o] víc zaměřené iniciativy, které zase nemají tu genderovou dimenzi. Hodně jsme to řešili (...) v rámci České ženské lobby, že bychom se rádi tím směrem víc [ubírali] (...) [zatím] se snažíme lobbovat. Teď je třeba ve hře zákon o zálohovaném výživném, jako konkrétním legislativním opatření, které by mělo pozitivní dopad na ty nejvíc ohrožené skupiny (...) na tohle jsme vždycky jenom upozorňovali, ale že bychom měli nějaké [cílené] projekty, [to] ne. A rozdíly v penzích s tou chudobou hodně souvisí, to je mimochodem teď velké téma v unii (...) Takže v unii o tohle docela je snaha. [RNNO 3: 31]

Dalším z témat, které se podle respondentek nesnadno finančně zajišťuje, je problematika prostituce, a to zejména v případech, kdy není napojována na oblasti sociální a zdravotní asistence nebo na oblast násilí a obchodování s lidmi, tedy s přesahem do trestné činnosti. Jedna z respondentek k tomu uvádí: *„bylo hrozně složité najít peníze na něco jiného [než je trh práce] (...) třeba na nějaký výzkum k prostituci nebo jiná témata, která byla palčivá, to prostě skoro nešlo“ (RNNO 10: 97).* Rozhovory také potvrzují existující rozpolcení genderového a (pro)ženského hnutí ve vztahu k tématu prostituce a jejímu výchozímu uchopování. Zastoupeny jsou v českém kontextu dva základní a zásadně se odlišující přístupy. Jeden zastává abolicionistický přístup s požadavkem kriminalizace poptávky, druhý přístup pracuje s modelem legalizace. Slovy jedné z respondentek je prostituce ve své obecné rovině:

(...) něco, na co se strašně špatně shání peníze a vlastně ho tady nikdo moc nedělá a jedním z těch důvodů je, že prostě systematicky se mu nikdo nemůže věnovat, protože na to nenajde

financování (...) V rámci prostituce je spousta témat, která jsou průřezová a dají se různě provázovat, na což (...) [některé organizace] přišly (...). [RNNO 10: 103]

Organizace, které se oblasti prostituce věnují, dokázaly propojit toto téma s poskytováním zdravotní a sociální asistence i navázat tematiku na oblast trhu práce. Vznikly tak společné iniciativy NNO zaměřených na ženy v prostituci a zároveň žijící bez domova, „*ale to se týkalo osob, které odchází z prostituce, netýkalo se to těch, které jsou aktivní*“ [RNNO 10: 103]. Vstupním bodem umožňujícím čerpání prostředků ze strukturálních fondů tedy často stále zůstává trh práce a možnost návratu těchto žen na něj.

Některým organizacím se dlouhodobě daří pracovat s touto tematickou oblastí i proto, že je jejich zaměření není primárně jen advokační, ale aktivity jsou provázány s poskytováním zdravotní a sociální asistence (zejména) ženám v prostituci: „*my jsme se díky strukturálním fondům vlastně velmi rozrostli. Mohli jsme rozšířit naše služby, teď jsme jako dostupnější klientkám (...) nám to pomohlo v modifikaci služeb (...) začali jsme používat jiné nástroje, (...) [ovlivnilo to naše] služby, přístupy a samozřejmě i to, že jsme mohli nabrat další lidi do naší organizace*“ [RNNO 7: 69]. Pro tuto organizaci paradoxně nutnost sladit grantovou žádost se zaměřením výzvy neznamenovalo omezení tak, jako pro mnoho jiných organizací, ale naopak rozšíření jejich původního vymezení: „*díky tomu, že jsme se museli napasovat do (...) návratu na trh práce, tak se nám otevřelo další téma, další skupina žen, kterou jsme [do té doby] opomíjeli*“ [RNNO 7: 73].

Organizace se shodují na tom, že ani téma migrace, minorit nebo transnacionálních identit není v českém portfoliu genderových aktivit příliš zastoupené. Tematicke se věnují některé lidskoprávní a na migraci zaměřené organizace: „*u nás je to hodně rozdělené (...), i když řada z [organizací zaměřujících se na migraci] měla i projekty s nějakou genderovou dimenzí (...) dlouho to byl těžký proces, buď se měla řešit migrace anebo gender a vysvětlit, že je potřeba to řešit dohromady bylo někdy složité*“ [RNNO 3: 30].

Často opakovaným tématem, kterému by se organizace rády intenzivněji věnovaly, ale nejsou schopny je dostatečně finančně pokrýt, je práce s kořeny genderových nerovností. S tím je pak úzce spojené vzdělávání v oblasti konceptů genderu, genderové rovnosti, fungování genderového řádu a stereotypů zaměřené na různé cílové skupiny. Nejčastěji jmenované byly během rozhovorů profese učitelek a učitelů, lékařek a lékařů a mládež:

myslíme, že je potřeba chodit do škol, systematicky pracovat od nejmenších dětí po dospělé (...) vzdělávat v tom, co to jsou genderové stereotypy, jak fungují ve společnosti, genderový řád a co

to přináší ženám a mužům, kteří v té společnosti žijí. A tohle je něco, na co ty finance prostě nejsou. Na tyto základním způsobem osvětové projekty. [RNNO 4: 35]

Specifickou oblastí je pak genderový rozměr vzdělávání a vzdělávacích systémů:

(...) to tady prostě není moc zmapované (...) [pomýšleli jsme] na genderové vzdělávací audity, (...) [toto téma je] hodně zajímavé, jak třeba působí prostředí vzdělávacích institucí, interakce vyučujících s žáky, s žákyněmi, kde to může produkovat genderové stereotypy, [tam] se může nabourat hodně důležitá oblast (...). [RNNO 4: 35]

Dalšími zmíněnými oblastmi, pro které se organizacím obtížně hledá zajištění, jsou dokumentační a výzkumná činnost spojená s ženskými dějinami, např. formou oral history, kulturní nebo kulturně osvětové programy nebo práce s informačními zdroji. Několik respondentek uvedlo, že téma muži a péče není v českém prostředí dostatečně rozvíjeno: „*muži a péče, péče jako taková, péče jako koncept. Nemyslím tím školky, flexibilní formy práce, ale otcovská, protože péče, péče jako téma*“ [RGE 2: 19]. Téměř pro všechny výše zmiňované tematické okruhy je relevantní reflexe a práce s oblastí vícenásobné diskriminace, ani ta není v českém genderovém hnutí příliš akcentována.

Z rozhovorů dále jasně vyplynulo, že zacházení s genderovými tematikami v kontextu České republiky, jejich přítomnost či nepřítomnost v grantových výzvách, tematických portfoliích organizací nebo akademické diskusi, je ovlivněno celospolečenským naladěním a vývojem diskuse na toto téma:

to, co v portfoliu těch neziskovek velmi chybí a co je částečně, ale jenom částečně způsobeno tím, že na to nejsou peníze (...) a je to vidět i v té akademické produkci (...) prostě kolik článků je věnováno ženským manažerkám, tomu jak manažerky sladují, tak to je v totálním nepoměru k tomu, čemu by bylo potřeba se také věnovat, ženským, co pracují na kase, doplňují jogurty, jsou samoživitelky (...) to si myslím, že je hodně opomenutá oblast. [RGE 1: 3]

Jiná respondentka považuje celospolečenskou atmosféru za rozhodující pro to, co je možné v rámci prosazování genderové rovnosti vůbec dělat. Jde podle ní o spojitost neznalosti a chybějící vůle ke změnám:

politická reprezentace úplně neví a nechce, ale zároveň ani ti lidé nevědí a nechtějí to (...) ta politická reprezentace si myslím, že ona je schopna to dělat relativně kvalitně, že to není problém té nekvality, ale je to problém nedostatku politické vůle jako takové, že třeba není možné udělat nějakou masivnější informační kampaň a zároveň tady není ani žádná silná poptávka [jako v jiných zemích]. [RGE 5: 44]

Některá témata jsou ve společnosti stále určitým způsobem „výbušná (...), například *jestli má ženská chodit do práce nebo nemá za určitých okolností (...) a to jak na té politické, tak na té rovině soukromé. Takže mi z toho vychází, že potřebujeme asi čas*“ [RGE 1: 7]. Proces vývoje a společenské změny brzdí jakási setrvačnost, která je více či méně přítomna ve všech společenských institucích, a týká se tedy jak veřejné, tak soukromé sféry. V souvislosti s veřejnými institucemi některé respondentky zmínily problém setrvačnosti jejich fungování a dynamik: „*na té byrokratické úrovni jde o takovou setrvačnost*“ [RGE 1: 7], nebo: „*[institucionální nastavení má až překvapivě (...) velkou setrvačnost, vlastně se to nastavuje na dlouhou dobu dopředu, takže tím je to hrozně ovlivněné*“ [RGE 5: 43]. Jiná respondentka k tomu říká: „*a je to (...) o té setrvačnosti. Já myslím, že ta témata jako dětská skupina, nějaké ty rekvalifikační kurzy a sociální práce a tak, to je setrvačnost. Všichni si myslí, že je to hrozně fajn, a není. Ale pořád a pořád jsou tu nové projekty*“ [RNNO 6: 60].

3.2.1.3. Reflexe změn v oblasti práce genderových a (pro)ženských NNO od vstupu ČR do EU a proměny jejich tematického portfolia

Období kolem vstupu ČR do EU znamenalo také odchod zahraničních nadací a změnu financování genderových a (pro)ženských organizací:

donoři (...) odešli s tím, že teď už jsme v té unii, tak není co řešit. A (...) měli za to, že už ty organizace vlastně vznikly, nějak fungují a měly by se už udržet, financovat se z jiných zdrojů. Problém je, že jiné zdroje moc nejsou a pokud jsou, tak jsou to právě ty evropské peníze, na které ale zdaleka ne všechny organizace dosáhnou. To je jenom pro větší organizace, které mají prostě kapacitu to organizačně a administrativně utáhnout. [RNNO 3: 25]

Jak už bylo řečeno, organizace pohybující se v genderovém tematickém spektru EU a/nebo využívající evropských prostředků disponibilních pro tyto aktivity, a to zejména ve smyslu strukturálních fondů, zaujímají s různou intenzitou kritický postoj ke způsobu zacházení v evropské konceptuální rovině i tematickému vymezení výzev. Posuny v tematickém portfoliu, resp. mnohdy také jeho zúžení: „*v devadesátých letech (...) bylo [v rámci organizace] širší spektrum podporovaných aktivit*“ [RNNO 4: 32], jsou některými z organizací vnímány spíše jako proces vývoje organizace urychlené vnějšími faktory. Zároveň ale do jisté míry reflektují komplexnost jejich postoje a podíl pragmatické volby využívat existujících příležitostí, které jim umožňují v oblasti působit:

(...) od té doby¹⁰⁴ ten náš fokus je na pracovním trhu, ale těžko se dá říct, kde je příčina a kde je následek (...) to, že tam jsou ty peníze a to, že jsme teda profesionálky, to, že tady lidi pracují na úvazky, za které jsou schopní se uživit, tak to je samozřejmě pravda, ale zároveň už je za tím obrovské know-how, protože když něco děláte tolik let, tak v tom prostě začnete být dobří. A je (...) škoda to opouštět, ještě navíc, když (...) to dává smysl, (...) na pracovním trhu [stále] převládají velké systémové nerovnosti, pořád máme nerovnosti v odměňování, v kariérním postupu, je tady velký problém v sexuálním obtěžování, (...) neustále složitý systém mateřské, rodičovské, prostě fakt diskriminace na tom trhu práce. (...) prostě [se to] úplně nedaří zlepšovat (...). A prostě je to pořád potřeba, protože (...) nějaké radikální zlepšení směrem k genderové rovnosti na trhu práce v České republice, bohužel [konstatovat] nemůžeme. [RNNO 4: 32]

Jiná respondentka se k tématu posunu v rámci tematických protfolií českých genderových a (pro)ženských organizací vyjadřuje takto:

Myslím si, že se to tematicky začalo velice vymezovat a že docházelo i k tomu, že některé organizace opouštěly některá témata, která by chtěly [dělat] a přizpůsobovaly se, (...) vlastně si to tak nastavovaly i částečně proto, aby mohly čerpat dobře prostředky (...). To sladování si myslím, že tomu úplně vévodí. Sladování (...), zvyšování zaměstnanosti, rekvalifikace žen, péče o děti. [RGE 2: 19]

Organizace, které na prostředky z evropských strukturálních fondů dosáhly, naučily se s nimi pracovat a vnitřně se profesionalizovaly, z pochopitelného důvodu hodnotí jejich přítomnost a fungování spíše pozitivně, i když jsou si vědomy tematického zúžení nebo problémů spojených s jejich fungováním a implementací: „byla [tu] možnost čerpat velké granty na relativně dlouhou dobu, ale samozřejmě tematicky zaměřené tak, jak byly nadefinované priority v rámci Evropské unie“ [RNNO 4: 32]. Některé více specializované organizace pokračovaly v práci na své tematické oblasti, ale začaly k ní přistupovat do určité míry přes vstupní bod trhu práce: „třeba i organizace, které pomáhaly obětem násilí, tak pak pro ně začaly dělat rekvalifikační kurzy, pak už dělaly rekvalifikační kurzy obecně pro ženy“ [RNNO 3: 27].

Jedna z respondentek s odstupem času reflektuje proces vývoje přistupování neziskového sektoru k nabízeným tématům výzev:

(...) v těch desátých letech mi to přišlo jako: ‚Hurá! Jsou tady evropské peníze! Jasně, sladujeme.‘ A bylo to takové nekritické, takové nadšení pramenící z toho, že tady jsou peníze, na které si lze sáhnout potom, co se tak různě paběrkuje, a že to (...) ty neziskovky vzaly hrozně moc za své,

¹⁰⁴ Kdy organizace získala první velký grantový projekt z prostředků EU zaměřený na oblast trhu práce.

spontánně, přirozeně, nadšeně, že to nebylo (...) po kritické úvaze a ani se vůči tomu nikdo moc nevymezoval. [RGE 1: 2]

A k tématu dále doplňuje: *„spíš se mi zdá, že na to nějak ty genderové neziskovky naskočily a trochu si myslím, že si tím omezily hledí“ [RGE 1: 3].* Postupem času se některé z organizací začaly více vymezovat vůči zúženému tematickému spektru a obsahové náplni výzev a to se stalo také základem vnitřní kritické diskuse v rámci genderového neziskového sektoru: *„[některé organizace] mají ty projekty, na kterých si jedou a vzdalují se těm myšlenkám, které by stály za to [prosazovat] i jinak“ [RGE 1: 2].* Z rozhovorů vyplývá, že v současnosti je toto relativně úzce vymezené zacházení s genderovými tematikami na národní úrovni ze strany organizací až na výjimky reflektováno a s různou mírou intenzity považováno za problematické.

Jiná z respondentek potvrzuje, že se mnohé z organizací změnám v systému financování genderové agendy po vstupu do EU přizpůsobily a začaly se více orientovat na trh práce, resp. začaly svou činnost upravovat takovým způsobem, aby na vypisované granty dosáhly. Naráží také na problematiku míry kompromisu, na který jsou organizace ještě ochotné přistoupit. Zároveň také připomíná organizacemi často zmiňovanou problematiku komerčních subjektů působících v roli implementátorů aktivit zaměřených na prosazování genderové rovnosti a v neposlední řadě vytýká obecné zaměřování se evropských a národních genderových politik (a tedy i prostředků alokovaných na jejich prosazování) na specifickou společenskou vrstvu a opomíjení tématu chudoby a sociálního vyloučení:

[Mnoho organizací se soustřeďuje na] trh práce a ne vždycky je to ta nejdůležitější věc a ne všichni se [na to]soustředí tak, aby to bylo smysluplné. Myslím si ale, že neziskovky [to] zatím dělají smysluplněji, než když to dělají nějaké vzdělávací komerční agentury a tak. Tam si myslím, že ten smysl už úplně chybí a jede se jen na nějakých osvědčených (...) způsobech, ale to ‚osvědčené‘ neznamená, že to funguje. To osvědčené znamená, že to vypadá dobře a jde to realizovat. Takže každá neziskovka, když chce [v grantových žádostech ESF] uspět, tak se musí přizpůsobit a musí se přizpůsobit mnohdy i navzdory svým principům (...). Ale zároveň každá neziskovka nebo každá organizace, která realizuje ty projekty, si je může uzpůsobit. (...) Záleží na tom, jak umí skloubit ta formální pravidla a to, co dělá, (...) je tam velký manévrovací prostor. Ale bohužel, co tam chybí, no, chybějí všechny ty věci kolem, protože to všechno musí být na trh práce a vlastně ta politika rovných příležitostí žen a mužů se soustředí hodně na střední třídu, na tu, řekněme, i lepší střední třídu a hodně se ignorují, (...) nerespektují potřeby nebo strategie, které jsou rozumné a efektivní pro ty, kteří [do této kategorie nespádají]. (...) Mohou to být skupiny, které v symbolické rovině jsou střední třída, ale jsou to nízkopříjmové skupiny, anebo prostě lidé, kteří jsou chudí, nebo jsou na hranici chudoby (...). Což je třeba téma chudoby. [RNN0 6: 58]

V této souvislosti se ale nabízí otázka, jaké existují alternativní způsoby zajištění aktivit, jak dosáhnout zlepšení v nastavování systémového přístupu k oblasti prosazování genderové rovnosti a jakou úlohu v takovém procesu organizace mohou sehrát. Hledání rovnováhy mezi tím, čemu se organizace chtějí věnovat, v jakých společenských, politických a ekonomických podmínkách působí a jaký kompromis v tomto procesu vyjednávání jsou schopné a ochotné přijmout, pro ně představuje jedno ze zásadních témat. Více o adaptačních strategiích a strategických rozhodnutích organizací je uvedeno v následující podkapitole.

Organizace, které se profesionalizovaly a dokázaly se rozrůst a do značné míry stabilizovat, hodnotí tuto změnu jako pozitivní, zároveň ale připouštějí, že projektové fungování a způsob uchopování problémů má i své negativní stránky: „Nevím, jestli by bylo dobře, aby se všichni profesionalizovali. Myslím si, že je dobře, že existují [dobrovolnické, aktivistické, neprofesionalizované] organizace, že to fakt ti lidi dělají proto, že chtějí a ne proto, že tam chodí od 8 do 17 (...), to má také své nevýhody“ [RNNO 4: 40]. Jiná respondentka se vyjadřuje takto:

(...) vidím teď i na nás, že bychom vlastně chtěli nějaká další témata (...) rozvíjet, ať už je to sexismus ve veřejném prostoru nebo v každodenních situacích, ale uchopit to, je poměrně samo o sobě náročné a člověk do toho musí jít s tím rizikem, že to dělá naslepo a že neví, jak to dopadne. A přemýšlet (...) mimo ty projektové rámce, je samo o sobě poměrně těžké. [RNNO 9: 88]

Zmínila také aktivistický potenciál některých tematických oblastí a způsobů zacházení s nimi, které dokážou zaujmout veřejnost, ale nejsou v souladu s tematickým směřováním dosavadních projektových výzev. Respondentka je zároveň přesvědčena, že jedna z takových dlouhodobých a úspěšných aktivit jejich organizace, která se ale tematicky vymyká obvyklému vymezení výzev v rámci strukturálních fondů, byla možná zejména proto, že:

(...) jsme to vymýšleli v kolektivu lidí (...), dobrovolnic (...), a že to byla většina lidí, která těmi projektovými rámci zatížená nebyla a jenom tak přemýšleli o tom, co jim v té společnosti vadí. A sama na sobě vidím, že o sedm let později přemýšlím v projektových rámcích a podívat se na to zvenku je pro mě už hrozně těžké. [RNNO 9: 88]

Organizace se rozhodla na této oblasti dále pracovat, dokázala ji nízkonákladově finančně zajistit z dalších zdrojů a po mnoha letech se pro toto téma podařilo získat pozornost institucí: „trvalo to [spoustu] let, (...) na tom začátku (...) to nikdo nepovažoval za téma, které by se opravdu mělo řešit na strukturální rovině. Takže (...) na to nebylo snadné vyfundraisovat peníze“ [RNNO 9: 88]. Přesto respondentka vnímá nutnost podnětů přicházejících z prostředí mimo struktury profesionalizované organizace, mimo projektové rámce a uvažování, za zásadní:

„vím, jak mám naplňovat to strategické plánování, ale doufám, že (...) přijdou nějaké podněty zvenčí, které nás zase nějakým způsobem nakopnou“ [RNNO 9: 88].

Omezené zdroje prostředků disponibilních pro genderové a (pro)ženské organizace s sebou pro mnohé z nich přinášejí problematiku závislosti na velkém dárci, resp. poskytovateli prostředků, kterými Evropská unie a přeneseně pak národní instituce bez pochyby v českém kontextu jsou. Rozhovory potvrzují, že mnohé organizace, byť ve velmi odlišné míře, upravují své tematické portfolio tak, aby bylo v souladu s tematickým zaměřením vypisovaných výzev, a to zejména v souvislosti se strukturálními fondy. Posuny v tematickém portfoliu ne vždy znamenají úplné vymizení dalších tematických kategorií, ale dochází k redefinici proporcionálního rozložení ve prospěch kategorií obsažených ve výzvách. Nejde tedy jen o samotnou přítomnost či nepřítomnost témat, kterými se organizace zabývají, ale i o jejich důležitost v rámci tematického portfolia organizací a o intenzitu, se kterou se mu věnují.

Lze se tedy domnívat, že ve své obecné rovině mohou evropská nastavení genderových konceptuálních rámců, s nimi spojené prostředky disponibilní pro genderové a (pro)ženské NNO a následné tematické vymezení práce s genderovou rovností ve výzvách na národní úrovni mít ve svém důsledku na organizace čerpající nebo usilující o čerpání z těchto fondů *ochočující* vliv. A to v intenzitě požadavku systémových změn nebo orientací na tematiky, jejich součásti a způsoby prosazování, které jsou společensky méně konfliktní. Tento efekt je zapříčiněn nebo umocněn již zmiňovanou nedostupností alternativních zdrojů prostředků. Relevantní jsou pro tuto diskusi například práce autorek a autorů Vajdová, 2004, Elomäki, 2015 nebo Frič, 2015.

3.2.1.4. Adaptační strategie a strategická rozhodnutí organizací

Z analýzy rozhovorů vyplývá, že organizace volí různé adaptační strategie, které jim pomáhají zajistit si finanční čerpání, ale zároveň zcela neopustit hlavní (původní) oblast jejich zájmu. Do projektů mohou být například zařazovány aktivity přímo související s hlavním tematickým směřováním organizace, které ale umožní financování získat. Znamená to, že se organizace ne vždy plně podřizují logice výzvy, ale jsou ochotné nebo nucené přijímat kompromisy. Vnímání vlastní situace a reálných možností volby se mezi organizacemi liší.

Některé z dotazovaných organizací připustily, že proto, aby zajistily prostředky pro fungování organizace, upravily tematické spektrum vlastních aktivit, resp. změnilly podíl zastoupení určitých tematických oblastí ve své činnosti tak, aby bylo sladěné s tematickým

zaměřením grantových výzev. Jedna z respondentek se v této souvislosti vyjádřila takto: „*ta organizace tím pádem ztrácí svou tvář*“ [RGE 1: 6]. Dalším tematickým oblastem, které považují za důležité, se v omezené míře věnují s minimálním zajištěním z jiných zdrojů, jakými mohou být vlastní ekonomická aktivita, prostředky od menších donorů, partnerství v projektech jiných organizací, nebo ve svém volném čase. Organizací (z těch zařazených do výzkumu), které svou situaci vnímají tímto způsobem, ale není mnoho.

Nejvíce respondentek popsal vlastní adaptační strategii na změny, které přineslo členství ČR v EU, a na změny ve financování genderových a (pro)ženských organizací tak, že proto, aby mohly dále pracovat na svých tématech, musely najít způsob, jak se do nastavených rámců výzev, které se v rámci strukturálních fondů nabízejí, vejít a zároveň přistoupit na co nejnižší resp. nejpříjemnější kompromis. V této souvislosti většina dotazovaných NNO během rozhovoru zmínila kreativitu jako nepostradatelný aspekt cesty ke zdrojům finančního zajištění: „*záleží na kreativě, jak to tam případně člověk dostane, nebo to člověk dělá mimo projekt*“ [RNNO 3: 25].

Citlivým tématem přesto pro většinu z dotazovaných organizací představuje právě míra kompromisu, kterou jsou ochotné udělat proto, aby na prostředky z evropských strukturálních fondů dosáhly:

(...) strašně záleželo na tom, jak ta konkrétní výzva je napsaná a jak se dá ,ohnout‘, a na kreativě konkrétních týmů, jak dokážou svou agendu, kterou opravdu chtějí dělat, ,ohnout‘ do té výzvy tak, aby trochu udělali ten projekt, ale zároveň u toho stále drželi alespoň částečně téma, které chtějí dělat, (...) to není moc snadné a mnohdy se dostáváš do toho, že děláš kompromisy, které dělat nechceš. [RNNO 10: 99]

Tento přístup, který lze nazvat například *kreativní adaptací*, je nejčastějším typem adaptační strategie genderových a (pro)ženských organizací. Jedna z respondentek k tématu dále uvádí: „*když to [téma] ty neziskovky chtějí dělat, tak si myslím, že to tam můžou procpat, že to není tak jako nemožný, (...) jak ty projekty vypadají na papíře a jak se reálně dělají, tak to je (...) rozdíl. A může to být jak ve špatném, tak v dobrém*“ [RGE 1: 9].

Pouze dvě dotazované organizace uvedly, že jejich neúčast v cyklu grantových žádostí zaměřujících se na trh práce a přesněji pak na sladování rodinného a pracovního života představovala strategické rozhodnutí:

(...) bylo období mnoha let, kdy jsme vůbec žádné peníze [ze strukturálních fondů] nevyužívali, ani jsme o ně nežádali, protože vlastně to jediné téma, které u nás bylo financované, bylo to

sladování, kterému my jsme se nikdy nevěnovali a věnovat jsme se nechtěli, takže jsme nechtěli ohýbat zaměření naší organizace tak, abychom se vešli do výzev. [RNNO 3: 32] Bylo to výsledkem jasné diskuse a toho, že jsme si řekli, že to prostě dělat nebudeme. Bylo to rozhodnutí, protože my máme strategické plánování a přesně se pamatuji, když se tyhle diskuse vedly (...) když byla možnost žádat a to sladování a tak (...) byla část lidí v organizaci, kteří říkali: ‚ale to sladování, ta genderová expertíza jako taková, vždyť tady můžeme mít 10 lidí a dělat na tom‘. Pak ale zvítězil ten postoj prostě ne, to je prostě krok stranou od toho, co je hlavní misí naší organizace a prostě to dělat nebudeme. Dělat to nechceme. [RNNO 3: 26]

Důvodem takové strategické volby byl významný nesoulad mezi tematickým vymezením a uchopováním genderové rovnosti ze strany organizace a tím, na co bylo možné získat finanční zajištění ze strukturálních fondů:

[Důvodem, proč jsme o granty nežádali, bylo to, že] prostě nechceme jít do žádné firmy a nastavovat jim sladování rodinného a pracovního života. To prostě fakt dělat nechceme. (...) asi možná audit, kdyby to bylo trošku zajímavý, tak [ano] (...), ale jinak to dělat nechceme. [RNNO 9: 90]

Některé organizace se rozhodly do grantových výzev zapojit, ale jejich projekt nebyl úspěšný, přesto ne pro všechny organizace ale neúspěch v žádosti o grant ze strukturálních fondů znamenal utlumení aktivit. Jedna z respondentek uvedla, že právě tento fakt umocnil jejich strategické rozhodnutí, otevřel nové cesty a ve svém důsledku byl tedy pro tematický vývoj organizace v zásadě pozitivním faktem. Ať už byl důvodem nečerpání ze strukturálních fondů neúspěch v žádosti nebo strategické rozhodnutí, s oběma se pojila vyšší nejistota:

Samozřejmě, sehnat to financování potom je milionkrát těžší. Nikdy jsme nevěděli, jestli bude na platy během dalších měsíců. Všechno jsme lepili z maličkých grantů, kterých jsme měli strašně spousty. Část nákladů jsme si financovali tím, že jsme si na sebe jako organizace začali vydělávat. Znamenalo to mnohem větší nejistotu. (...) tu jistotu jsme neměli nikdy a vlastně ty projekty hodně dlouhou dobu nepokrývaly naše náklady. Takže ano, bylo to rozhodnutí, který jako nás něco stálo. Na druhou stranu ty přínosy byli velké v tom, že jsme dál dělali to, co jsme dělat chtěli. Jednak věci, které nás baví, a jednak kvůli kterým ta organizace vznikla. [RNNO 3: 26]

Zástupkyně organizací během rozhovorů uvedly příklady změn, které by podle nich bylo třeba uvést v praxi proto, aby prosazování genderové rovnosti v kontextu ČR bylo snazší a efektivnější. Organizace se shodují na tom, že by v procesu grantového řízení měla být obecně větší pozornost věnována obsahové kvalitě projektů: „podle mě větší kontrola projektů na vstupu, to určitě, protože (...) se přijímají projekty, které nejsou dobré. Víc bych kontrolovala“ [RGE 1: 10].

NNO naráží na nízkou flexibilitu ze strany donora, resp. pověřené instituce v případě potřeby změnit některé aspekty projektu během jeho realizace tak, aby projekt aktuálně reagoval na vnější změny, ve kterých je realizován, a maximalizoval se jeho potenciál:

stane [se], že člověk si prostě nějak napíše projekt, ale od té doby se totálně změní situace, třeba včetně legislativy, což (...) úplně zásadní, ale už se s tím pak nedá nic dělat. A pak (...) ty projekty často jsou k ničemu, protože už vlastně vůbec nevychází z toho kontextu, který se může za tu dobu změnit. A to, že tam je v podstatě nulová flexibilita, si myslím, že je strašně, strašně na škodu. [RNNO 3: 27]

Císař a Vráblíková (2007) v souvislosti s projektovým, pevně časově omezeným financováním činnosti zaměřeným na úzce vymezená témata uvádí, že NNO „potřebují kontinuální financování, k dispozici jsou však pouze peníze na projekty, a proto jsou nuceny skrývat náklady, které nejsou spojeny s projektem, o něž se právě ucházejí, do nákladových položek žádosti o daný projekt“ (Císař a Vráblíková, 2007: 112). Rozhovory tuto praxi částečně potvrdily.

Partnerský přístup a důvěra ve vztahu mezi donorem a příjemci grantů ve všech fázích realizace projektů by mohly výrazně napomoci naplňování cílů, které si EU i ČR v oblasti prosazování genderové rovnosti stanovily. Jedna z respondentek pro srovnání popsala způsob spolupráce s některými mezinárodními nadacemi:

(...) s tím donorem od začátku konzultujete: „Máme tenhle záměr, líbí se vám to?“ Oni nám třeba poradí, jak to upravit, potom jsou s námi v kontaktu, když potřebujeme změnit, upravit obsah nebo ty aktivity, není to problém, ještě nás v tom podpoří (...) je tam mnohem víc nějaký partnerský vztah založený na důvěře a myslím si, že ty projekty mají jako mnohem větší efekt v konečném dopadu, protože (...) opravdu děláme to, (...) co v tu danou chvíli prostě je to nejlepší, co se dá udělat. [RNNO 3: 28]

Takový typ spolupráce mezi donory a žadateli resp. příjemci prostředků by mohl minimalizovat existenci problematických nebo diskutabilních případů, kdy je projekt v oblasti genderové rovnosti implementován subjekty s minimální nebo žádnou zkušeností a expertízou v oboru. Zároveň by takový vztah mohl maximalizovat pozitivní dopad, který kvalitní projekty s kvalitní realizací mohou mít na zvýšení genderové rovnosti, vynaložené prostředky by tak mohly být využity účelně. Respondentka srovnává fungování schvalovacího grantového procesu v rámci Norských fondů a strukturálních fondů:

(...) je prostě vidět, jak je to úplně jiné. Už když se člověk podívá na příjemce [Norských fondů], tak přesně vidí, že to jsou ty organizace, které to opravdu umí dělat a dělají to. I vztah s donorem je

úplně jiný. Kdežto ty evropské fondy, tam to je bizarní, když se podíváte, kdo to dostává. Jednak veliké firmy, které si z toho školí své zaměstnance, což mi prostě přijde, že to není dobře nastavené, že se o stejné peníze víceméně za stejných podmínek ucházejí organizace, které (...) dělají s recidivisty, s oběťmi násilí (...). [RNN0 3: 29]

Naplňování zásady rovnosti a rovného zacházení ve smyslu horizontální priority představuje významnou oblast s důležitým potenciálem. Předpokladem její úspěšné aplikace je nejen potřebná politická vůle, praktické kroky a nástroje k jejímu provádění, ale i základní znalost oblasti ze strany zúčastněných aktérů: *„bylo by dobré, aby se – a to je možná teď předzvěst, ty ex-ante kondicionality – ten gender stával skutečně horizontálním tématem, (...) aby ten mainstreaming skutečně jakoby prostoupil ty fondy jako celek“* [RGE 2: 20]

V neposlední řadě organizace uvádějí, že by uvítaly systémovější přístup ze strany státu ke spolupráci a podpoře genderového neziskového sektoru a podpoře prosazování genderové agendy. Činnost těchto organizací představuje jeden z možných způsobů, kterým stát může implementovat své závazky v oblasti genderové rovnosti a s nimi spojené strategie. Mezi návrhy organizací, jak by mohla taková spolupráce například vypadat, se objevil návrh rámcových smluv:

[Na dohodnutý typ aktivit by bylo například možné] čerpat nějaké systémovější prostředky, ať už ze státního rozpočtu nebo třeba z obecních peněz (...) [Taková spolupráce by mohla být založena na principu] rámcových smluv pro organizace, (...) smlouva by spočívala v tom, že dotační titul bude na jeden rok, protože nikdy se při schvalování státního rozpočtu neví, jestli přijdou nebo nepřijdou peníze, ale smlouva by byla (...) s danou organizací uzavřena třeba na tři roky (...) a v případě, že přijdou peníze, budou alokovány na ten dotační titul, tak ta organizace by je dostávala automaticky na základě té rámcové smlouvy. [RNN0 4: 37]

3.2.2. Výstupy analýzy výročních zpráv

V této podkapitole jsou představeny výstupy doplňující analýzy volně dostupných výročních zpráv organizací zařazených do výzkumu. V dokumentech jsem sledovala, jaké tematické oblasti se v portfoliu organizací během let objevovaly a jakým způsobem se proměňovaly. Cílem bylo zjistit přítomnost, výskyt a proměnu tematického směřování NNO a podpořit tímto zdrojem informací výstupy analýzy rozhovorů.

Možnými limity této analýzy jsou zejména obtížná agregovatelnost proměny tematických kategorií, tedy určení příčinných souvislostí mezi působením evropských genderových nastavení a s nimi spojených finančních zdrojů na straně jedné a proměnami

tematického portfolia organizací na straně druhé. Dále je nutné brát v potaz i to, že výroční zprávy představují zdroj informací, které o sobě organizace chtějí poskytnout (různá témata jsou prezentována s různým důrazem) a v neposlední řadě odlišnost forem představených informací (zejména v oblasti financování a rozřazení podle zdroje financování) neumožňuje porovnání této oblasti, což ani nebylo cílem této práce, ale může to být námětem pro případné budoucí zkoumání. Navíc jednotlivé organizace obvykle neuveřejnily výroční zprávy pokrývající celou dobu existence jejich organizace, tak se stalo pouze v jediném případě.

Tři z dotazovaných organizací své tematické zaměření více či méně přizpůsobují oblastem, na které je možné zajistit prostředky. Z analýzy výročních zpráv je vidět, že jejich tematické portfolio se částečně zúžilo, přesto spektrum témat zůstává relativně široké. Je ale třeba připomenout již zmiňovanou problematiku intenzity věnování se určité aktivitě. Některé z tematických oblastí jsou okrajové, resp. jsou rozvíjeny přes vstupní bod trhu práce.

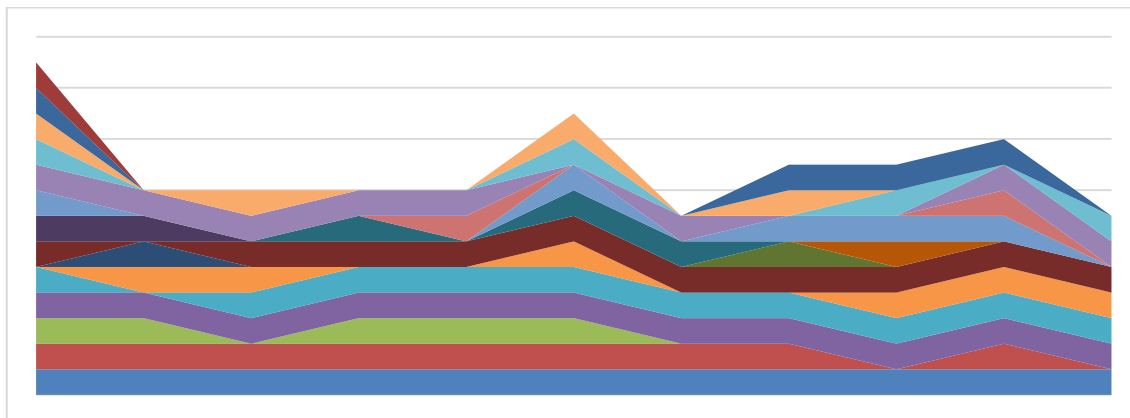
Své specifické tematické směřování si udržely dvě z organizací, které se ale specializují na úzce vymezenou oblast. U jedné z nich došlo k vnitřnímu rozrůznění tematických podoblastí, organizace do spektra činností přidala orientaci na aspekty spojené s trhem práce a návratem na něj. V tomto případě se podnětem stalo právě financování z prostředků strukturálních fondů. Tento krok zároveň částečně rozšířil cílovou skupinu, na kterou se NNO zaměřuje, a umožnil spolupráci s jinak zaměřenou genderovou, resp. (pro)ženskou organizací.

Posledním typem organizací jsou takové, které rozvíjejí nejenom aktivity spojené s genderovou rovností, ale zároveň je jejich uchopování tematiky širší a jejich zdroje jsou rozrůzněnější. Proměna jejich tematického portfolia je dynamičtější a nezávislejší na velkých vypisovaných grantových programech.

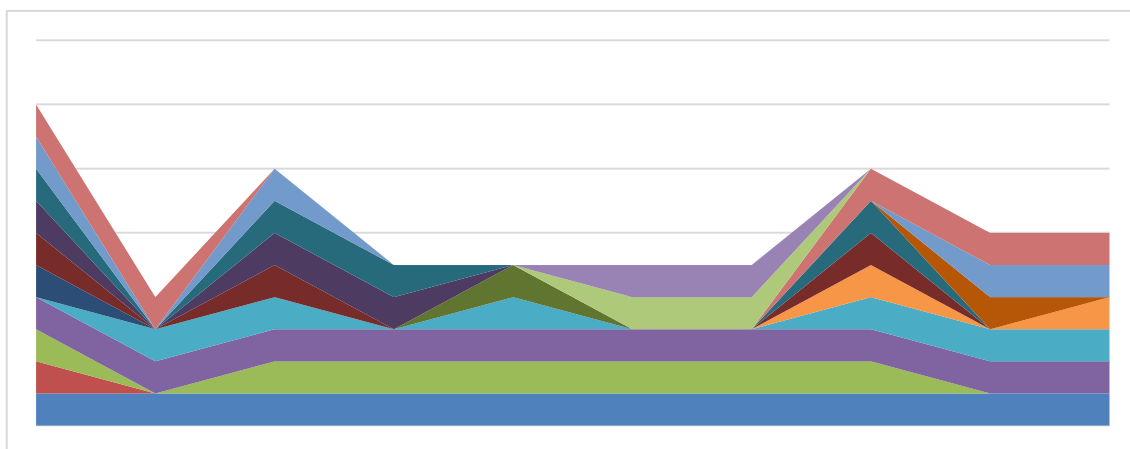
Závěrem je nutné uvést, že i když se analýza výročních zpráv ukázala být užitečným doplňujícím nástrojem k analýze rozhovorů, potvrdil se předpoklad, že by nebylo možné je použít jako samostatný, resp. jediný zdroj informací. Pokud by se tak mělo stát, bylo by nutné podrobit obsažené informace hlubší analýze a doplnit je o další, kompletnější zdroj. Samotná přítomnost tematické kategorie v portfoliu organizace totiž nevypovídá nic o tom, jak moc významná taková kategorie je a jaká časová nebo finanční alokace je jí určena. Z analýzy výročních zpráv a uskutečněných rozhovorů se potvrdilo, že některá témata, byť jsou v portfoliu organizace přítomna, mohou tvořit součást jiného projektu, jehož hlavní zaměření je často spojeno s trhem práce, nebo je daná tematická kategorie rozvíjena za pomoci malého grantu či z jiných prostředků organizace, případně ve spolupráci s dobrovolníky.

S vědomím výše uvedených omezení analýzy tohoto zdroje je přesto možné vysledovat dynamiku vývoje tematického portfolia organizací. V prvním případě (obrázek 1 a 2) se jedná o organizace, které se adaptovaly na změny v systému financování po vstupu do EU a byly schopné a ochotné sladit své směřování takovým způsobem, aby bylo možné z nabízených zdrojů čerpat. Příklady mají naznačovat dynamiku vývoje portfolia spojenou s různými strategiemi organizací, obrázky záměrně neobsahují podrobnější typ informací.

Obrázek 1: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 1

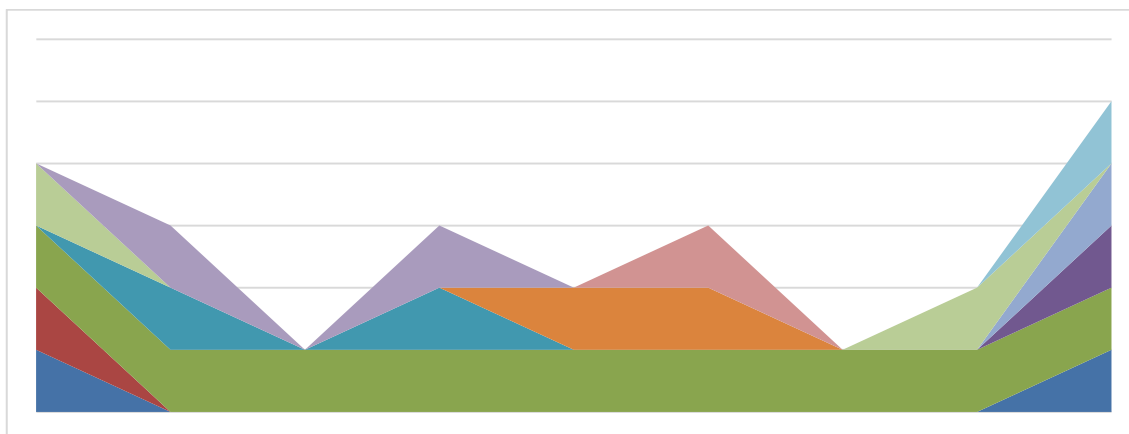

Obrázek 2: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 2

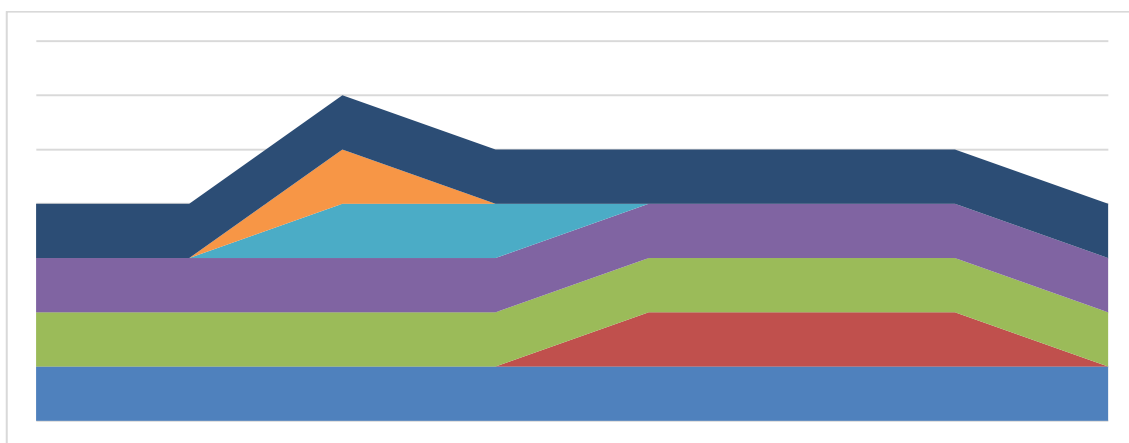

Druhým typem je dynamika obsažená v tematickém portfoliu zkoumaných organizací se specifickým zaměřením. Pro jednu znamenalo setrvání ve zvolené tematické oblasti především strategické rozhodnutí spojené s rizikem nejistého finančního zajištění (obrázek 3). Tato organizace má rozrůzněné zdroje příjmů. Druhá z organizací si své zaměření udržela, resp. prostřednictvím zajištění ze strukturálních fondů lehce vnitřně rozrůžnila (obrázek 4).

Obrázek 3: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 3

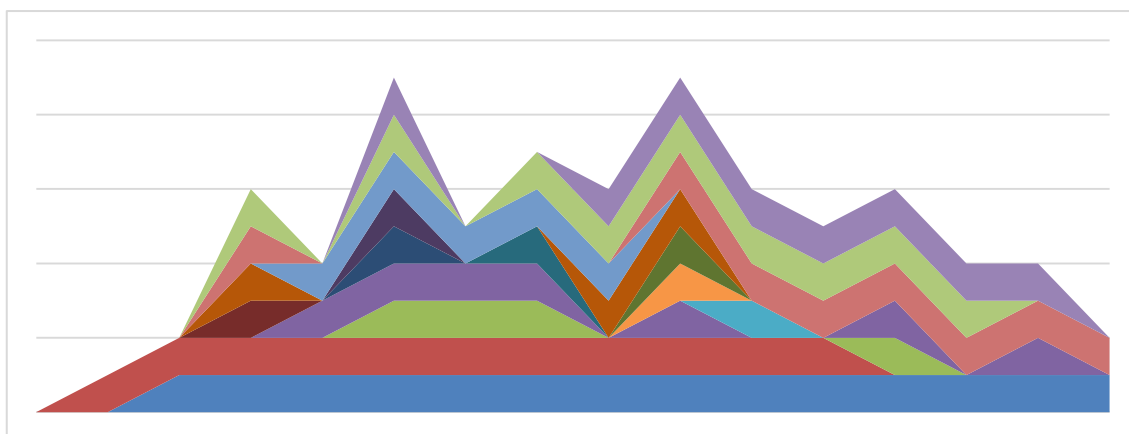

Obrázek 4: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 4

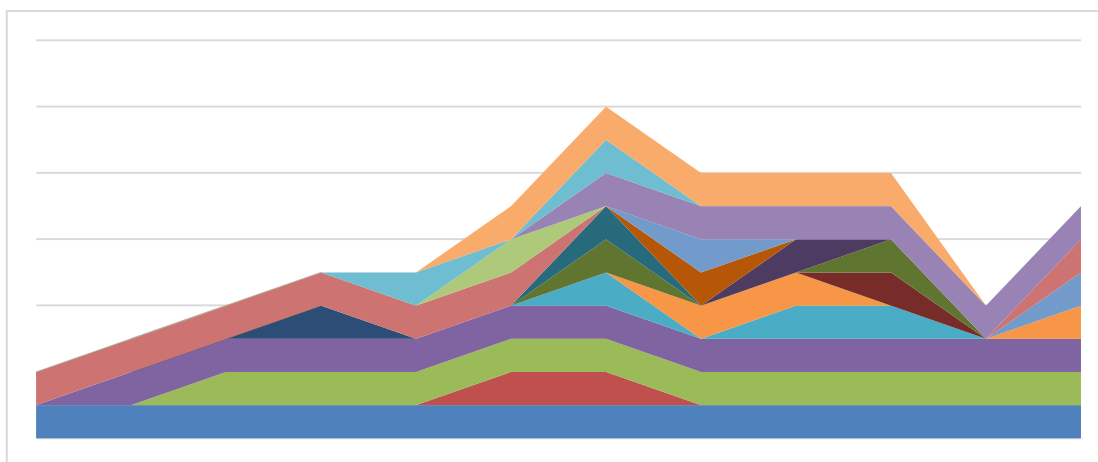

Posledním typem zaměření a přístupu jsou organizace s širším polem působnosti, pro které je ale prosazování genderové rovnosti jedním z hlavních programů. Typická je pro ně vyšší rozrůzněnost zdrojů (obrázek 5 a 6).

Obrázek 5: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 5

Obrázek 6: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 6

(Zdroj: výroční zprávy organizací zařazených do výzkumu, případně další informace uveřejněné v jejich webových prezentacích – vlastní zpracování)

3.2.3. Shrnutí

Jak bylo uvedeno v teoretické části textu, problematika trhu práce představovala v roce 2004 jednou z nejčastějších oblastí, kterým se genderové a (pro)ženské organizace věnovaly, a to „*ať už přímo ve svých projektech, nebo nepřímo prostřednictvím ovlivňování veřejného mínění, vzdělávání a osvěty*“ (Pavlík, 2004: 65). Tato práce zmíněnou tendenci potvrzuje. Různé aspekty oblasti trhu práce jsou organizacemi rozvíjeny v rámci jejich hlavních projektových linií. V případě, že se věnují jiným oblastem, ne přímo spojeným s pracovním trhem, jsou tyto tematické oblasti organizacemi přesto obvykle rozvíjeny prostřednictvím tohoto vstupního bodu. Jako příklad lze uvést vzdělávací programy zaměřené na zvýšení kvalifikace žen, které se staly obětmi genderově podmíněného násilí, nebo podobné aktivity v rámci tematické oblasti gender a etnicita pracující s romskými nebo muslimskými ženami, případně vzdělávací projekty pro ženy v prostituci, které jsou zároveň bez domova, zaměřené na jejich odchod z prostituce.

Organizace, které dokázaly čerpat ze strukturálních fondů, se rozvinuly, profesionalizovaly, upevnily svou pozici, což zároveň zvyšuje pravděpodobnost úspěšnosti v budoucích výzvách. Zároveň ale svou situaci vnímají více či méně jakou závislou na velkém donorovi, a tedy potenciálně velmi zranitelnou. Tento problém ale naráží na omezené možnosti financování genderových a (pro)ženských organizací v kontextu České republiky.

Nečerpání prostředků ze strukturálních fondů může být způsobeno tematickým zaměřením organizace, které není v souladu s oblastmi obsaženými ve vypisovaných výzvách,

resp. tematická oblast organizace je příliš vzdálená obsahu výzev, tj. není snadno (bez zásadnějších změn směřování organizace) přizpůsobitelná. Nečerpání může představovat strategické rozhodnutí organizace nepřizpůsobovat své zaměření rámci výzev a v neposlední řadě je nečerpání způsobeno neúspěchem v grantovém řízení.

Organizace, kterým se nedaří čerpat ze strukturálních fondů nebo participovat nepřímo na těchto zdrojích např. jako partnerská organizace nebo tým, že poskytují expertní služby v rámci projektů jiných subjektů, buď nacházejí prostředky z omezených alternativních zdrojů, nebo omezují svou činnost. Těmi mohou být v současném kontextu zejména jiné zdroje EU, tedy například programy Evropské komise, dále Norské fondy obecně poskytující širší tematické rozpětí, případně v omezené výši programy bilaterální spolupráce (např. Program švýcarsko-české spolupráce), dotační program Úřadu vlády určený na podporu genderových NNO nebo některé nadační fondy.

Na základě analýzy rozhovorů lze určit tři základní a částečně se prolínající přístupy, kterými organizace reagují na současnou situaci v oblasti financování agendy genderové rovnosti. Prvním z nich je přizpůsobení se tím způsobem, že organizace upravily tematické spektrum svých aktivit, resp. změnily podíl zastoupení určitých tematických oblastí ve své činnosti tak, aby došlo ke sladění s tematickým zaměřením grantových výzev. Jiným tematickým oblastem, které považují za důležité, se v omezené míře věnují s minimálním zajištěním z dalších zdrojů organizace. Organizací (z těch zařazených do výzkumu), které svou situaci vnímají tímto způsobem, ale není mnoho.

Druhou a nejčastější adaptací strategií je určitá *kreativní adaptace* v tom smyslu, že organizace proto, aby mohla dále pracovat na svých tématech, musí najít způsob, jak se do nastavených rámců výzev, které se v rámci strukturálních fondů nabízejí, vejít a zároveň přistoupit na co nejnižší resp. nejpříjemnější kompromis. Pro většinu dotazovaných organizací představuje míra kompromisu, kterou jsou ochotné udělat proto, aby na prostředky ze strukturálních fondů dosáhly, citlivé téma.

Třetím a méně častým přístupem je strategické vymezení se, kdy organizace volí pokračování ve svých aktivitách, tematických zaměřeních a způsobech jejich prosazování. To v případě, že vypisované výzvy nejsou v souladu se směřováním organizace, znamená jejich neúčast v žádostech o granty. Tento přístup s sebou nese vyšší míru nejistoty a náročnější hledání prostředků pro vlastní aktivity. Na druhou stranu dovoluje organizacím věnovat se oblastem, které považují za důležité a ve svých rozhodnutích mají větší nezávislost.

Na základě provedené analýzy je možné se domnívat, že úzké vymezení grantových výzev a především pak závislý vztah na velkém donorovi může významně ovlivňovat ochotu organizací věnovat se problematičtější a potenciálně konfliktním, resp. společensky méně přijatelným tematickým oblastem nebo způsobům práce s nimi. Toto se jistým způsobem týká i otevřené kritičnosti směrem k národním institucím pověřeným formulací a správou těchto programů. Otázkou ale je, do jaké míry toto snižuje ambice genderového a feministického hnutí a jejich reálnou možnost dekonstruovat genderový řád a přispívat k hlubším společenským změnám.

Domnívám se, že významnými iniciativami v rámci genderového hnutí jsou jednak aktivita České ženské lobby a dále vznik Genderové expertní komory. Oba subjekty mohou sloužit pro formulaci společných stanovisek a strategií a zároveň vytvářet platformu pro tak významnou diskusi a reflexi uvnitř genderového hnutí o vlastním směřování, uchopování genderových tematik a způsobech jejich prosazování.

4. Závěr

Hlavní otázkou, kterou si tato práce kladla, bylo to, jakým způsobem unijní rámce nastavené v oblasti genderových politik a s nimi spojené finanční zdroje ovlivňovaly a ovlivňují genderové a (pro)ženské nestátní neziskové organizace v ČR, jejich tematické portfolio a zacházení s ním. Práce si mimo jiné kladla za cíl ověřit zjištění prezentovaná autorkami a autory, kteří se obdobné tematické věnovali v období kolem vstupu ČR do EU, a to s odstupem času a za pomoci výpovědí samotných organizací. Práce představila to, jakým způsobem se s genderovými tematikami zachází na evropské i na národní úrovni a jaké faktory do procesu zasahují. Přinesla vhled do toho, jak organizace samotné vnímají svou situaci, možnosti působení v oblasti jejich činnosti a jaké návrhy potenciálně vedoucí ke zlepšení přinášejí.

Množství prací se dopodrobna zabývalo vlivem evropských prostředků, zejména pak těch, které přicházejí ze strukturálních fondů do českého neziskového sektoru. Nejčastěji byla pozornost zaměřena na organizační transformaci organizací, na změny v administrativní, personální a ekonomické rovině. Méně z nich se věnovalo změnám obsahovým, změnám v tematickém portfolio organizací. Výzkum potvrzuje některé ze závěrů předchozích studií představených v teoretické části, a to zejména fakt, že organizace, které chtějí a jsou schopné čerpat prostředky ze strukturálních fondů, se musely profesionalizovat a provázat svou dosavadní činnost s oblastí trhu práce.

Tyto organizace, které dokázaly čerpat ze strukturálních fondů, se rozvinuly, profesionalizovaly, upevnily svou pozici, což zároveň zvyšuje pravděpodobnost úspěšnosti v budoucích výzvách. Zároveň však svou situaci vnímají v různé míře jakou závislou na velkém (v kontextu ČR tohoto typu jediném) donorovi, a tedy potenciálně velmi zranitelnou. Tento problém je úzce svázán s omezenými možnostmi financování genderových a (pro)ženských organizací v národním prostředí.

Jak bylo představeno v teoretické části textu, problematika trhu práce představovala v období po vstupu ČR do EU jednou z nejčastějších oblastí, kterým se genderové a (pro)ženské organizace věnovaly, a to *„ať už přímo ve svých projektech, nebo nepřímo prostřednictvím ovlivňování veřejného mínění, vzdělávání a osvěty“* (Pavlík, 2004: 65). Tento výzkum zmiňovanou tendenci potvrzuje. Genderové aspekty oblasti trhu práce jsou organizacemi rozvíjeny jak v rámci jejich hlavních projektových linií, tak fungují jako vstupní bod pro práci s jinými, s pracovním trhem primárně nesouvisejícími oblastmi.

Na základě analýzy rozhovorů lze určit tři základní a částečně propojené přístupy, kterými NNO reagují na současnou situaci v oblasti zajišťování agendy genderové rovnosti. Prvním z nich je přizpůsobení se, kdy organizace upravují tematické spektrum svých aktivit, resp. mění podíl zastoupení určitých tematických oblastí ve své činnosti tak, aby tyto činnosti byly v souladu s tematickým vymezením grantových výzev. Případným dalším oblastem, které považují za důležité, se v omezené míře věnují se zajištěním z dalších zdrojů organizace. Jen omezený počet organizací zařazených do výzkumu svou situaci vnímá tímto způsobem. Druhou, co do zastoupení nejčastější adaptační strategií, je taková, kde NNO proto, aby mohla dále pracovat na svých tématech, hledá způsoby, jakými se do nastavených rámců grantových výzev vejít a zároveň přijmout co nejnižší resp. nejpříjemnější kompromis. Míra kompromisu, kterou jsou organizace ochotné udělat proto, aby na prostředky ze strukturálních fondů dosáhly, představuje pro většinu z nich velmi citlivé téma. Posledním a méně častým přístupem je pak strategické vymezení se. Organizace volí pokračování ve svých aktivitách, tematických zaměřeních a způsobech jejich prosazování. V případě, že vypisované výzvy nejsou v souladu se směřováním organizace, znamená toto vymezení neúčast v žádostech o granty. Takový přístup s sebou nese zvýšenou míru nejistoty a náročnější proces zajišťování prostředků pro vlastní aktivity. Zároveň ale dovoluje organizacím věnovat se oblastem, které považují za důležité a zachovat si ve svých rozhodnutích větší nezávislost.

Na základě provedené analýzy je možné se domnívat, že v obecné rovině evropská nastavení genderových konceptuálních rámců, s nimi spojené prostředky disponibilní pro genderové a (pro)ženské NNO, následně úzké tematické vymezení grantových výzev na národní úrovni, a především pak závislý vztah na velkém donorovi mohou významně ovlivňovat ochotu organizací věnovat se problematičtějším a potenciálně konfliktním, resp. společensky méně přijatelným tematickým oblastem nebo způsobům práce s nimi. To se do určité míry týká i otevřené kritičnosti směrem k národním institucím pověřeným formulací a správou těchto programů. Otázkou ale je, jak významně toto snižuje ambice genderového a feministického hnutí a jejich reálnou možnost dekonstruovat genderový řád a přispívat k hlubším společenským proměnám.

Je bez pochyb, že NNO v novodobé historii České republiky představovaly a stále představují hlavní nositele myšlenky genderové rovnosti, mají stále ještě neodmyslitelnou funkci v generování témat, upozorňování na nerovnosti a navrhování jejich řešení. Plní také některé z funkcí, které jsou (by měly být) zajišťovány nebo alespoň iniciovány a podporovány státem, resp. jeho institucemi. A i když se v posledních letech situace institucionálního zajištění agendy genderové rovnosti mění k lepšímu, stále ještě není tento proces doplněn odpovídajícím

finančním zajištěním. Většina prostředků, které jsou určeny na aktivity specificky prosazující genderovou rovnost, stále ještě přichází z vnějšku¹⁰⁵ a národní veřejné rozpočty je doplňují víceméně symbolicky. Mělo by tedy dojít k jistému *přivlastnění* tématu na národní úrovni a zahájení aktivního prosazování a formulace programů, přijetí zodpovědnosti za jejich realizaci a stejně tak k diskusi a komunikaci směřované dovnitř (ČR) i vně směrem ke společnému (alespoň) evropskému prostoru. V obecnější rovině se opět otevírá širší téma vztahu státu, jeho institucí a neziskového sektoru, resp. občanské společnosti.

Výzkum potvrzuje existenci přílišné závislosti na externích prostředcích disponibilních pro oblast prosazování genderové rovnosti. Ta by neměla představovat oblast, kterou *nám zajišťuje někdo jiný*, z pohledu vnitřního společenského vývoje České republiky není takový přístup strategický. Stát by tedy měl přijmout větší zodpovědnost za prosazování genderové agendy a aktivně podporovat oblasti, které zůstávají z jakéhokoliv důvodu mimo aktivity podporované ze zdrojů přicházejících z EU, zejména ze strukturálních fondů, a aktivně prosazovat systémové změny a pracovat s kořeny nerovností. Již zmiňované *přivlastnění* tématu na úrovni České republiky by pravděpodobně mělo za následek větší zodpovědnost za rozvoj tématu, pevnější institucionální ukotvení včetně alokace potřebných prostředků a v neposlední řadě by tak byl vytvořen základ pro hlubší společenskou změnu.

Zdá se, že genderové a (pro)ženské organizace, zejména ty téměř výhradně advokační, jsou svým tematickým zaměřením – pracují na tématech spojených s genderovou identitou a genderovým řádem, které se dotýkají každého z nás – a tedy možnostmi zajištění financování ze strany veřejnosti (ať už firemních nebo jednotlivých soukromých dárců) v poněkud nevýhodnější pozici. Z toho důvodu by jejich závislost na (velkých) dárcích, jak ukazují závěry analýzy, mohla být rizikovým faktorem. Jak vyplynulo z některých z rozhovorů, kultura dárcovství stejně jako diskuse o genderové rovnosti prošla a prochází stálým vývojem. Proto se i citlivost dárců pozvolna proměňuje.

¹⁰⁵ Jistě, na tomto místě by bylo možné rozvést debatu věnující se pomyslným, symbolickým, formálním nebo organizačním dělením a uspořádání společného evropského prostoru. Co může být považováno za vnitřní resp. vnější? Velmi pravděpodobně, pokud budeme vnímat evropský prostor jako společný, pak i prostředky přicházející z tohoto prostoru mohou být do značné míry považovány za „přicházející zevnitř“. Současné obecnější společensko-politické diskuse v ČR však takovému pojmání evropského prostoru zatím stále nenasvědčují. Je otázkou, do jaké míry budeme (jako jednotlivci i jako společnost) schopni překročit mentální hranice národních států a vytvářet např. evropskou identitu. Pro účel této práce, ale s vědomím právě zmíněného, užívám běžnější dělení na EU jakožto samostatnou organizační strukturu na jedné straně a ČR ve stejné pozici na straně druhé. Důvodem je i to, že obě uskupení – i přes svoji propojenost – vytvářejí vlastní strategie prosazování genderové rovnosti a disponují vlastními rozpočty, které mohou být nasměřovány i do této oblasti.

Tato práce se nezaměřovala na (bohužel nepočtené) neinstytucionalizované skupiny, přesto je ale třeba zmínit jejich důležitost a potenciál, který skýtají právě díky své nezávislosti na dárcích, kteří by měli zásadní vliv na jejich existenci tak, jak je tomu u převážné většiny NNO. Proto ani tlak na společenskou akceptaci témat a způsobů zacházení s nimi není tak velký, jako je tomu v případě NNO. To podporují i výpovědi z rozhovorů se zástupkyněmi organizací, které upozorňují na výrazný kreativní potenciál prostředí založených na dobrovolnické, resp. nepracovní bázi.

Možností, jak dále rozvést tematiku realizace politiky genderové rovnosti v kontextu současné České republiky, je jistě mnoho. Hlubší studie zabývající se změnami genderových a (pro)ženských organizací občanské společnosti (tedy včetně neinstytucionalizovaných uskupení) by mohla přinést vhled do zásadnějších společenských změn a vývoje uchopování tématu genderové rovnosti. Reflexe vlastní proměny, motivace, adaptační strategie a strategických rozhodnutí organizací (uchopované skrze větší výzkumný vzorek) mohou být námětem pro další, svým rozsahem významnější zkoumání. Zvláště zajímavý by pak mohl být výzkum zaměřený na obsahovou analýzu schválených i zamítnutých projektových návrhů v rámci výzev zacílených na podporu genderové rovnosti a to, jak s tímto konceptem pracují. Případnou další možností by mohl být interpretativně zaměřený výzkum přibližující jednotlivé skupiny aktérů zapojených do realizace politik genderové rovnosti. Nicméně vliv a propojenost s Evropskou unií, jejími konceptuálními vymezeními genderových tematik a (pokud se situace výrazně nezmění) dostupnými prostředky přicházejícími na podporu oblasti by měla být alespoň do určité míry reflektována ve všech studiích zaměřených na realizaci politik genderové rovnosti v národním prostředí. Propojenost je totiž velmi významná, proto by neměla v reflexi zůstat stranou.

Bibliografie

- Bacchi, Carol, Joan Eveline (eds.). 2010. *Mainstreaming politics: Gendering practices and feminist theory*. University of Adelaide Press.
- Bízíková, Livia, Jarmila Filadelfiová, Alena Králíková, Linda Sokačová. 2005. *Gender Audit of the EU Pre-Accession Funds 1999-2004*. Gender Studies, o.p.s. & Aspekt.
- Boháčková, Ivana, Magdalena Hrabánková. 2009. *Strukturální politika Evropské unie*. C.H.Beck.
- Boukal, Petr. 2013. *Fundraising pro neziskové organizace*. Grada.
- Císař, Ondřej, Kateřina Vráblíková. 2007. *Popelka na cestě do Bruselu: České skupiny prosazující rovnost mezi ženami a muži a Evropská unie*. Sociální studia 4 (3): 107-120.
- Císař, Ondřej, Kateřina Vráblíková. 2010. *The Europeanization of social movements in the Czech Republic: The EU and local women's groups*. Communist and Post-Communist Studies 43(2): 209-219.
- Commission of the European Communities. 1996. *Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities*.
- Council of Europe. 1998. *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good practice*.
- Čepelka, Oldřich. 2003. *Průvodce neziskovým sektorem Evropské unie II*. Omega.
- Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation. 2013. *Monitorovací zpráva občanské společnosti o plnění národní strategie integrace Romů a akčního plánu Dekády v České republice v roce 2012*.
- Dekker, Paul. 2009. *Civiness: From Civil Society to Civic Services?* Voluntas 20: 220–238.
- Disman, Miroslav. 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Karolinum.
- Dvořáková, Vladimíra. 2010. *Evropeizace veřejné sféry*. C.H. Beck.
- EHS. 1975. *Směrnice č. 75/117/EHS o sblížení právních předpisů členských států týkajících se provedení zásady stejné odměny pro muže a ženy* [online]. MPSV [cit. 16.4.2016].
- EHS. 1976. *Směrnice 76/207/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky* [online]. MPSV [cit. 16.4.2016].
- Elomäki, Anna. 2015. *Economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women's organizations*. European Journal of Women's Studies 22 (3): 288 – 302.
- ES. 2000. *Směrnice 2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání*.
- EU. 2000. *Charta základních práv Evropské Unie*.
- EU. 2006. *Roadmap for equality between women and men 2006-2010*.

- EU. 2010. *Strategy for equality between women and men 2010-2015*.
- EU. 2011. *Gender equality in the European Union*.
- EU. 2013. *Gender Equality Strategy 2014 – 2017*. [online] [cit. 2.3.2016] Gender Equality Commission.
- EU. 2016. *Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019*.
- Fredman, Sandra. 2007. *Antidiskriminační právo*. Multikulturní centrum Praha.
- Frič, Pavol. 2015. *Občanská společnost a definice NNO, vývoj, stav a trendy*. Dílčí studie pro Konceptci politiky vlády vůči nestátním neziskovým organizacím do roku 2020 [online]. Vláda ČR. [cit. 6.3.2016].
- Guba, Egon G., Yvonna S Lincoln. 1994. Competing Paradigms in Qualitative Research. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications.
- Hašková, Hana. 2005b. *Vliv evropské integrace na ženské občanské organizace v ČR*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 6 (2): 37–42. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Hašková, Hana, Alena Křížková. 2006. Rozhodčí a hráči: Vliv socio-ekonomické transformace a evropské integrace na ženské občanské skupiny. In Hašková, H., A. Křížková, M. Linková, M. (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Sociologický ústav AV ČR, s: 81–102.
- Hearn, Jeff a Liisa Husu. 2016. *Gender Equality*. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies 1 – 3.
- Hejzlarová, Eva M. 2014. *Genderová expertka/genderový expert jako opatření ke zkvalitnění projektů ESF?* Gender, rovné příležitosti, výzkum, 15 (1): 55–64. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.
- Homolová, Lucia. 2015. *Současná koncepce rodu v legislativě Evropské unie* [online]. feminismus.cz. [cit. 17.3.2016]
- Hopf, Christel. 2004. Qualitative Interviews: An Overview. In Flick, U., E. Kardoff a I. Steine. *A companion to qualitative research*. SAGE Publications.
- Chaloupková, Jana. 2006. *Základní charakteristika prožensky orientovaných neziskových organizací v České republice*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 7 (2): 29-36. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Jabareen, Yosef. 2009. *Building a Conceptual Framework: Philosophy, Definitions, and Procedure*. International Journal of Qualitative Methods 2009: 8(4)
- Kampichler, Martina. 2009. *Politiky genderové nerovnosti mužů a žen v Evropské unii z hlediska analýzy rámců*. Sociologický časopis 45 (4): 785-88. Sociologický ústav AV ČR.
- Kantola, Johanna. 2010. *Gender and the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Kimmel, Michael S. 2000. *The Gendered Society*. Oxford University Press.

- Knotková-Čapková, Blanka. 2007. *Marginalizace, reprezentace a identita podrobených v kontextu současné indické společnosti*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 8 (1): 16–25. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Koldinská, Kristina. 2010. *Gender a sociální právo. Rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. C.H.Beck.
- Křížková, Alena. 2006. *Nezájem pověřených. Přístup českých politiků a političek, úředníků a úřednic k otázkám genderové rovnosti v období před vstupem ČR do EU*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 7 (2): 37-41. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Letherby, Gayle. 2003. *Feminist Research in Theory and Practice*. Open University Press.
- Lewis, Jane. 2006. *Work-family reconciliation, equal opportunities and social policies: the interpretation of policy trajectories at the EU level and the meaning of gender equality*. Journal of European Public Policy 13 (3): 400-437.
- Linková, Marcela. 2012. *Gender je kategorií, která slouží výhradně k legitimizaci nerovného rozdělování. Rozhovor Marcely Linkové s Gerlindou Šmausovou*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 13 (2): 86–90. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Lombardo, Emanuela, Petra Meier. 2006. *Gender Mainstreaming in the EU. Incorporating a Feminist Reading*. European Journal of Women's Studies 13 (2): 151 – 166. SAGE Publications.
- Lombardo, Emanuela, Petra Meier. 2008. *Framing gender equality in the European Union discourse*. Social Politics, 15: 101-29.
- Lombardo, Emanuela, Mieke Verloo. 2009. *Institutionalizing Intersectionality in the European Union?* International Feminist Journal of Politics 11 (4): 478-495.
- Lombardo Emanuela, Petra Meier, Meike Verloo. 2009. *Stretching and bending gender equality: A discursive politics approach – Introduction*. In Lombardo E. (ed.) *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending, and Policymaking*. Routledge, s. 1–5.
- Lombardo, Emanuela, Petra Meier, Mieke Verloo. 2010. *Discursive Dynamics in Gender Equality Politics: What about 'Feminist Taboos'?* European Journal of Women's Studies 17 (2): 105-123.
- Marksová-Tominová, M. 2004. *Stát a ženské nevládní neziskové organizace*. In Pavlík, P. (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Gender Studies, o. p. s.
- Maxwell, Joseph A. 2013. *Qualitative Research Design. An Interactive Approach*. SAGE Publications.
- McQuail, Denis. 1999. *Úvod do teorie masové komunikace*. Portál.
- Morrow, Raymond A. 1994. *Critical Theory and Methodology*. SAGE Publication.
- Musilová, Martina. 1999. *Vývoj politiky rovných příležitostí mužů a žen v České republice v kontextu evropské integrace*. Working paper 99: 5 v rámci projektu Pozice žen s vysokoškolským vzděláním v české společnosti 90. let. (Instituce neuvedena).

- Pavlík, Petr (ed.). 2004. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů 2004*. Gender Studies, o.p.s.
- Pavlík, Petr (ed.). 2006. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů 2006*. Otevřená společnost, o.p.s.
- Pavlík, Petr. 2007. *Metodika genderového auditu městského/obecního úřadu*. Otevřená společnost, o.p.s.
- Pavlík, Petr (ed.). 2008. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů 2008*. Nadace Open Society Fund.
- Pešáková, Kristýna. 2013. *Evropská unie – nástroj pomáhající prosadit rovné příležitosti nebo diktát kapitálu?* [online komentář ke konferenci Gender Equality Policy of the European Union]. Femag. [cit. 2.3.2016].
- Pollack, Mark, Emilie Hafner-Burton. 2000. *Mainstreaming gender in the EU*. Journal of European Public Policy 7: 3 Special Issue: 432-56.
- Přichystal, Aleš. 2008. *Kuchařka pro žadatele z fondů EU aneb jak uvařit dobrý projekt*. VEGA-L.
- Ramazanoglu, Caroline, Janet Holland. 2004. *Feminist Methodology: Challenges and Choices*. SAGE Publications.
- Reinharz, Shulamit, Lynn Davidman. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford University Press.
- Salamon, M. Lester et al. 2003. *Global Civil Society. An Overview*. The Johns Hopkins University - Center for Civil Society Studies.
- Skovajsa, Marek. 2010. Občanská společnost a demokratický stát. In Skovajsa, Marek et al. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Portál.
- Smetáčková, Irena (ed.). 2015. *Stínová zpráva o stavu genderové rovnosti v České republice v roce 2015*. Česká ženská lobby.
- Sokačová, Linda. 2005. Kam směřují neziskové organizace zaměřené na rovnost žen a mužů? In Sokačová, Linda (ed.). *Alty a soprány II: kapesní atlas iniciativ na podporu rovných příležitostí pro ženy a muže*. Gender Studies, s. 6-11.
- Sokačová, Linda (ed.). 2009. *Gender a demokracie, 1989-2009*. Gender Studies, o.p.s.
- Sokačová, Linda. 2015. *Prohry a zrady feminizmu*. A2 [online: <http://a2larm.cz/2015/03/prohry-a-zrady-feminizmu/>]. [cit. 3.1.2016].
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1993. *Outside the Teaching Machine*. Routledge.
- Stratigaki, Maria. 2004. *The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of 'Reconciliation of Work and Family'*. Social Politics 11(1): 30-56.
- Suchomelová, Miriam a Drahomíra Fischlová. 2006. *Moderní společnost a její proměny: Gender v managementu*. VÚPSV.

Škarabelová, Simona. 2002. *Když se řekne nezisková organizace: Příručka pro zastupitele krajů, měst a obcí*. Masarykova univerzita.

Šmausová, Gerlinda. 2011. Emancipace, socialismus a feminismus. In Oates-Indruchová, L. (ed.). *Tvrdošijnost myšlenky: od feministické kriminologie k teorii genderu* [online]. Slon. [cit. 2.5.2016]

Úřad vlády ČR. 2014. *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020*. Úřad vlády ČR.

Vajdová, Tereza. 2004. *Zpráva o neziskovém sektoru v České republice* [online]. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. [cit. 4.3.2016].

Vajdová, Tereza. 2005. *Česká občanská společnost 2004: po patnácti letech rozvoje*. Zpráva z projektu CIVICUS Civil Society Index pro Českou republiku [online]. Akademické nakladatelství CERM pro Nadaci rozvoje občanské společnosti a Fakultu humanitních studií UK. [cit. 6.3.2016].

Verloo, Mieke, Maro Pantelidou Maloutas. 2005. *Editorial: Differences in the Framing of Gender Inequality as a Policy Problem across Europe*. The Greek Review of Social Research 117 (B1): 3–10.

Verloo, Mieke. 2006. *Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union*. European Journal of Women's Studies, SAGE Publications 13 (3): 211-228.

Verloo, Mieke. 2007. *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Central European University Press.

Vláda ČR. 2015. *Státní politika vůči nestátním neziskovým organizacím na léta 2015 - 2020*. [online. cit. 11.2.2016].

Vodrážka, Mirek. 2006. Aktivismus bez hnutí nebo protohnutí? Ženské organizace a skupiny v ČR v letech 1989-2006. In Hašková, H., A. Křížková, M. Linková (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Sociologický ústav AV ČR, s. 61-80.

<http://coe.int>

<http://czlobby.cz>

<http://esfcr.cz>

<http://euroskop.cz>

<http://gendersudies.cz>

<http://kongreszen.cz>

<http://msmt.cz>

<http://slovo21.cz>

<http://strukturalni-fondy.cz>

Další relevantní zdroje informací k tématu:

Císař, Ondřej. Neuvedeno. *Sociální hnutí, nevládní organizace a zájmové skupiny v mnohoúrovňové struktuře EU: přístup ke studiu*. Text zpracovaný v rámci výzkumného záměru „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“.

Hašková, Hana. 2005. *Czech Women's Civic Organising under the State Socialist Regime, Socio-economic Transformation and the EU Accession Period*. Sociologický časopis 41 (6): 1077-1110.

Hynková, Martina, Kateřina Machovcová, Adéla Suralová, 2008. Stát a nevládní neziskové organizace v oblasti podpory rovných příležitostí. In Pavlík, P. (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Nadace Open Society Fund.

Kampichler, Martina a Katerina Machovcova. 2008. Gender mainstreaming in the Czech Republic: a Critical Perspective. In Grzybek, A. (ed.). *Gender mainstreaming. How can we successfully use its political potential?* Heinrich Böll Foundation Regional Office Warsaw.

Kotková, Anna. 2011. *Rovné příležitosti žen a mužů v České republice - aktuální situace: Aktuální témata, právní rámec problematiky, aktivity na podporu rovných příležitostí*. GenCo [online]. Gender Studies, o.p.s. [cit. 17.2.2016].

Králíková, Alena. 2008. *Ženy v České republice v roce 2008*. Analýzy z České republiky. Friedrich Ebert Stiftung.

Pavlík, Petr. 2006. Originální experiment české vlády aneb jak prosazovat politiku rovných příležitostí bez odpovídajícího institucionálního zabezpečení. In Hašková, H., A. Křížková, M. Linková (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Sociologický ústav AV ČR, s. 131-142.

Prouzová, Zuzana, Kateřina Almani Tůmová. 2015. *Rozbor financování nestátních neziskových organizací z veřejných rozpočtů v roce 2013*. Vláda ČR.

Ryan, Gery W., Bernard H. Russell. 2000. Data Management and Analysis Methods. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Second edition. SAGE Publications.

Sokačová, Linda. 2013. *Austerity Policies and Gender Impacts In The Czech Republic*. (Working paper). Friedrich Ebert Stiftung Budapest.

Škarabelová, Simona, Miroslava Janoušková, Michal Veselý. 2008. *Dopady čerpání fondů Evropské unie na změny v organizační struktuře*. Společnost pro studium neziskového sektoru.

Unmüßig, Barbara. 2008. Gender mainstreaming – possibilities and limits of a radical social concept. In Grzybek, A. (ed.). *Gender mainstreaming. How can we successfully use its political potential?* Heinrich Böll Foundation Regional Office Warsaw.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Klíčové oblasti činnosti definované ve strategických dokumentech Evropské unie k prosazování genderové rovnosti pro období mezi lety 2001 – 2019..... 22

Tabulka 2: Veřejné přímé zdroje financování NNO v ČR (veřejné rozpočty a zahraniční zdroje) 54

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 1 100

Obrázek 2: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 2 100

Obrázek 3: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 3 100

Obrázek 4: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 4 101

Obrázek 5: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 5 101

Obrázek 6: Vývoj tematického portfolia NNO - příklad 6 102

Přílohy

Příloha 1: Genderové a (pro)ženské organizace v České republice a jejich rámcové tematické zaměření.

Mnohé organizace se věnují více tematickým oblastem, zařazení bylo tedy provedeno na základě jejich hlavního tematického směřování posledních let a s uvedením specifik v posledním sloupci tabulky. Organizace, jejichž název je zvýrazněn, jsou součástí České ženské lobby. V přehledu jsou uvedena i akademická pracoviště (kurzivou), z nichž některá jsou součástí České ženské lobby.

Tematická oblast	Název organizace	Poznámka ke specifikům zaměření/aktivit
Genderová rovnost a postavení žen ve společnosti obecně	Amnesty International ¹⁰⁶	Práva na svobodné a zodpovědné rozhodování o vlastním zdraví, těle a sexuálním životě, reprodukční práva a zdraví, genderově podmíněné násilí, tělesná integrita, lidskoprávní zaměření
	Česká ženská lobby	Zastřešující organizace, síťování, lobbování, společná stanoviska
	Český helsinský výbor	Lidskoprávní rozměr, reprodukční práva
	Český svaz žen	Postavení žen ve společnosti, trh práce
	<i>Gender a sociologie (SOÚ AV ČR)</i>	<i>Genderová studia, rozvoj feministické teorie a metodologie</i>
	Gender Studies	Trh práce, rovné zastoupení v rozhodovacích pozicích, informační servis, genderový audit
	Genderová expertní komora ČR	Genderová rovnost v obecné rovině, platforma sdružující genderové experty a expertky
	<i>Genderová studia FSS MU</i>	<i>Genderová studia, rozvoj feministické teorie a metodologie</i>
	Genderové informační centrum Nora	Genderové audity, genderová rovnost obecně, vzdělávací programy, gender v médiích, romské ženy, gender ve školství, genderový audit
	<i>Katedra genderových studií FHS UK</i>	<i>Genderová studia, rozvoj feministické teorie a metodologie</i>
	Nesehnutí	Gender a media, sexismus v reklamě, lidskoprávní rozměr, gender ve vzdělání, rovnost v odměňování, feminismus, rovné zastoupení v rozhodovacích pozicích, genderový audit
	Otevřená společnost	Genderová rovnost obecně, rovnost v odměňování, sexismus v reklamě, gender a etnicita ve vzdělávání, rovné zastoupení v rozhodovacích pozicích, genderový auditing
	Žába na prameni	Genderová rovnost obecně, sexismus
	Ženský web	Genderová rovnost obecně
Genderově podmíněné násilí	Bílý kruh bezpečí	Podpora obětí trestných činů, svědků a rodinných příslušníků
	Elektra	Podpora žen, které zažily sexuální násilí v dětství, podpora osob blízkých
	La Strada	Obchodování se ženami/lidmi, vykořisťování nejen v oblasti sex-byznysu, poskytování sociálních služeb, lobbování, azylový dům

¹⁰⁶ Kampaň *Moje tělo, moje práva* (prosazování práva na svobodné a zodpovědné rozhodování o vlastním zdraví, těle a sexuálním životě, reprodukční práva a zdraví, genderově podmíněné násilí, tělesná integrita).

	Most k životu	Azylový dům pro ženy s dětmi, profesionální rozvoj
	Pomoc v nouzi	Genderově podmíněné násilí, sociální exkluze
	ProFem	Pomoc obětem genderově podmíněného násilí
	Rosa	Komplexní pomoc ženám, obětem genderově podmíněného násilí
Rovnost na trhu práce, sladování osobního/rodinného a pracovního života, profesionální rozvoj žen, gender a věda	Alternativa 50+	Mnohočetná diskriminace na trhu práce (věk, gender), audit managementu věku a sladování rodinného a pracovního života
	Asociace podnikatelek a manažerek ČR	Profesionální rozvoj žen
	Bussines and professional women Praha II.	Profesionální rozvoj žen
	Cats2cats	Síťování, sdílení, profesionální rozvoj žen
	Centrum Kašpar	Pracovní poradenství, sladování osobního a pracovního života, profesionální rozvoj, práce se zaměstnavateli, genderový/sociální audit
	Evropská kontaktní skupina	Sladování osobního a pracovního života, profesionální rozvoj, migrace
	Klub K2	Sladování rodinného a pracovního života, prevence sociální exkluze
	Moravská unie žen	Profesionální rozvoj žen
	Národní kontaktní centrum - gender a věda	Genderová rovnost ve vědě
	Prostor pro rodinu	Sladování rodinného a pracovního života
	Rodinné centrum PEXESO	Sladování osobního/rodinného a pracovního života, podpora rodin v krizových situacích (ohrožených sociální exkluzí)
	Síť mateřských center	Sladování osobního/rodinného a pracovního života, prevence sociálního vyloučení
	Spolek MAM Prostor	Sladování osobního/rodinného a pracovního života
	Moravská unie žen	Profesionální rozvoj žen
	Women Public Space	Gender a veřejný prostor, síťování, sdílení a výměna zkušeností, rovné zastoupení žen a mužů v oblastech spojených s tvorbou městského prostoru (ženy činné v oblastech architektury, urbanismu, městského plánování, vzdělávání, výzkumu, kulturních aktivit, komunitního rozvoje a umění ve veřejném prostoru)
Rovné zastoupení v politice a rozhodovacích pozicích	Fórum 50%	Vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích, genderový audit
	Fórum žen	Síťování, rovné zastoupení žen a mužů v politice
Sociální vyloučení, chudoba, bezdomovectví	Jako doma	Posilování žen bez domova, sociální inkluze, problém mnohočetné diskriminace a feminizace chudoby
Ženy z minorit	Manushe (Slovo 21)	Romské ženy, profesionální a osobnostní rozvoj žen
GLBT+	Proud (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu)	GLBT+ práva, lobbování, síťování

(Aktivní) otcovství, mužství	Liga otevřených mužů ¹⁰⁷	Aktivní otcovství, koncepty mužství a péče, reflexe proměny mužství, muži a (nejen) genderově podmíněné násilí (Bílá stužka)
Zdraví, zdravotnictví	Aliance žen s rakovinou prsu	Zastřešující organizace, podpora žen/poskytování informací ženám s rakovinou prsu, rodinných příslušníků, osvěta a prevence
	Aperio	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví, reprodukční práva žen se zdravotním postižením, trh práce (návrat na trh práce po rodičovské dovolené), rodiče samoživitelé, genderový audit
	Česká asociace dul	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví, profesní uskupení
	Česká konfederace porodních asistentek	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví, profesní uskupení
	Hnutí za aktivní mateřství	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví
	Porodní dům „U Čápa“	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví
	UNIPA (Unie porodních asistentek)	Reprodukční práva a zdraví, porodnictví, profesní uskupení
Ženy v prostituci	Rozkoš bez rizika	Sociální a zdravotní služby zejména ženám v prostituci, návazné tematiky (násilí v sex-byznysu, lobbování, posilování klientek)
<i>(Zdroj: Chaloupková, 2006, Hašková, Křížková a Linková, 2006, Sokačová, 2009, Marksová-Tominová, 2004, výroční zprávy a webové prezentace NNO - vlastní zpracování)</i>		

¹⁰⁷ Sokačová (2009) uvedla, že „i když se LOM zabývá tématy jako aktivní otcovství apod., není genderovou organizací a od genderových teorií se distancuje (...) LOM se zaměřuje na téma aktivního otcovství z pohledu otců a jejich synů a čistě mužských vztahů. Z tématu se vytrácí vztah mužů ke svým partnerkám či partnerům a výrazná je i absence tematizování vztahu otců a dcer. Z toho hlediska se pak důraz na otcovství jeví jako neúplný“ (Sokačová, 2009: 97). Je pravděpodobné, že u této organizace došlo k určitému posunu reflexe konceptu genderu. A i když některé aspekty mohou být stále považovány za hraniční nebo diskutabilní, přesto se organizaci daří otevírat a pracovat s tématy pro genderovou rovnost relevantními, a to skrze zkušenost mužství. To umožňuje jeho další reflexi a vývoj.

Příloha 2: Volné tematické okruhy polostrukturovaných rozhovorů

Volné tematické okruhy polostrukturovaného rozhovoru (NNO):

1. EU a gender: jak podle vás současná EU zachází s genderovou tematikou? Jaké jsou prioritní oblasti/témata a co podle vás chybí nebo by si zasloužilo více prostoru? Vnímáte toto vymezení genderové tematiky z pohledu vaší organizace jako limitující (a to i z historického hlediska)?
2.
 - a. V případě, že vaše organizace využívá evropské fondy, jak významný podíl ve financování organizace tyto prostředky představují (*ve vztahu k genderovým aktivitám*)? Jak významné toto financování pro vaši organizaci bylo v minulosti? (Pokud je to relevantní, zahrňte prosím i období evropských předvstupních fondů.) Je-li to možné, zkuste to vyjádřit procentuálně.
 - b. V případě, že vaše organizace evropské fondy nevyužívá, co je důvodem a jaké jsou hlavní zdroje, ze kterých pokrýváte svou činnost (*ve vztahu k genderovým aktivitám*).
3. Ovlivnilo nějakým způsobem evropské financování vaši organizaci co do výběru nebo upřednostňování některých tematických oblastí?
4. Existují některé tematické oblasti, kterým jste se jako organizace věnovali dříve, ale kterým se nyní nevěnujete (nebo se jim věnujete výrazně méně) a to zejména z důvodu nedostatku finančního zajištění? Pokud ano, o které oblasti jde?
5. Pokud takové tematické oblasti ve vaší organizaci existují, jakým způsobem jste se snažili/snažíte se zajistit jejich financování a s jakým úspěchem?
6. Co by bylo podle vás třeba změnit (EU a národní úroveň, konceptuální rámce i procedury).

Volné tematické okruhy polostrukturovaného rozhovoru (doplňující rozhovory s genderovými expertkami):

1. EU a gender: jak podle vás současná EU zachází s genderovou tematikou? Jaké jsou prioritní oblasti/témata a co podle vás chybí nebo by si zasloužilo více prostoru? Vnímáte toto vymezení genderové tematiky jako limitující?
2. Jaká je role českých institucí v navrhování a implementaci (a tedy překlápění do českého prostředí) těchto evropských genderových konceptuálních rámců. Jak významně ČR může ovlivnit, co a jak bude v národním prostředí realizováno, resp. přeneseno do konkrétních výzev?

3. Jak evropské financování podle vás ovlivnilo a ovlivňuje neziskové organizace, které se věnují genderovým tematikám a to zejména co do výběru nebo upřednostňování některých tematických oblastí?
4. Existují podle vás tematické oblasti, kterým se některé organizace věnovaly dříve, ale kterým se již nevěnují (nebo se jim věnují výrazně méně) a to zejména z důvodu nedostatku finančního zajištění? Pokud ano, o které oblasti se podle vás jedná?
5. Existují podle vás genderové tematiky/oblasti, které v českém prostředí nejsou reflektovány (nebo nedostatečně)? Pokud ano, prosím, můžete je jmenovat? Co si myslíte, že je důvodem?
6. Co by bylo podle vás třeba změnit (EU a národní úroveň, konceptuální rámce i procedury).